

The image shows the front cover and spine of an antique book. The cover is decorated with a marbled paper pattern in shades of blue, black, and cream. The spine is bound in a dark, textured material, possibly leather or cloth, and features four gold-tooled horizontal lines. The title and page number are printed in gold on the spine.

Politikai
röpiratok.

27.

m

27
1871

MAGYARORSZÁG

EURÓPAI HIVATÁSA

ÉS

DEÁK FERENCZ.

2.

Ára 1 ft 20 kr.

[Taray Andoról.]

Pesten,
Rosenberg testvérek.

DE BALLAGI GÉZA

BUNYAI LITATÁR

DE BALLAGI GÉZA.

For 1/4 50kr.

Ballagi Géza
Bonyai Litatár

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	—
Bevezetés	1
Egy „Nyilatkozat“ a közözügyi törvények szelleméről	17
A közözügyi törvények vonatkozása:	
I. az emberiségre	75
II. az államra	87
III. az egyénre	87
Magyarország európai hivatása	115
Deák Ferencz	177

DE JURE

100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

ELŐSZÓ.

Amint a vizözön előtti állapotba földünk többé nem jöhet; amint ifjusági kort ember csak egyszer élhet : akként nemzet multjában megoldott feladatot ujból nem nyerhet.

Őseink vérrel és vassal szerezték meg e hazát, de csalódnék, ki akként megtarthatni vélné.

Amit ezer év előtt az emberi erők legalsóbbjával, a vitézséggel megszerezni lehetett : annak megtartására ma az emberiségből fejlődött magasabb erők hatalma kell : a szereteté, igazságé, és szabadságé.

E felfogásban tallálják igazolásukat a következő sorokban foglalt igénytelen állítások, melyeknek közzétételével honfui tartozásának teljesítését eszközölhetni hitte

1869-ben

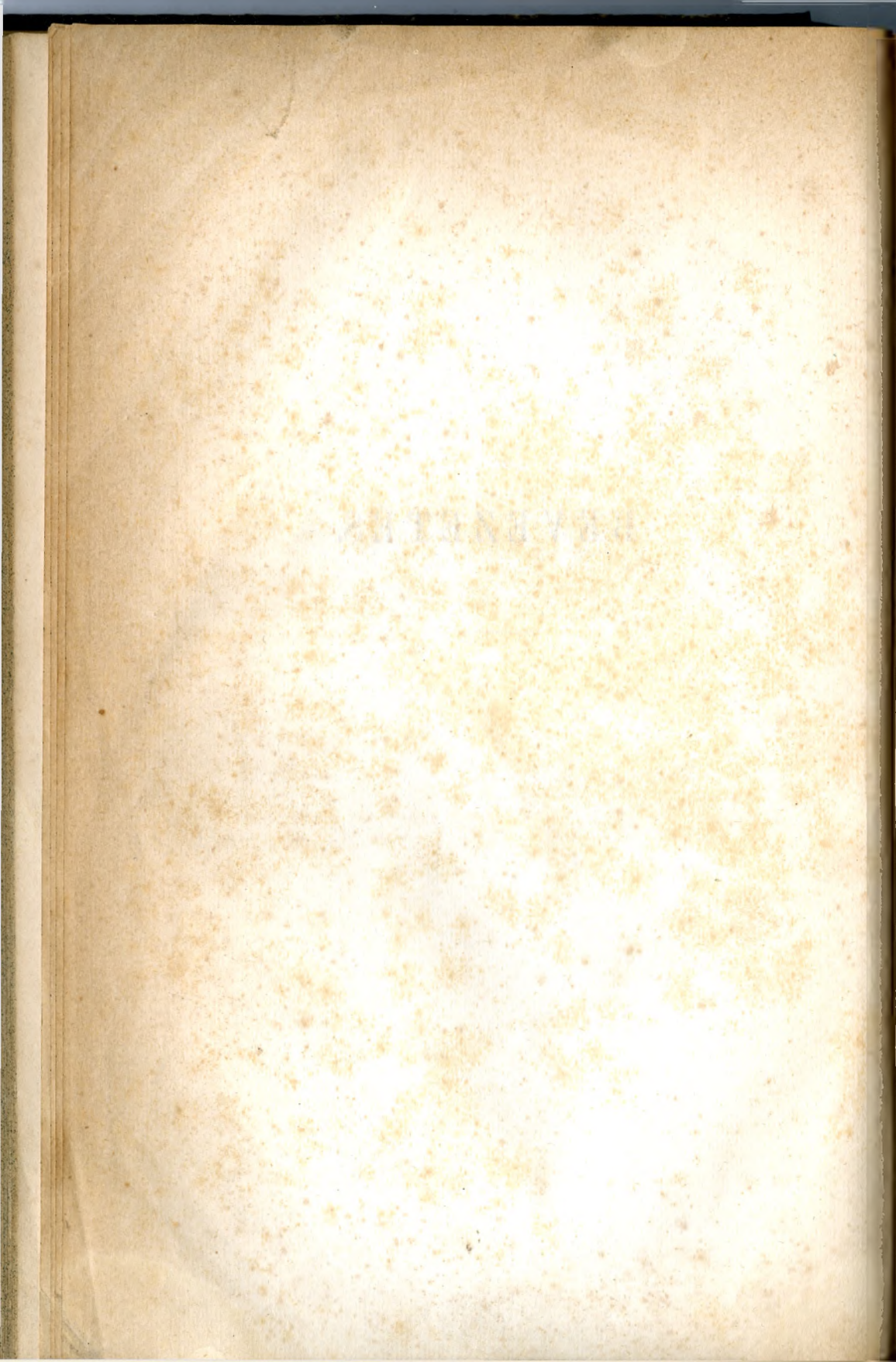
a szerző.

APPENDIX

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is mostly obscured by the paper's texture and discoloration.

BEVEZETÉS.

Nagy emberek, kik szeretet, és bölcsesség művei által jótévi lettek az emberiségnek, közfelfogás szerint általában szerencsétlenek. Fel nem ismertetnek, félreismertetnek, elhanyagoltnak, félretoltnak, eltiportatnak, — amint gyengeség, tévedés, közöny, lomhaság, idegenkedés, vagy irigység foglalja el azok szivét, kiknek körébe helyezte őket a végzet.

A szikra, melyet az Istenség honából a földre szállítottak, sirjaikban sem oltható el; de míg világa, és melege elporladt hamvaikból az emberiségre áldást sugárzani képes — századok mulhatnak el. És e sugár nem ritkán megtörik azon felhők fátyolában, miket a boldogtalan áldozatok emléke a nemes szemlélő érzékeny szivére vont; és ha megtört színe, hatása is változott. — A Nagy embereket ért nagy csapások hiveiket elrettentik, ha erejük gyengeségét érzik; — felháborítják, bosszúra gerjesztik, ha erejük hatásában biznak; — az első esetben félelem zsibbasztja szellemi fejlődésüket, lassu sorvadásban buzgalmuk elpárolg, és az eszme, melynek a Nagyember képviselője volt, csak emlékekben maradhat; sziveikből kitépte a sors irigy keze; — a másik esetben, amint hevesebb inger martalékává lehetnek, ha elég mélyen hatott reájok mesterük szava, elnyomója ellen vértanukká lenni az eszmény lelkesülésével ezreket láttunk; ámde a vér vérért kiált; és a szellemi világban kezdett ujítás miatt kitoró harcz elfoglalja, sőt elnyeli az ember összes erejét — és a Nagyember hatása nem leendő az, mi szándoka volt.

E történelmi ténynek felfejtéséhez sok ösztönszerű, és öntudatos tettnek értelmezése, osztályozása, és megítélése szükséges, és kutató lépésünk elseje mély rétegre esik; honnan az olvasót azon magaslatra felvezetni, melyről az át-

hatott térség valódi alakja tisztán felismerhető, csak úgy lehetséges, ha jó szándoka erőt. és kitartást ígér vállalatunk méltánylásához.

A Nagyember fogalmában két jelentőség van; egyik az emberé, másik a nagyságé. Az első általános, feltétlen, örökös, egyenlő — bármi nagy az ember, ember marad. A másik viszonylagos, csak úgy van értelme, ha a hasonlítás viszonyába helyeztetik; az egyik ember csak akkor lehet nagy, ha a másik kicsiny. Nagy emberek csak addig tűnhetnek fel, míg a világ, melyben feltűntek, kicsiny. — Ez érthető, de nem kimerítő. — A nagyságnak fentebbi magyarázata a testi világból, a természetből merített ténytet tartalmaz. De a Nagyember fogalma a szellemi világ körébe való. — A természet millió képletekben létezik, nincs két egyenlő égi test, nincs két egyenlő falevél; az egység fogalmát emberi elme a világban még nem találta ki, s minél mélyebben hatott a buvárkodás, annál fontosabbá vált minden külön, bármi parányi teremtés. Egység csak az Istenség, melyet imád minden teremtés, de valóját felfogni nem képes. Ami teremtés, mind külön lét, és jogosultsága között különbséget az emberi elme nem talál.

Nem így áll a dolog a szellemi világban, pedig a Nagyember fogalma a szellemi világ körébe tartozik. — A szellemi világban van egység, és ez az Igazság. A Nagyember igaz ember, amíg tehát, vagy ahol Nagyember van, addig, és ott kicsiny világ van. És ha a Nagyember igaz ember, a kicsiny világ nem igaz világ.

Még ez sem meríti ki a Nagyember fogalmát. A szellemi világ az emberiség öntudatában visszatükröző képe a testi világnak. — De a tükör, mely a testi világból összeszedett sugarakból alkotja a szellemi világ képleteit, nem érzéketlen lét — hiszen az emberi öntudat. Ez oka annak, hogy a benne tükröző képeket az emberiség jellegével színezi, osztályozza, megbélyegzi, hogy az ekként bélyegzett fogalmakból alkossa az erkölcsi világ körét. — Az erkölcsi világ összegét az emberiség bélyegével ellátott fogalmak — a jóság fogalmai képezik. A Nagyember nemcsak igaz ember, hanem egyszersmind jó ember. Ha tehát addig van

Nagyember, míg a világ kicsiny — és a Nagyember jó ember: ott és addig, ahol, és ameddig Nagyember van: a világ gonosz, nem jó.

Ekként a Nagyember fogalma felderíti már, hogy a közfelfogás nem helytelenül tartja a Nagyembereket szerencsétleneknek, — mert igazság-, és jóságban különbözvén az őket környező világtól, és ez által fel nem értetvén: idegenkedéssel, megvetéssel, gyűlölettel, üldözéssel kell találkozniok.

Ha ez végzetszerű ténynek tekintetnék, szomorító jelenségnek volna veendő, és ítéletünknek nem volna emelkedettebb szempontja a közfelfogásénál. Ki végzetet hisz, nem képes felfogni az emberiség egyik lényeges jellegét, mely a művelődési képesítésben áll. — Cultura, művelődés a jelszó, melylyel minden léptét igazolni iparkodik a jelenkor és helyesen. Ezen egy fogalom menti meg azon koroknak is emberi méltóságát, melyekben Nagyemberek ellen méltatlanság követtetett el. — Ugyanis a művelődés fogalmában két jelentőség van, egyik az, hogy tökélyesbülést fejez ki, másik az, hogy ezen tökélyesbülés időmultához van kötve; tökélyesbülés fejlődés, haladása az emberiségnek, mely egyszerűs mind az idő haladásával jó világra. Idő nélkül nem képzelhető emberi gondolkodással fejlődés. — Ezen felfogás amint egy részről mentsége a lejárt korok botlásainak: úgy más részről reménye a jövő kor helyesebb eljárásának.

Az ó kor, görög, és római világ, az értelem működése által alkotta szervezetét. Belátta, hogy bizonyos rendszerbe szorított állam ezen rendszer fentartása mellett fenállhat. Különböző czélu rendszerek szerint szervezkedtek, és fenállásuk egyedüli feltétele a következetesség volt, oly szigorú következetesség, mely eltérés irányában elnézést, könyört nem ismert. Ki a fennálló rendszerrel ellenkezőt tett: az államnak áldozata lett. — Az elme a czélszerűség szempontjánál magasbra nem emelkedhetvén, nem ismert mást, mint polgári jogokat; szabadság, erkölcsiség tisztább emberi jelentőségében, maga az emberiség eszméje jogtalan, csaknem ismeretlen volt. — Az ekként alkotott szívtelen államban Nagyember meg nem állhatott.

A kereszténység más alapra fektette felfogását az embernek rendeltetéséről; nem polgárt, testvért akart az emberből alkotni. Éltének kutforrása nem az értelemből, hanem a szívből fakadt; és miután semmiféle államszerkezet sincs utjában a szeretet nyilvánulásának, hacsak maga az állam célja a szeretet életét eltüri: a kereszténység közönyösebb volt az állami szervezetek és rendszerek irányában.

A görög és római világ az örökös fejedelmet csak a zsarnok nevével nevezi, kitől még Julius Caesar irányában is Cicero a temetést törvényszerűen megtagadta. — A kereszténység kezdetétől maig fejedelmekkel, köztársaságokkal, nomadokkal, vad népekkel megfér és megmarad, sőt türetését szenvedés által is igyekszik megszerezni.

Csaknem lehetetlennek látszik, hogy az Istenség valójából eredő szeretetnek lángja elhomályosodhassék; és mégis megtörtént, az által hogy a szeretetet, mely valójában erő — rendszerré változtatták. Mint erő feltétlen lény, mint rendszer az elme képletébe szövött alkotmány, mely szerkezete egyes részeinek épsége által tarthatja fen magát; fenállása tehát feltételes; — a rendszer állandósága szervezésének sértetlensége által van feltételezve, és ezért ellenének kéntelen tekinteni, ki alkotmányához nyúl — ez által pedig kényszerítő, torló, büntető szerepet vállal, mi nem tulajdona a szeretetnek.

A keresztény közép kornak is, bármily alakban léteztek államai, megvoltak áldozatai, és ezek között Nagyemberek is.

A jelen kornak nemzedéke, mely a művelődés elvének hódol, ovakodni akar a letűnt korok hibáitól, és helyesen; hűtlen volna elvéhez, ha az ódon korszakhoz hasonlítva, haladást nem tanusítna fejlődésében; nem tanusíthatna pedig, ha ő is, mint a régi világ, a rendszernek, mely bárhol is csak eszköz lehet az ember boldogítására, feláldozná az embert, kinek boldogítására kell hogy szolgáljon a rendszer.

Két okból kell ezt tennie; elsőbben, hogy az emberi nagyság, ha viszonyainkban még lehető, a biztosság, és elismerés reményében minél sűrűbben, minél erőteljesebben jelenhessen meg az életnek küzdterén; — de főleg még

azért is, hogy korunk az emberi nagyság kellő méltánylása által mutassa meg azt, hogy felértette, benne saját valóját felismerte, és ez által egyedüli bizonyítékát adja annak, hogy önmaga is a letűnt koroknál műveltségben nagyobb.

Nem lehet állítani, hogy az újabb kor a nagyságok elismerésében szükkeblű volna; alig van nemzet, mely az utolsó századoktól kezdve saját fiai között Nagyokat nem számlálna. Az állami életnek majd minden egyes elágazásában előforduló hivatásnak szerencsés képviselőit a Nagy névvel kitüntetni a nemzetek oly igen hajlandók voltak, hogy ezen bőkezűség a nagyra törekvőket eléggé serkentette, bátorította. Nagyokat számlál csaknem minden nemzet fejedelmei, kormányzói, papjai, katonái, tudósai, művészei, sőt magán polgárai között is. Mi magyarok sem maradtunk el Európától, és valamint a Reformáció idejétől fogva szellemi életünk fejlődése csaknem egyenlő lépést tartott más nemzetekével, ha nem is terjedelmére, de azonosságára nézve: akként számítunk mi is nagy királyokat, hősokeket, hazafiakat; — ama végzetszerű járuléka a Nagyságnak, mely keservekből áll, szinte szelidült az új korban, de el nem maradt egészen. Vajmi kevesen voltak, kik életükben igaz és tellyes méltánylását élvezhették volna érdemeiknek — az igazi méltánylás csak emléküket érte.

De ha már belátjuk, hogy önmagunk erkölcsi emelkedését tanusítjuk az igaz nagyság elismerésével: bizony várható, hogy ezen elismerés a jövőben nem csak tellyes, de azonnali leend.

És ime a gondviselés éppen a jelen idő nehéz viszonyaiban helyezett körünkbe egy oly erőtellyes képviselőjét az emberiség összes érdekeinek, és különösen a magyar nemzet szellemének, kit az élő nemzedék már „a haza bölcsének“ nevezett el. Ezen, szemeink előtt lett tény kihívólag érinti a magyar nemzet műveltségét. Vagy elismeri a haza bölcsének nagyságát, és ez által haladást tanusít saját fejlődésében — vagy megtagadja azt, kimutatván, hogy tévedés által idő előtt osztatott ki a nagyság babéra. E pont felett a haza élő nemzedéke két pártra oszlott, oly

hamar, mintha sejténé, hogy még „a bölcsnek” éltében kell részére igazságot szolgáltatnia.

Intőleg szöll e jelenség minden magyarnak szívéhez, és lelkéhez; mert az ítélet igazságához egy nemzet sorsa kötve lehet, és e nemzet a magyar. Egy perczre se feledjük, hogy Deák Ferencznek nagysága bár szintoly feltűnő az emberiségre nézve, de közvetlenül fontos a magyar hazára nézve; a hazára gyakorolt hatása által lehetett csak nagygyá az emberiségre nézve is.

A magyar nemzet ítéletét az emberiség csak úgy fogja helyeselni, ha igazságos leend. Ő későbben ítélend, higadt kedéllyel, gazdagodva azon események ismeretével, melyek nekünk még a jövőben rejlenek, tehát ítéletében nem csatlakozhatand; — nekünk a legközelebbi jövő mély titok, az eredményt nem tudjuk még, csak kevés behatóbb lelkek sejtelmében létezhet képe; a nemzet figyelme a jelenre szegezve, vágyai, érdekei, keleti vére annyira a közvetlen életben lüktető válságba merültek, hogy az uralgó hangulat pezsgésében nem annyira az igazság keresésében felhevült buzgalom, — mint inkább a szenvedélytől ihletett kebleknek pártos tusája ismértetik fel már sokak által.

Ily helyzetben állást foglalni a pártok között polgári kötelesség, de választásunknak helyes okát is adni kétszeres kötelesség, polgári, és emberi; hasonlithatlanul fontosabb az elsőnél, mert annak alapja, és igazolása.

Ha igaz, hogy Deák Ferencz egyéni jelentősége nem a tudományok elméleti kutatásában tűnt fel, hanem hazája közügyeire fordított működésének irányában, céljában, hatásában és jótékonyságában: akkor jelentőségének, nagyságának jeleit, nyomait és bizonyítékait ott kell keresnünk. — Az 1848. előtti Magyar Törvényhozás terén hirtelen nagy volt. — Az első magyar ministeriumban szereplése nem tűnt ki. — A nemzeti szabadságharcz utáni időben szívének nemessége, szellemi erejének varázsa minden honfiai törekvés bizalmát magához vonzá; minden reménynek, bárkiben keletkezett légyen, ápolójává avattatott. — A két első ujabbkori Országgyűlésnek szószóllója ő lett; de ezért a világ a Nagyság czimével még nem hódolt neki, és ha

hazánk történelme 1865. előtt más alakban még egy évtizedig vesztegel: Deák Ferencz nekünk nagy hazafi marad, mint Széchényi István — de ezen nagyságáról Europa, és a világ kevés tudomást veendett.

A „haza bölcsének“ czímét csak akkor hallotta a világ, miután 1865-ben a kiegyezés eszméjének határozott kifejezést adott ismeretes husvétii cikkében; — és csak midőn a kiegyezés valósággá vált, hangzott el Európában neve, ismértetett el hazánkban Nagysága; — és éppen ugy azon ténynek pillanatában szülemllett meg azon gondolat is, melynek kifejezéséből eredett, és növekedett a hazafiui ellenzés, mely azóta Deák Ferenczet, és művét, a kiegyezést folytonos kétséggel, bizalmatlansággal, aggodalommal, és már-már keserőséggel kíséri. — Tagadhatlan tehát, hogy a kiegyezés műve az, mi Deák Ferenczet egyedül tehette nagygyá, mert annak fő szerzője ő; és ha nagysága tagadásba vétethetik, ez csak is az által történik, hogy a kiegyezés akár lényegében, akár kivitelében hazánkra nézve károsnak állittatik elő. A kiegyezés tehát az okmány, mely nagyságát vagy igazolja, vagy megczáfolja.

Ezen felfogás ellen Deák Ferencz tisztelői közül sokan a hiányosság kifogását fogják állítani, amennyiben nagysága tekintetében a haza javára 1865. előtt irányzott tetteinek érdeme mintegy készakarva elejtetik. — Mások szerencsétlennel találndják az ötletet, Deák Ferencz nagyságát éppen azon művére alapítani, mely ellen minden művei közül egyedül van ellenzés, amely egyhez több jogos gáncs, több hazafiui aggodalom van kötve, mint az egész ujabb fejlődési korszak valamennyi törvényhozási és kormányzati intézkedésének összegéhez; ámbár azok közül is egyesek ellen elég heves volt a megtámadás, elég elkeseredett maradt az ellenszenv.

Minden felfogás őszinteségében találja igazolását. Tévedés mindenkinél lehető. A jövő kornak emelkedettebb felfogásába az élő nemzedék legmagasb szellemröpteit is csak kísérletként venni fel, természetes joga. — A sovárgó kedélynek kereső ösztöne, a megtelt szívnek osztozó nyíltsága természetes jogosultsággal bír. — A hazája sorsán tündő

polgárnak nézetét tudatni szabad is, jó is, kell is. Ellenmondást nemcsak túrni, de várni, sőt óhajtani kell az őszinte embernek, ki magát csalhatlannak nem tarthatja.

Ha fentebbi állításunk új volna is, ez még nem czáfolata igaz, voltának. Hogy Deák Ferencz 1865. előtt már nagy magyar volt, fentebb mutattuk ki, és abban állott méltánylása addigi országos érdemeinek. Hogy pedig a kiegyezés művéhez egy országos ellenzék szülemzése, élete és jövője kötve van, ezen körülmény éppen azt igazolja, hogy egy tette által sem nyult Deák Ferencz Magyarország sorának kerekébe oly erővel, mint a kiegyezés által. — E tény elől kitérni, azt a feledés fátyolával takargatni, éppen oly hiba volna, mint hálátlanság. Hiba volna alkalmatlannak tartani az ellenzék folytonos támadásait a kiegyezés ellen, és nem birni akarattal ugyanazon kiegyezés magaslatáról verni vissza a megtámadást, hanem példáulért, a megmentett jogfolytonosság, vagy anyagi gyarapodás sáncaiból tartani vissza az ellennek közeledését. Hálátlanság volna bevallani, hogy Magyarország jövő nagyságának lehetősége csak a kiegyezésben alapszik — és Deák Ferencz nagyságát nem ugyanazon kiegyezés alapjára fektetni, melyből hazánk jövőjének nagysága származzék. — A dolog valóban akként áll, hogy ha a kiegyezés Deák Ferencz műve; — ha továbbá Európa azóta ismeri el Deák Ferencz nagyságát, mióta a kiegyezés által meg van mentve Austria fenállása Európának, az állami szabadság Austriának, a függetlenség Magyarországnak: a kiegyezés Deák Ferencz eddigi tettei közül a legnagyobb, — valódi nagyságának egyedüli alapja.

Feladatunk immár szűkebb körbe szorúl. Tüzetesen a kiegyezési műből, az 1867. 12. t. cz. által közös érdeknek ismert viszonyok rendezési modorából kideríteni, hogy abból hazánkra nézve csak áldás, béke, jólét, szabadság, boldogság következhet — annyi mint kétségtelenné tenni, hogy Deák Ferencz ezen műve által kiérdemelte hazája háláját; kideríteni, hogy az által Európa békéjének fentartásához hatalmas biztosítékot szerzett — annyi, mint megfejteni, miért lett Deák Ferencz európai jelentősége oly hamar elis-

merve; kideríteni, miként kötötte össze Deák Ferencz e műve által Magyarország sorsát az emberiség legszentebb érdekeivel, a szabadsággal, a békével, a haladással, annyi mint érthetővé tenni, hogy azon kegyelet, melylyel polgártársai a Nagyembert Deák Ferenczben hódoló szeretettel elismerték, bölcseségének, és szeretetének egyenes, és szükséges hatása volt.

Aki az 1867. 12. t. cz. e szövegét elfogulatlanul olvassa „Kimondja az országgyűlés, hogy ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett“ — „Ez lévén a közös ügyekre, és ezek kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és célja, önként következik, hogy annak alapfeltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi,“ „A második alapfeltétel az, hogy a tellyes alkotmányosság ő Felsége többi országaiban, és tartományaiban életbe lépjen:“ kéntelen meghajolni azon államcselekvény magasztossága előtt, mely más népek függetlenségét, és tellyes alkotmányosságát hasonló nyomatékkal, mint sajátját jelöli ki indokául, és céljául.

Ha csak ennyi volna a kiegyezésben, feltehető, hogy iránta a kegyelet érzése minden magyarban egy és osztatlan volna. De abban „ az Államadóságok terhének egy része is elvállaltatott,“ és ez azon pont, melyre általában ellenzés vonatkozhat. E pont azonban az 54-ik §.-ban akként van indokolva, hogy inkább anyagi nyereségnek, mint áldozatnak volna tekinthető, és ki a kiegyezés egész horderejét csak is ezen indokolásra szorítaná, elvonná annak főérdemét, mely a fentebb idézet szövegben létez.

Anyagi oldalát tekintve, az államélet minden lüktetése áldozatot kíván; polgárai segélyéből veszi napi élelmét. De azért az állam nem egyedül anyagi lét; és az állam fogalmából szükségképen folyó cselekményeit az anyagi szükséglet mértéke után ítélni meg — oly akarat volna, melyet századunkban minden polgár, és még inkább minden ember elutsita magától.

Ezen okból az 1867. 12. t. cz. 54. §-át inkább úgy kell tekinteni, mint a kiegyezés előtti időkhben beállott

ténykörülmények felsorolását, az anyagi szomorú helyzet rajzát; szelleme a kiegyezési cselekménynek ott keresendő, hol annak indoka, és célja kijelölve van.

Ezen állítás ellen azon kifogás volna érvényesíthető, miként az nem annyira tárgyilagos, a valóból vett igazság, mint inkább egyéni felfogás. Ennek megerőtlenítésére hivatkoznunk kell egy okmányra, mely mind eredetére, mind szellemére nézve a fentebbi felfogás helyességét igazolandja.

Hogy Deák Ferencz egy emberélet tartamán keresztül hazája iránt szerzett érdemeire soha sem hivatkozott, — éppen oly szükséges sajátja nemes lelkének, mint hogy az egész haza szemeláttára tett lépését utólag igazolni nem szokta. A honfiak legkitünőbbjeiből számra és szellemre nézve hatalmas párt alakult neve alatt, és vezeti hazánk kormányzatát, zászlóján a kiegyezési törvény fentartása lévén jelül tűzve.

E pártnak kebeléből származott az okmány, melyre hivatkozás történt fentebb a kiegyezés szellemének ismeretése tekintetéből. Szerzője, ki azt egy szerény hirlapi cikk alakjában adta át a világnak, oly távol látszik lenni a hiúság gyengességétől, miként az ellen, hogy szelleme névtelenül szóljon polgártársaihoz, nem leendő kifogása.

A kiegyezési műnek, mint törvénynek valódi szellemét magyarázat, ismertetés, népszerűsítés által a magyar nemzet minden rétegében testté, és vérré, tenni — első sorban azon pártnak joga és tartozása, mely alakulásának zászlójára az 1867. 12. t. cikket írta; — mindazért, mert ezen, és egyedül ezen kiegyezési mű lévén azon államcselekvény, melynek fentartása Deák Ferencznek és pártjának felfogása szerint közvetve hazánknak nem csak boldogságát, de lételet is feltételként érinti — és ezen okból annak felértétele a nemzet minden tagja által a valódi cél, mely után törekednie kell; — mind azért is, mert nem lévén semmi a világon, mit különböző irányban magyarázni nem lehetne, nehogy Deák Ferencz műve, és a Deákpárt egyesülésének alapja bármi módon eredeti szelleméből kivétessék, ezen szellemnek tolmácsolására ugyan annak kell hivatva lenni, ki képviselője, őre, letéteményese. Ez oka annak, hogy mi-

dön a kiegyezési törvény szellemének magyarázatához nyulunk. saját felfogásunk igazolásául csak oly nyilatkozatra szabad hivatkoznunk, melyet már azon oknál fogva is, mert Deákpárti közlönyben nyilvánított, illetékes, és hivatott magyarázatnak tartanunk szabad. — De még egy oka van annak, hogy épen ezen egy, és nem más nyilatkozatra hivatkozunk, ámbár a kiegyezés ideje óta nem csak a napi sajtó, és röpirodalom, de a törvényhozás terén is nyilvánult elég hatalmas szó, mely a kiegyezés célját, és szellemét ismertette, fejtegette, magyarázta, szabatozta. — Oly fontos államcselekvény, mint a kiegyezés műve, nem csak a jelennek, de a jövőnek is kell hogy érdekében legyen: szükséges továbbá, hogy annak megítélésénél ne képzeljük hazánkat a többi államok, nemzetek, az emberiség érintkezésétől, érdekeitől tellyesen különválnak, — hanem azon viszonyra, melyben észrevétlenül, de elháríthatlanul a bennünket környező államok által az emberiséggel már léteünk — kellő figyelem fordítottassék; — elengedhetlen feladata tehát minden bírálónak, ki a kiegyezés műve felett ítéletet mondhatni óhajt, azt a jövőnek, és az emberiségnek szempontjából is vizsgálat alá venni; — nem csekély feladat, de a hazafinak nem terhes, mert hazája jóvoltáért mindenét, tehát munkáját, szorgalmát, idejét, és lelki erejét is szívesen ajánlja fel.

Alig van már hazánkban ember, ki nem hallotta volna említettni Magyarországnak „európai hivatását“ — és e tényben egy ösztönszerű mozzanata nyilvánul a nemzet szellemének. — Hazánk kétszer szolgált már az emberiség ügyének, fentartva a török rohamok viharát három századon keresztül, és ezzel biztosítva Európa békés művelődési fejlődését — és átvéve az ekként külháborítástól megóvott Európában szülemlett szellemi Reformáció művét, hogy azt saját földjén meghonosítván, az ázsiai államok hatalmának szellemi gátot is vessen. Sejti tehát a magyar, hogy Európa még egyszer hasznát vehetendi, és már is büszke azon áldozatra, melyet a helyzet tőle kívánand.

Ekként a sejtelem kódében csak azon egyet érzi, mintegy ösztönszerűleg, hogy nagy feladat áll előtte, mely összes

erejének megfeszítését igénylendi, de miként? mi modorban? mi téren? a felől mit sem hallott, mit sem sejt; és éppen mert nem tudja a jövő feladat különlegességét, általában készül, erőt óhajt, erre törekszik, ezt követeli; és itt van legmélyebb oka azon hazafiui ellenzésnek, mely Deák Ferencz művét, a kiegyezést ernyedetlen ellenszenvel tekinti csak azért, mert hazánk sorsát Austria sorsával egybekötötte, és ez által erejének részét amannak javára lekötötte. De ez csak sejtelem.

Ha e sejtelem elébe a fogalom követelésével állunk: ama határozatlan, általános erősödési vágy, mely jogosultságát az „európai hivatás“ czimén követeli, kényszerű lesz a sejtelem homályából kibontakozni, és határozottan kijelteni azon erőket egyenként, és külön, melyeknek növelését, gyarapítását Európától követelendi; és valljon ezen erők között volna-e lehetőség a legteljesebb függetlenséget is felsorolni, mely nem más, mint teljes magunkra hagyatás?

Ha Magyarországnak európai hivatása van — akkor Európa a cél, — Magyarország eszköz.

Ezért állítottott fentebb, hogy a kiegyezési törvény megítélésénél nemcsak a jelenre, — hanem a jövőre, és Európára is kellő figyelemmel lennünk feltétlenül szükséges. Ha e két legfontosabb szempont el nem veszi irányzó befolyását ítéletünk alakulásánál: a kiegyezés műve eddig ismeretlen, éppen oly meglepő, mint meghatóan fontos jelentőséget mutatand fel szellemében. — Ezen iránybani méltánylását a kiegyezési műnek csak egyet találtunk, és azért hivatkozunk ezen egyre, mert a kiegyezési művet egyedül Magyarország szempontjából ítélni akarni — és mégis hinni, hogy Magyarországnak van európai hivatása — összeférhetlen.

Mielőtt az említett nyilatkozat szövege adatnék, szükségesnek látszik némely általános jegyzeteket tenni szellemére, és alakjára nézve egyedül azon irányban, hogy felértése megkönnyítessék; szövegéből csak hamar és legelőbbin azon meggyőződést meritendi az olvasó, hogy szerzője nem a népszerűség érdemére vágyódott, hanem azon

hazafiakhoz szólot, kik nem csak szívüknek vonzódásával, de lelköknek legjobb erejével, az értelem és gondolkodás mélyebb munkájával áldoznak hazaszeretetüknek; — a történelem összes folyamának szellemét, nem csak hazánknak, de Európának történetéből levont mély, és fontos eredményeket mint tényeket, mint adatokat felhasznál felfogásának értelmezésére, és azon szempontból, melyre az emberiség eddigi fejlődésének tiszta felfogása, és méltánylása által jutott, itéli meg a kiegyezési műnek célzatát, és horderejét. — Az emberiség, a művelődés, és haladás összege a fő tárgy, mit folyton szem előtt tartani látszik; de abba hazánk története, művelődési, és fejlődési iránya beszöve találtatik; és éppen az által, hogy hazánk fejlődését az emberiség fejlődésével egyesíteni akarja — nem pedig ennek árnyékszerű követésére a háttérben hagyni: látja a kiegyezési törvény szellemét az emberiség dicsfényében ragyogni; — mert kiemelve hazánk sorsát, és jövőjét az elszigeteltség, a különállás, az elválság helyzetéből, azt egy európai nagyhatalom állásába tette, — azt ezer éves alkotmányossága szellemével e nagyhatalmi állam lelkületére működtette, — azt a szellemi közösség életének törvényesítésére Európával nyilvános viszonyba léptette és ekként hazánk lételének ügyét oly közvetlen és oly hatásos viszonyba állította Európa minden államaival, és az európai népekkel, hogy valamint hazánk által Európa érdekében teendő bármely áldozatról az európai népek tudomást venni — ugy azon esetben, ha Európa ilyenmű áldozatot tőlünk kívánni, vagy elfogadni kényszerülve leend, ezen áldozatnak megfelelő gyámolítást nyújtani köteles leend. Az által, hogy hazánk sorsa az emberiségével összehozott, mindkettőnek életében folytonosan az azonosság hatása és visszhatása a szellem egyenlőségét eszközöndi, és ezzel nemzetünk szellemétől el leend háritva a fejlődés egyoldalúsága; — az által pedig, hogy a világ egyedüli hatalma: az emberiség értelme és akarata — biztosítandja az általános fejlődés sérthetetlenségével hazánk fejlődését is: minden, mi igaz, jó, szép, nemes, magasztos és nagyszerű. az egyéniség, az egyesülés, az állam, a társadalom, a nemzetiség, a tudomány és művészet terén, a szív, lélek és akarat körében — mind ez egyenlő biztossággal leend létesíthető. —

Tárgyánál fogva tehát e mű a történelem bölcsészetének szakmájához tartozó azon kitünő különös érdemmel, hogy a szerzőnek az emberiség szellemével azonosult szelleme feltudta találni a pontot, melyen nemzetünk története az emberiség történetével azonosul, hogy továbbra azzal egyesülten folytassa haladását. — Feltűnő még benne a lelkesülés lángja, mely elejétől végéig egyenlő melegséggel és fényvel ömlik el a munkán, mely mint egyetlen lelkesülés fellobbanása első szavától utolsóig csak egy érzésnek — a haza, és emberiség szeretetének hangja, szava, éneke. — Nyelvészet tekintetében tetemes feladatot alig észlelhető munkával haladott meg, amennyire irodalmunkban még nem igen számos írók által művelt szaktudomány tárgyát akként kezelte, hogy az eszmékben, de nem azoknak kifejezésében lép meg a szokatlanságnak inkább ingere, és bája, mint nehézkessége. De éppen mivel e mű az emberi történet legfontosabb mozzanatainak értelmét, fogalmát, hosszú tanulmányoknak magasztos eredményét egy alkalmi felszólalás szűk keretében a hazafiui lelkesülés hevével, az emberiség és igazság szeretetének rajongó gyönyörével adja: az olvasó két oldalról és két irányban esik a műnek hatása alá, és ez oka, hogy értése, élvezete csak annak sikerül, ki tanulmányozva olvassa. Az irány diszébeni gyönyörködés eltartóztatja az olvasót a fénylő mondatokban rejlő fényesebb egy-egy egész szellemi művelet eredményét jelző, szélesre terjedő és ezért nehezebb eszmenének gyors felértésétől — de ha ez sikerült, az irány ragyogó külsőségében talált gyönyör önmagától átszáll a sok új meglepő, mély, magasztos eszmékből szövődött szellemiség teremtéseire, hogy a szeme előtt fejlődő emberiségi élet nyilvánulásait a boldogság érzetének meglepetésével színről színre szemlélje az olvasó.

Az, hogy alig képes az olvasó megkülönböztetni a műben, ha valljon a lelki erő működésében tündöklő gondolat és felfogás nagyobb-e avagy a gondolatok hatalmával párosult tüze a legnemesebb érzésnek erősb-e? a munkát éppen a legritkábbak közé soroztatja és sejteti, hogy az nem egyedül a hazai, de a világirodalomban is a legjelesbek között felemlítetteti és azokhoz soroztatni hivatva lehet.

EGY

NYILATKOZAT

A

KÖZÖSÜGYI TÖRVÉNYEK

SZELLEMÉRŐL.

NYHATKÖNYV

KÖZSÉGEI TÖRVÉNYEK

SZÉLLÉNYI

A „Nyilatkozat“ szövege.*)

Bevégezvén az első delegatio működését azon költségek megajánlásával, melyek a magyar szent korona népe és ő Felsége többi országainak szabad népei védelmi eszközeinek fentartására szükségességeknek bizonyultak, működésének rajzát kívántam előterjeszteni, hogy ezen intézmény gyakorlati alkalmazásának, és a részére fentartott jogok- és köteleességeknek előadásából azon alap derüljön fel, melyen a közösügyi törvény, és rendelkezésének bírálata az értelem elmélkedéseinek, és a kedély érzelgéseinek köréből kiemeltetve, az élet megcáfolhatlan nyilvánulásai által válland lehetővé.**)

---

*) Azon szűk keret, melybe a „Nyilatkozat“ szerzője a kiegyezési, vagy mint ő azt mindenütt kifejezni szokta, a „közösügyi törvények“ szellemét, és horderejét előadva illeszté, okozható irányának sajtóságaos ünnepisége mellett, hogy amily ékes minden részleteiben, oly tömött, és nem csak figyelmes olvasást, de valóságos tanulmányozást igényel tellyes felértése. Ezen oldalról az olvasó munkájának megkönnyítését akarják eszközölni a következő jegyzetek, melyek valaminthogy a „Nyilatkozat“ szerzőjének befolyásán kívül eredtek, akként egyébre, mint egyéni felfogás nyilvánulásának jogosultságára igényt tartani nem is akarhatnak — menten állván mindenkinek teljes joga azoknak helyességét saját szempontjából bírálni meg.

***) A kiegyezési törvény végrehajtásának történetében merült fel azon tény, hogy némelyek azok közül, kik azt elvben elfogadták,

Ezen megczáfolhatlan tények magából a közösügyi törvény által elrendelt intézmények életéből fakadnak, melyeknek magyarázást nem szükségülő nyilatkozatai legvilágosabb bizonyítékot nyújtanak arra, hogy a közösügyi törvény ereje nem a haza szabadságának, és függetlenségének veszélyeztetésére, hanem biztosítására szolgál.*)

Ezen biztosításnak teljes világba helyezése célom, midőn a delegatio működését előterjesztem.

A delegatio intézménye nem lévén más, mint a közösügyi törvény rendelkezéseinek végrehajtó eszköze, szükséges, hogy midőn a végrehajtó eszköz működését esetilem, magát a végrehajtandó tárgyat is a rajz körébe vonhassam.**)

A tárgy nagyszerűsége az enyimmél biztosabb kéznek esetjét igényelné: és ha mégis a rajz

---

a kivitelnek állapotában a delegatioból kilépve, mintegy ismét elvileg elállottak tőle. — Ezen eljárás adta kiindulási pontját azon ellenzéknek, mely azóta országos pártok által felkarolva, az 1867. XII. törvénczikket, mint hazánkra nézve nem üdvöst, ismét megszüntetni tüzte ki czélul. Valamint tehát az ellenzék első támadása czéljául a delegatiót tüzte ki: akként a „Nyilatkozat is kiindulási pontul a delegatiót veszi, és annak hatásköréből, és hivatásából kívánja horderejének megítéléséhez az alapot feltalálni.

*) Azon hivatása, hogy ő szabja meg az egyesült népek véderejének eszközeire a szükséges költséget — csak az állami függetlenség biztosítására szolgálhat.

***) Hogy ezen állítását tisztába hozhassa a „Nyilatkozat“ szerzője, szükséges magára a kiegyezési törvényre kiterjeszkednie, melynek a delegatio csak része, végrehajtási eszköze. Amabban foglaltatik a nyeresemény, melyért a nemzet a delegatióban évenként megajánlandó áldozatot tett.

készítéséhez fog kezem, szolgáljon mentségemül a törekvés, hogy az igazság védelmét minden körülmények között éltem feladatául tűzvé, azon homálynak elosztatásához járulni óhajtók, melyet a haza és a szabadságszerető szivek aggodalmának, valamint a haza kárára törekvő cselzővők nyilatkozatának háborgó zajlása a közösügyi törvény által képviselt igazság elé vont.*)

Ezen különféle okokból eredt homály csak azért támasztatott, mert a közösügyi törvény, és rendelkezéseinek Európa szabadelvü, valamint abszolút irányt követő államférfiainak tanait áldásosan meghaladó eszméje hazánk függetlenségének, és népe szabadságának biztosítását a Népjog azon legfelségesebb elméletének gyakorlati alkalmazása által erősítette, hogy a szabad nemzetek szövetségét életbe léptette.**)

---

*) Ezen nyereménynek felismerését nehezíté a váratlanul keletkezett ellenzés aggodalmának, és a kiegyezésből folyó haladás ellenei granusításának egyidejü zajából keletkező zavar.

**) Ime a „Nyilatkozat“ szerzője szerinti első eredménye a kiegyezési törvénynek, mely nem csekélyebb, mint a nemzetek szabadságának egy olyan biztositéka, melynél hathatósbat, eredménydusabbat az emberiség fejlődésében évszázadok folytán sem lehetend kijelelni, mert ez a Népjog. Névről ismeretes, amennyiben sok haladási erőködés támogatása tekintetéből hivatkozás gyakran történt reá, de teste, valója még nem volt. Léteznek államszövetségek, de ezeknek természete más. A kiegyezési törvény által alkotott delegatióban az egy fejedelem alatt egyesült népek közös kormányuk tulkapásai ellen eszközlik biztosításukat. — tehát a népek akaratától teszik függővé az állam cselekvését; és ez által vált lehetővé legelőször, hogy az államhataiom kényszerülve legyen a népek akaratát hajtani végre minden irányban, melyre hatásuk kiterjed. Vegyük hozzá a dolognak nem kevésbé fontos másik oldalát, hogy ezen jognak gyakorlata több ál-

A szabad nemzetek szövetségének élete — hacsak az önkény hivei ellenében tüntető rémképül, vagy a nemes szivek áradozásainak vezeklő tünődéséül nem kívántatik használtatni, megköveteli, hogy a szövetség védelme a szövetekezett nemzetek joga, és kötelezettsége legyen.*)

lamok népei által szövetségben, együttesen történik — és be kell látnunk, hogy az életre hozott Népjog ereje kettőzve — tehát kölcsönösen erősítve van. Könnyen belátható, hogy a tiszta képviseleti alapon szervezett államok ezen „szövetkezési“ Népjogot nem ismerik; amott az állam külhatásu cselekvényeire szükséges a népnek, a kormánynak és a fejedelemnek együttes akarata; az tehát, mit a nép egy maga akarna, oly modorban, mint ő akarná, csak azon feltétel alatt léphet életbe, ha a kormány, és fejedelem nem ellenzik: — nem így van a delegatióban; — a delegatió tagjai a nép képviselőiből választatnak, a kormány és fejedelem befolyása nélkül, utasítást nem fogadnak el az országgyűléstől, tehát egyenes és közvetlen alapján azon megbízottnak, melyet a néptől nyertek, határoznak a delegatióban béke és háboru dolgában, és e határozatra sem kormány, sem uralkodó befolyással nem lehet. Éppen olyan új, mint végtelenül fontos és hatásos képlete és teremtese az emberi elme mély gondolkodásának, mely a népek szabadságának biztosítását tűzte ki célul.

*) Az államok alakulásának bármily alapja volt eddig: működésüknek hatása soha a népek akaratából nem vette közvetlenül eredetét. Béke és háboru dolgában még a képviseleti alkotmányos országokban is a fejedelem akarata határozott; kormánya közvetve befolyhatott reá; népének kívánságát figyelembe venni tanácsosnak tarthatta; de az elhatározás joga lényegileg és alakilag a fejedelmé volt. A delegatió intézménye a béke és háboru kérdését lényegileg a népek kezébe adta, — oly változás az államhatalomnak szervezetében, mely fejedelmi államokban még sehol sem volt szabályként érvényes. Sem a tudósok sem az emberiség barátai nem birták eddig megakadályozni, hogy nemzetek élte, vére, vagyona felett ne egy halandónak tévedhető akarata határozzon; az államtan eddigi rendszerei még alkotmányos országokban sem ismerték el a népnek közvetlen befolyását a béke és háboru kérdésére, annyival kevésbé elhatározó intézkedését; — a de-

A közösügyi törvény minden rendelkezése a kölcsönös védelem ezen jogának, és kötelezettségeinek meghatározását szabályozván: a szabadság élvezetének, és a haza önállásának védelmét a szabad nemzetek oltalma alá helyezte.*)

A védelem ezen rendszerének a legmagasztosabb érzelem, és legelőrelátóbb értelem hatalmából fakadó eszméje a nemzetek szabadságának oly annyira szükséges véderejét megsokszorozza, és midőn ezáltal a biztosság érzetét növeli, a szabadság és hazáért dobogó szivek lekesedését ellenálhatlanul győzelemre vezérli.**)

Nem az én feladatom ezen állítás igazságát védelmezni; — ezen év husvét napján harmadik éve már, hogy a történelem az emberiség vigasztalására feljegyezhetette azon diadalmas eseményt, hogy a szabad nemzetek szövetekezésének eszméje maga elég volt hazánk rablánczainak széttörésére,

---

legatióban az egy fejedelem alatt szövetekezett népek választott képviselői gyakorolják e hatalmat; és ebből kiderül, mit a „Nyilatkozat“ szerzője fentebb állított, hogy t. i. a delegatió intézményének eszméje Európa államférfiainak eddigi tanait áldásosan meghaladta.

*) Azon kívül, hogy a delegatió a népjog gyakorlatának tetteleges életszerve, képviselője, végrehajtója — ezen hatalmának biztosságát is megszerze, amennyire különálló népeket szerződésileg egyesít ezen hatalom közös gyakorlatára, és e gyakorlatot nem csak törvényesíti, de az ekként szövetekezett népeknek állami sarkalatos alaptörvényévé teszi.

***) Az, hogy e jognak létezése és gyakorlata annál inkább van biztosítva, minél több nép egyesül annak paizsa alatt: éppen oly természetes, minthogy az ekként biztosított népjog öntudata a népeknek önérzetét emeli.

— melynek polgárai elég nemeslelkűek voltak ezen eszme dicső czéljának megváltó hatalmát felérteni.*)

Közelebb van ezen esemény multja, mintsem hogy emléke a legujabb időben bekövetkezett viszonyok szerencsésb esélyein elmosódott volna; — s midőn a reá való hivatkozás megérintése által felelevenítem, szándékom csak az, hogy az élet ezen eseménye intőleg éljen azon feltevések vitatói előtt, kik a közösügyi törvény rendelkezését a haza szabadságát megrontó intézkedésül mutatják be.**)

Ezen eszméje a közösügyi törvénynek 1865. év husvét napján nyilvánulván először, az Istenember feltámadásának ünnepét a nemzet már azon erős hite hatalmának boldogságával ülhetette meg, hogy nem csak a haza szabadságának feltámadása a közel jövőnek eseménye lett, — hanem hogy

---

*) Hogy Deák Ferencznek ismeretes 1865. évi husvétii cikkéből a későbbben létesült kiegyezési törvény alakját kisejteni még nem lehetett — éppen oly igaz, mint az, hogy engesztelő, békülékeny szelleme, daczára a már abban hangsúlyozott áldozatnak, melyet a nemzetnek a birodalom megmentésére tenni kellend, az egész hazára nézve mint régen várt megváltó ige hatott; — ha, mit a „Nyilatkozat“ szerzője állit, a közösügyi törvény szelleme már akkor lengett benne: ugy a két mű méltán egészíti ki a nagyszerű eszmét, mely a kiegyezési törvényben testté vált,

**) A megdöbbentő ellentét azon osztatlan öröm, és remények között egy részről, melyeket a husvétii levél keltett; — és azon aggály között más részről, mely a kiegyezési törvény létesülése után ébresztetett ellene — méltán felhivja a hazafinak figyelmét arra, hogy a két nevezetes okiratot tanulmányozva hasonlitsa egybe a végre, hogy megnyugodhassék abban, miként a törvényben csak a husvétii cikknek szelleme él, és valósult.

a véle egy, és ugyanazon uralkodó országlása alatti nemzetek szabadságát is megszerezheté.*)

A nemzet hite az 1865. évi December hó 10-ikére hirdetett országgyűlés tárgyalásai által valósággá érlődött, — és midőn a magyar nemzet szabadságát visszanyerte, szabadságának legdicsőbb élve az volt, ma is az, és az leend mindig, hogy égető kínai megszüntetésének lehetőségét a testvér nemzetek szabadságának megszerzéséhez kötvén, soha nemzet, mióta a világ áll, a szabadságszeretetnek oly ragyogó tanuságtételét nem nyujtotta, mint a magyar nemzet.**)

A magyar nemzet szabadsága az 1848. évi törvények által erőben növekedett ezer éves alkotmányának visszaállításából; — ő Felsége többi országai nemzeteinek szabadsága az 1848. évi törvények által teremtetett szabadelvű alkotmányhoz hasonló alkotmány megszerzéséből állott. — Tény az, hogy a magyar alkotmány néhány csekély, és a szabadelvű intézkedések lényegét meg nem támadó módosításon kívül czikkről czikkre, szórul szóra visszaállítatott — és ugy vélem, nem szükséges tollam, csak egy pillantás az örökös tartományok jelen kormányzati rendszerére, hogy meggyőződjék bárki, miszerint ezen országok nemzetei

---

*) Amely törvénynek célja az, hogy az általa egyesülő államoknak, és népeknek alkotmányt, és szabadságot szerezzen: nem lehet célja saját hazájának alkotmányát, saját népének szabadságát csorbítani.

**) Magasztos érzete a „Nyilatkozat„ szerzőjének, ki nemzetének nem büszkeségét, de örömét jeleli azon öntudatában, hogy testvérnemzetek szabadságának megszerzéséhez kötötte saját szabadságának visszanyerését.

az önmaguk által megállapított törvények erejénél fogva az 1848. törvények által létrehozott szabadelvű magyar alkotmányhoz hasonló alkotmány által szabad nemzetek lettek.*)

Tény ez, — a közösügyi törvények erejét bizonyító tény, melynek alapeszméje annál nemesebb, annál lélekemelőbb, a halhatatlanságot annál inkább kiérdemlő — mert nem csak a magyar haza szabadelvű alkotmányát támasztotta fel, hanem egyszersmind az egy, és ugyanazon fejedelem országlása alatti nemzetek szabadságát is megszerezte; — és ha Európának a szabadság iránti fohásza nem egy negélyző szóvirág illatából, hanem a szív mély érzésén szövődött erős akarat valósítása végetti feláldozásból áll, hivatva van a szabadságot megszerezni; mert az azon igazság érzetéből eredett, hogy minden nemzet államélete szent és sérthetetlen.**)

---

*) Ime az első tény, melyre a „Nyilatkozat“ 1. és 2. szakasza bevezetőleg vonatkozik; — hogy Austria népei a közösügyi törvény hatálya óta alkotmányos szabadságban élnek, és ezen állapot egyenes következménye a közösügyi törvénynek: ez tagadhatlan tény; — e tényt a kiegyezési törvény szellemének megítélésénél figyelmen kívül hagyni épen oly helytelen, mint igazságtalan volna.

**) E szakaszban az emberiség szellemének egy új, hatalmas haladása nyilvánul. A nemzetiségi eszmének tágulását, nemesbülését, és egyuttal biztosítását eszközlé a kiegyezési törvény, amidőn eltérve a nemzetiségi eszme azon egyoldalúságától, hogy eddig lényeges jellegének tartá az elzárkozást, a különváltságot más nemzet irányában — saját függetlenségét a vele szövetkezett népek függetlenségének fentartásához kötötte; — mindkét fél külön nemzet — és mégis egy; de a független különség fentartására, a szabadság biztosítására szövetkezett, már nem nemzetiségi, hanem

A szabadságnak ezen legmagasztosabb szeretete a közösügyi törvénynek élete, melynek biztosítása az 1865. évi országgyűlés által mind a közösügyi törvénynek, mind az ezen törvény következtében alkotott többi törvényeknek zárkövéül tétetett. Ott van a közösügyi törvény 24. és 25. szakaszaiban, melyek szerint a közösügyi törvény, és rendelkezése kötelező erejének egyik alapfeltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi a 24. szakasz szerint; a másik alapfeltétel az, hogy ő Felsége többi országai, és tartományaiban a tellyes alkotmányosság életbe lépjen, mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe — a 25. szakasz szerint.

A szabadság szeretetének bizonyítéka minden, a közösügyi törvény következtében keletkezett törvényeinkben, u. m. az államadóssági, a quota, a kereskedelmi szerződést szabályzó törvényben megczáfolhatlanul beiktattatott, az által, hogy ezen törvényeknek kötelező ereje csak akkor lehet, ha az ő Felsége többi országait alkotó nemzeteknek teljesen szabadelvű alkotmány alapján álló törvényhozása által is elfogadtatnak.*)

---

emberiségi czélt vallott államhatalom; magasabb rendű egyesülése az eddig ellentétes nemzetiségi eszmének, és ez által tágulása, nemesedése, és államhatalmi véderővel ellátott biztosítása. Helyesen állítja a „Nyilatkozat,“ hogy ha Európa nemcsak sovárogni, de áldozni is kész a szabadságért: ezen uton biztosíthatja azt, szövetkezvén az államok egymással függetlenségük kölcsönös biztosítására.

*) Ha némelyek azon áldozatokat, melyeket a magyar állam az 1867. évi XII. t. cz. 54. §-ban felsorolt okoknál fogva má-

A közösügyi törvény életének lehetősége tehát a szabadság meghonosításának erős akaratóból keletkezett, mit el fog ismerni mindenki, ki megérti, hogy egy nemzet szabadságszeretetének legfőbb, és egyedüli bizonyítványát az általa alkotott törvények képezik.

Ime az ok, mi engem a közösügyi törvény ecsetelésére indított, midőn az első delegatió működésének rajzát előterjeszteni óhajtom. — Hőn szeretve a szabadságot égett szívem, hogy a közös megnyugvás megszerezhetése végett ezen törvény alapeszméjének nagyszerűségét bemutassam, melynek fénye a többi nemzetek törvényhozóinak eddig nyilvánult nemes törekvéseit az emberiség szeretetének világával felülmulván, széles körben alapította meg a szabadság hatalmát, hogy általa megvédelmezze a hazát.*)

---

tányosság alapján, politikai okokból elvállalt, méltányolni akarják: bizonyosan elég fontosnak találandának azon indokot, hogy ő Felsége többi országainak jólétével együtt Magyarországó is össze ne roskadjon; — de nemesebb czélt ismérhet fel azon indokban, mely e törvénynek valódi szelleme „hogy a valóságos alkotmányosság ő Felsége többi országaiban is minél előbb tetteleg életbe lépjen“ — ily czélért, igaz, kevés ország hozott áldozatot; de magasztos dologért nagy áldozatot hozni hogy éppen Magyarországnak jutott a szerencse — azt a történelem csak hazánk szellemének dicsőítésére fogja feljegyezni; — és hogy ez a közösügyi törvény által történt: e körülmény igazolja, hogy Deák Ferencz szelleme Európa népeinek a legnemesebb áldozat példáját nyujtá, és azt a magyar nemzet sajátjának fogadva, áldozatkészséggel a világban páratlanul áll.

*) A „Nyilatkozat“ szerzőjének érdeme és egyuttal nemes lelkiületének hű tükre; hogy a kiegyezési törvénynek azon oldalát tünteté fel, melylyel az, alapszeméjének nagyszerűségében minden eddigi államok cselekvényét nemes magasztossággal felülmulta, és

A szabadság uralmának széles körben való megállapítása, mely hazánk függetlenségének is legbiztosabb védelme, a közösügyi törvény élete, mely megszűnik és kötelező ereje elenyészik, ha a 24. szakasz azon rendelkezése „hogy magyar ország alkotmányának fentartása” — és ha a 25. szakasz azon rendelkezése, „hogy ő Felsége többi országainak valódi alkotmánya legyen” mint a közösügyi törvény alapfeltétele megsértetnék.*)

Ezen alapfeltételnek törvénynyé emelése által a magyar nemzet megakadályozni akarta az ezerféle változatokban ugyan, de mindég visszatérő kísérleteit a népjogok megsértésének; — és midőn a magyar országgyűlés a közösügyi törvény kötelező erejének oltalma alá helyezte a haza és ő Felsége többi országai népének alkotmányát — szabadságszeretetének éppen úgy, mint hazája függetlenségének megőrzésére irányzott legelőrelátóbb gondoskodásának bizonyítványát adta.**)

Deák Ferencz szellemét akként, mint a magyar nemzet elhatározását oly általános, világra ható befolyás ösvényén mutatja fel, melyen az emberiség haladásának zászlóvivőjeként tündökölt. Itt kezdé meg hazánk európai hivatásának szerepét, mely állam léte-lének fentartását Európa érdekével akként füzte legszorosbra, mint az összes emberiség rokonszenvét, pártolását részére elmulhatatlanul megszerezte.

*) A nemes tettnek jutalma el nem maradhat. Az által, hogy hazánk más országok szabadságának megszerzésére áldozatot hozott: ezen országokat hű szövetségesekké varázsolta; és bennük saját szabadságának is védelmére biztos öröket nyert, kik a védelem terheit véle tetemesb részében megosztják.

***) Ha áldozat történt: a szabadság biztosításáért történt, és ez tanusítja, hogy a nagylelkűséggel eszély is párosult e cselekvényben önzés nélkül.

A szabadság szeretetének és a haza függetlensége megőrzésének ezen bizonyítványa megtámadtathatik; de nincs az értelemnek oly csillogó nyilatkozata, és nincs a kedélynek oly érzelő panaszkodása, mely által eltagadtathatik. Be van az iktatva a nemzet törvénykönyvébe; és mindaddig, míg egy nemzet cselekményének egyedüli lehető bizonyítványa, — és mindaddig, míg egy nemzet szabadságának és hazája függetlensége megőrzésének egyedül lehető békés biztosítása a törvény marad: a magyar országgyűlés a közösügyi törvény alkotása által szabadságszeretetének legmaradandóbb, s hazája függetlensége védelmének legerősebb oszlopát emelte.*)

A közösügyi törvény által emelt ezen oszlop azon zárkó, mely a szabadelvű államférfiak eddig követett államtani elméleteinek a közösügyi törvény alapeszméje általi áldásos meghaladását jeleli. — Mert eltérőleg a szabadelvű államférfiak azon tanának elméletétől, mely az alkotmány élvezetének és védelmének jogos követeléseit csak ön hazája sértetlen és osztatlan jogának vélte: a közösügyi törvény alapeszméje a népjog legfelségebb igazsága szerint hazánk függetlenségét, mit alkotmányunk biztosít, sérthetlen kincsül tekint-

---

*) A kiegyezési törvény gáncsolóinak itt a „Nyilatkozat“ szerzője gyengéd figyelmeztetéssel emlékübe hozza ezen törvénynek fényoldalát, hogy azzal őket kibékítse; és lehetetlen, hogy a magyar nemzet fiai, kiknek jellege a szabadság nemes szeretete, félreértve a kiegyezési törvény szellemét, azt nem sokára nemzeti önérzetük, és büszkeségük méltó tárgyává fel ne karolják.

vén, a szabadság védelmének megsokszorozása végett az alkotmány élvezetének azon határig való kiterjesztését követelte, ameddig a nemzet szavának határa ér.*)

A nemzet szavának hatalma a szövetkezett nemzetekig, és a trónig ér a közösügyi törvény által, mely illatnélküli virág, és megnemesített ugyan, de lombtalan fa volna, ha, midőn a haza függetlenségét, mely az alkotmányból áll, a szabadság kölcsönös védelme kötelezettségénél fogva alapfeltételül tüzte: a védelem jogait, és kötelességeit nem szabályozta volna. — A szabadságnak bár kiterjesztett köre éppen úgy, mint a lombtalan fa, árnya hiányában nyugalomra enyhe menedéket, vagy mint az illatnélküli virág a lélek gyönyöréül élvezet nem nyújtana, ha a szabad népek egymás közti jogai, és kötelességei határozott törvényeken nem nyugodnának.**)

A törvény csak akkor áldást árasztó, ha ren-

---

*) Tagadhatlan tény, hogy az államok eddig az önzés szabályát követték; — nincs példa arra, hogy egy állam a másikért önmagát bármi tekintetben, és mértékben áldozatul hozta volna; — és éppen ezért tagadhatlan, hogy a közösügyi törvény, bárminő legyen sikere, minden eddigi államtan elvét felülmulta nemességben, mert nem önzést, de szeretetet, önfeláldozást gyakorolt. De azért, hogy az eddigi önzés helyett a szeretet szellemét oltotta a nemzetek kölcsönös állami viszonyaiba: nem-e inkább a hálás lelkesülés érzetének, mint csüggedésnek kell ébredni a szabadságszerető honfiak keblében?

**) Hogy az eszme testté, az akarat tetté változzék: — a közös cél elérésére szolgáló cselekvési modornak törvény által kell szabályoztatni; — csak törvény biztosítja azon eszközeit a szabadságnak is, melyek nélkül az, az óhajtás honából közénk le nem szállna soha.

delkezései az élet jelenségeiből szövődnek, melyek mindig a multból veszik eredetüket, s jelenük mindig a jövőt érinti. A mult, a történelemnek kézzel fogható tanúsága szerint a legszabadelvűbb államférfiaknak is azon hibáját bizonyítja, hogy a népek örökös szerencsétlensége onnan származott, mert a szabadság védelmét külön válva gyakorolván, folytonos és legtöbbször halálig elszánt véres küzdelem is a feláldozás dicskörén tul eredménytelen maradt. — A magyar országgyűlésnek, midőn a haza és szabadság jövőjét biztosítani volt hivatása, kötelessége volt a történelem tanutételét szenvedély nélkül számba venni — hogy a népek sorsát oly kérlelhetlenül sújtó államtani hiba a hazát és szabadságot többé ne veszélyeztethesse. A közösügyi törvény kiigazította e hibát az által, hogy a szabad nemzetek szövetségését életbe léptetvén, a szabadság védelmére a népek erejét egyesítette.*)

---

*) A Nemzetek történelméből egy mély, és fontos igazságot derít fel a szerző, reá mutatva azon egyedüli okra, mely minden ezelőtti államoknak vesztét szülte meg, és ez az önzés. Bármi szabadságszerető volt légyen egy államnak vezetője, sőt összes polgársága is, ha maga az állam az önzés érzetét vallotta éltető szelleme gyanánt: el kelle vesznie; mert kényszeríté szomszédját hasonló bánásmódra, és a kölcsönös ellenséges indulatnak mindannyi áldozata lett. — Hazánkban az első államot ismerteti fel velünk a „Nyilatkozat“ szerzője, mely a multnak szerencsétlenségén okulva oly nemes, mint bölcs elhatározással önzés helyett a szeretet érzetét helyezte az államakaratnak mozdító erejeként nemzetünk szívébe, és ez a közösügyi törvény által történt. Ellenéből szövetségességé varázsolta e tette által azon államot, melynek irányában önző lenni megszűnt; — és ezen új korszakot képező fordulat hazánk szellemében, egyttal új biztosítékát teremté a szabadságnak a szabad népek kölcsönös egyesülését boldogságuk biztosítására.

Ezen egyesített erő védelme alatt van hazánk boldogságának lehetősége, melynek biztosítása annál erősebb, minél inkább bizonyítja az élet, hogy azon törvény, mely a hazát feltámasztotta, ő Felsége többi országai népeinek rablánczát is szét-törvén, sokáig tartott szenvedésük megvigasztalására a lealázó elnyomatás visszakerülését a szabadság védelmére egyesült erő által lehetlenné tette.*)

Ecseteltem, amennyire egy pusztá szem is napba tekinthet, a közösügyi törvény alapeszméjét, és látható már abból, hogy gyökere a népszereket, hajtása a szabadság uralma, hogy gyümölcse a megelégedés legyen. — Isten, ki az ő bölcsességével irányozza a népek sorsát, tévelygést is teremtett, mint éjszakát; talán azért, hogy az emberiség, amint több örömmel üdvözli a napot, ha az éj homályából hajnala kihal: jobban szeresse az igazságot, ha fénye a tévelygés ködén átárasztja világát.**)

Tévelygés követi a közösügyi törvény alap-

---

*) Könnyen belátható, hogy azon esetben, ha azon népek, melyeknek erejéből készült ezelőtt az eszköz hazánk szabadságának elnyomására, a közösügyi törvény által arra szövetkeztek velünk, hogy a mi szabadságunk védelmével saját szabadságukat biztosítsák: nem létezhet erő, mely jövőre szabadságunk veszélyeztetésére felhasználtathassék.

**) Valóban nem csekély szolgálatot tett a „Nyilatkozat” szerzője hazájának, midőn arra vállalkozott, hogy évszázadok óta hozott legfontosabb alaptörvényeink egyikének szellemét polgártársai által felértesse; mert bármi hasznos legyen egy törvény önmagában, ha a honpolgárok kebelében nincs meg iránta a kellő hódolat: legjobb erejétől megfosztva marad.

eszméjét törvénynyé emelése után, éppen úgy, mint megelőzte nyilvánulását.

Az volt azon hű hazafiaknál, és pedig az alkotmány némely fontos előnyeinek feláldozásától egész az élet mérlegbevetésének feláldozásáig fokozva, kik a nemzetet a cselekvés terére léptetni óhajtván, ez által vélték megszüntethetőnek az idegen önkény kormányzatának iszonyú jármát.

A közösiügyi törvény alapeszméje a haza szenvedéseinek egész méltóságával a nemzet alkotmánya sérthetetlenségét a szabadság védelmének széles körre fektetésével nyilvánítván, a hű hazafiak tervelgetési tévelyeit kiigazította, és a szabadság élvezetére törő vágyakat egyesítvén, az idegen kormányzatnak fentartását lehetlenné tette.*)

Az eszmének ezen életet adó erején kél a kétség, mely törvénynyé emeltetését kíséri, azoknak támadásaiból nyerve táplálékát, kik a közösiügyi törvény rendelkezéseit vagy absolut kormányzati irányuknak, és a magyar, vagy vele szövetkezett nemzetek elleni terveik valósításának gátjául te-

---

*) Visszaemlékezve a hazánk erejének teljes megtörése után beállott évtizedre, be kell vallanunk, hogy voltak idők, midőn fontos részét állami önállóságunknak még a hazafiak jobbjai is készek lettek volna áldozatul hozni, hogy a reánk nehezült idegen kormány vasjárma alól felmentsék a boldogtalan országot; voltak tervek, melyeknek valósítása elláthatlan zavarba dönthette volna nemzetünket, és mindezek azon okból, mert hazánk, népének anyagi, erkölcsi és szellemi elsilányulása által az enyészet örvénye előtt állott; — ha ily áldozatok nem látszottak tulságosan nagyoknak: valóban a kiegyezési törvényben fekvők ahoz képest, mit a magyar állam anyagi és erkölcsi erőben általuk elért, és békésen elért: parányiaknak tekintendők.

kintik — vagy kik hazafiui elkeseredéssel a nemzet független államéletét a haza szenvedéseinek méltó elégtételéül nem tartják.*)

Azok, kik absolut kormányzati irányuknál fogva a rablánczok közösségét, — és azok, kik a magyar, vagy a vele szövethözött nemzetek elleni terveiknél fogva az erőszak fegyverét tartják legigazságosabb kielégítő eszköznek, tapasztalván, hogy a közösügyi törvény alapeszméjének először nyilvánult világánál a szabadságra vágyó sziveknek lángra gyuladt tüze elégette a békót, melyet a közös kielégítésnek eszközéül a nemzetek életére vertek; — és sejtván, hogy törvényé emelése által a szabaddá lett nemzetek

---

*) A kiegyezési törvény elleneinek legelkeseredettebb része az, mely a 18 évi elnyomatás fájalmából boszút táplált és óhajtott. Ezeknek nem látszott elégnek, hogy hazánknak szabadsága visszaszerezettessék; az pedig épen soknak látszott, hogy azokkal jót tegyünk, kiktől rosztat tapasztaltunk; — e honfiui elkeseredést a szívnek mélyéből elítélni soha sem szabad, — de enyhíteni, megszüntetni kell; — és Deák Ferencznek isteni sugallatból eredő intése „hogy erősebb legyen bennünk a szeretet érzete hazánk iránt — mint a boszu indulata megbántóink iránt“ lehetetlen, hogy hatását ne éreztesse, és célját el ne érje, ha meggondoljuk, hogy a boszu ront, és csak a szeretet vált meg. — Igen helyesen hoz fel a „Nyilatkozat“ szerzője egy másik intést, mely abban rejlik, hogy az alkotmányos állapotnak született és megrögzött ellenei mind nálunk, mind a birodalom másik felében mitsem találhatnak jobbat, mint a boszunak ezen érzetét táplálni, szítani a büszke magyarnak keblében — azon reményben, hogy ha sikerülend hazánkat még egyszer a polgári visszavonás állapotába zaklatni: meg leend az alap, és alkalom a régi viszonyokat az ő javukra és a mi vesztünkre visszaállítani. Ezt megfontolván a magyar, nemcsak szépnek, de jónak is találandja Deák Ferencznek fentebbi intését.

önszabadságuk védelmében egyesülésre forrasztható erején a támadásnak minden erőszaka visszapattan: még most terveiknek reménylett valószínűsége végett bevegynének a hazafiúi aggodalom által táplálkozó tévelygés elmélkedéseibe, és ártalmas cselszövényeik szálaait a magyar nemzet, vagy a véle szövetkezett népek kételyeiből szöve, lázas élénkséggel iparkodnak, hogy a közösügyi törvény által elégetett békónak porát, a haza függetlenségét féltékenyen őrző nemzetnek, vagy a nemzeti kifejlődés lépcsőjére jutott szövetkezett népeknek úgy mutassák be, mint a magyar haza államéletének, vagy a szövetkezett népek nemzeti kifejlődése lehetőségének elhamvasztott ereje hamuját — és megrendítsék a hitet, mely a népjog legfelségesebb igazságának, a szabad nemzetek szövetségének gyakorlati alkalmazása által erőben, és ihlettségben a nemzeteknél azon rendszabály szerint fog kifejlődni, amely szerint az egyes ember boldogságának érzete fejlődik, midőn Istennek azon parancsolatját teljesítette „*ugy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.*“ *)

Fájdalmas lenne, ha a nemzetnek hazaszereztetésénél fogva mindig éber figyelmét ezen cselszövek fondorkodásaira kellenék irányozni; — ismeri a nemzet a szemei előtt lefolyt 18 évet, melynek

---

*) Eleven szinekkel festi szerző azon okokat, és módokat, melyek szerint az alkotmányellenes irányú erők kételyt, és bosszút hintenek a honfiúi fájó kebelbe, hogy a szeretet csiráját benne elfojtsák, — mert így várhatnak új harcot, és azáltal számukra győzelmet, vagy legalább eredményt, melyen támadásaikat nemzetünk elcsábítására folytathassák.

multjában, mint a szerencsétlen évek emlékében, a rombolás művei be vannak vésve cselekedeteik; nem is szándékom emléküknök színt kölcsönözni, a köny, a vér, az elszegényedés által haloványnyá lett 18 év nyomait maradandóbban oltotta az életbe, mintsem hogy jogunk, és előnyünk lehesen elfeledésük; csak felemlíteni óhajtottam, hogy midőn a nemzet a közösügyi törvényeket ítéletével mérlegeli, óvatosan vizsgálja meg rendelkezéseit, nehogy ezen cselszövök a hazafiui aggodalom nyilatkozatainak háborgása által keltett tévelygés zajlását veszélyes terveik valósítására használhassák. *)

A hazafiui aggodalom, a hazaszeretnek ezen legnemesebb bizonyítványa, a közösügyi törvényt és rendelkezéseit az érzésnek azon különfélesége szerint itéli meg, amint a szívnek vágyai a haza és szabadság érdekeit, jogait, dicsőségét felfogják; az ily érzésből eredő birálat az önzéstelen haza-

---

*) Már maga azon körülmény, hogy akkor, midőn „hazánk bölcse, kinek hazafiságában kétkedni magyarnak bűn, engesztelődést javalt. — a kiegyezés^{*)} ellenei bosszút szitottak hazánk fiaiban: felvilágosíthatá, tisztává teheté a fájdalomtól elhomályosodott szemeket, és beláttathatá velük, hogy céljuk, melyet a magyar hazafi bosszújának élesztésével elérni kívántak, nem lehele jobb, mint eszközük vala, a lázítás; ellenben megfontolva azt, hogy a kiegyezési törvény szelleme csak szeretetet lehel, áldozatot hoz a hazáért, a szabadságért, a véle szövötköző népek megmentéséért: nem leend képes feltenni, hogy amely törvény eszközei ily nemesek, annak célja nem volna éppen oly magasztos.

szeretetet nemes forrásából merítvén érveit, a haza polgárát azon szentély ótalma alá helyezi, mely mindazoknak menedéke, kik a hazát és szabadságot éltüknél jobban szeretik.

Szerencsés joga ez a szabad népeknek, mert a szív vágyainak őszinteséggel való nyilvánítását lehetővé tévén, a gyengéd és nemes értekezés kölcsönös tiszteletével az értelem egyesítése mindig eszközöltetik; habár az egy nagyszerű eszme igazságának az életre alkalmazása által többféle vélemény, és hitágozatra oszlott is.*)

A közösügyi törvény alapeszméje a népjog legfelségesebb igazságát rendelkezései által az életre alkalmazván, el nem kerülhette azon sorsot, mely minden nagyszerű eszmének az életre való alkalmazása által osztályrésze: hogy igazságának tisztaságát, mely addig, míg a szív, és lélek eszménye volt, az örömnök, a reménynek, a bizalomnak közös táplálékául szolgált — meg ne érintse támadásaival éppen azon hazafiui aggodalom, mely tört reménye, és örömtelen hitével a haza, és szabadság felett, nyilvánulása első perceiben oly vallásszerű buzgósággal megvigasztalódott.**)

---

*) A rokonszív forró szeretetének gyengéd szavaival öleli fel szerző azon nemes fájdalmat, melyet hazafiui aggodalomnak nevez, s hogy e szavakban nem a párt embere, hanem az igazságot kereső szív szól hozzá — érezni fogja az olvasó.

***) Nem alap nélkül veti fel szerző azon jelenségnek fontosságát, hogy amíg hazánk az elnyomott nemzeti harcot követő szomorú korszakban öröm, és remény nélkül busongva a jövőn a jobbrafordulásnak mutató jeleit vigasztalódva üdvözölte: a beállott javulás ténye után aggódni kezdett sok hazafi okát alantabb megfejtí.

Sorsa volt ez minden nagyszerű eszmének, s bár merre szálljon a vizsgálódó lélek gondolata, mind az anyagi, mind a szellemi fejlődés körében létesített eredmény, mely ma már az emberiségre oly sok áldást áraszt, olyan multtal bir, mely azonos az 1865. évi December hó 10-ikére hirdetett országgyűlés alkotásainak megtámadásával. *)

A megtámadások egy nagyszerű eszmének az életre alkalmazása után — a hazafiui aggodalomnak éppen oly természetes következései, mint a remény azon képei, melyek a még csak eszményben élő eszmének különféle magyarázataiból alakulnak. **)

A közösügyi törvény alapeszméje addig, míg kötelező ereje az életet nem szabályozta, és csak a lélek, és sziv képzelődő vágyaiban élt, bizonyosan különféle következtetéseknek, és reményeknek volt kuforrása, mely miután áldásos eredete szerint addig árad ki, ameddig a magyar nemzet szava hatalmánál fogva a megelégedést elősegítheti; az egyéni, a nemzetiségi, az emberiségi fejlődésnek különféle fogalmai után központja lett a hajlam,

---

*) Ha csak azon tényre emlékezünk vissza, mennyi véres harcra, nyomorba, és könyekbe került a vallás szabadságának létesülése Európa népeinek; megfogható, hogy amint ezen, most már első pillanatban jónak ismért változásnak sok, és makacs elleni voltak: ugy minden változásnak vannak elleni, és számuk csak azon arányban fogy, amelyben idővel fejlődnek jótékony hatásai.

**) E jelenség oka a természetben van; remény, és aggodalom ikertestvérek, hol remény honol, ott aggodalom is lappang. Csak a tiszta látás, a felértés nyujt remény helyett meggyőződést, aggodalom helyett megnyugvást.

a vágy, a tudomány, és tapasztalás kivánalmainak.*)

E különféle érzésből eredő kivánalmaknak valósítását várta mindenki a közösügyi törvény alapeszméjének kötelező erőre emelkedése után azon fogalmak szerint, melyeket nyilvánulása első percében hozzá kötött lelkének emelkedése és szívének érzülete.**)

A gondolat és érzület, hiányábau oly eszmének, mely a történelmi haladás hatalmát jelöli, a mult dicsőséges emlékeinek varázsa alatt itéli meg a jelen korszakot is; s minthogy a magyar nemzet multja a mohácsi vész következtében kötött államközi szerződés életbeléptetése után, az 1848. évi eseményekre következett szomorú sérelmezéséig, az 1865. évi országgyűlés hivatásához több hasonló korszakot mutat fel; s minthogy a jövő reményei a mult eseményeinek hatalmas megoldása emlékeiből támadnak; a közösügyi törvény pedig, eltérőleg a nemzet által századokig gyakorolt óvszer használatától, az államtan azon eszméjének, mely a történelmi fejlődés legdicsőbb bizonyítványát nyújtja gyakorlati alkalmazása által eszközölte :

---

*) Oly államcselekvény felett, mely századokra szabályozza egy nemzet lételét, nemcsak az egyéniségnek, de az államérdeknek, a tudománynak, és az emberiségnek szempontjából is ítélgetünk és önkéntelenül egybeforrnak az ítélő egyénben e különféle eredetű, és fontosságú érdekek, és amíg a tiszta felfogás fel nem deríti, mely érdek volt a legfontosabb, legégetőbb, melyet a törvényhozás kielégíteni kívánt — addig iránta szükségképen létezhet kétely, és ezzel aggodalom.

**) Világos tehát, hogy mást várhatott a kiegyezési törvényből az önérdek, mást a hazafiuság, mást az ész, mást a szív.

semmi sem természetesebb, mintha némely hazafiak előtt ezen törvény eszméje a nap azon természete szerint, hogy égitesti minőségében akkor látszik legkisebbnek, midőn sugarai majd minden árnyéknélküli fényben ragyognak: akkor látszik hatalmában leggyengébbnek, midőn a haza szenvedései végmegszűnésének, és jövője boldog kifejlődésének biztosítása végett a szabadság korszakát nálunk úgy, mint ő Felsége többi országaiban, az egyéniség, a haza, és az emberiség diadalmának teljes méltóságával megnyitotta.*)

*) Mély igazságot bájló eszmékben fejt ki szerző e szakaszban. — Igaz, hogy a mohácsi vész után történt királyválasztást közvetlenül követte együttes fejedelmek harca hazánkban, Zápolya versengése, és a török sarczok. A vallásszabadság feletti törvények alkotásával egyidejű polgárháboruk soká boríták vérrel és szorongatással hazánkat; maga a Pragmatica Sanctió hosszú harcok keserű áldozataiban osztoznunk kötelességgé tette. Innen van, hogy e nemzet fiai minden fontosabb államszerződés lehető következményeire a múlt idők emlékének befolyása alatt csak aggodalommal gondolnak, és ezen aggodalmat ikertestvére a remény azért nem mulja fel erőben, mert a kiegyezési törvény még szorosra fűzi össze hazánk sorsát, lételét Austriával, mint a mohácsi vész utáni királyválasztás — és a Pragmatica Sanctió, — ezen aggodalmak ellen nem a szívben, de az észben, a meggyőződés erejében találunk ótalmat, megnyugvást. — Az utóbb említett két szerződés hozzá kötő hazánk sorsát Austria sorsához, de nem biztosított, nem eszközölt befolyást hazánknak a közös birodalmat intéző hatalom gyakorlatára; — a kiegyezési törvény viszont nem kötötte meg újra hazánkat, mert a kötelék már létezett, — de ennek fentartását, gondját, és kezelését a nemzetnek hatalmába adta; — többet tett; nem a nemzetnek, a népnek hatalmába adta. És a kiegyezési törvényben rejlő ezen utóbbi eszme az, mit szerző egy fontos történelmi fejlődés gyakorlati alkalmazásának mond, — mit ha a jelenkor azonnal fel nem ismer, csak annak tulajdonítható, hogy létezése óta reánk háromló áldását gond és gondolat nélkül fogadjuk.

Mindazonáltal a haza, a nemzetiség szeretetének a világ mivelődése kezdetétől fogva ezen egy szó által kifejezett szent érzése, mely polgárainak lelkesedését az eszmény vallásos imádásáig fokozza; a szabadság, mely a nemzet rendelkezési hatalmát ezen szent érzés alapigéjévé teszi, megköveteli, hogy a jogos, és szükséges hazafiui aggodalom aképen nyilvánuljon, amint a szív vágyai a haza, és szabadság érdekeit, jogait, dicsőségét, felfogják, annál is inkább, mert a közösügyi törvény milliók, és pedig különböző nemzeteknek sorsát oly zászló vezérlete alá helyezi, melynek jelvénye a több ezredéves államtan meghaladásának elmélkedéséből eredvén, azon fenséges tulajdonát, hogy az egyéni, a haza, az emberiségi méltóság fejlődési haladásának zárkövét jelzi, be nem bizonyíthatná: ha kötelező erőre emelése után éppen akként nem maradna központja aggodalmainknak, és megnyugvásunknak, ellenmondásainknak és bizalmunknak: valamint volt nyilvánulása első perceiben reményeinknek, hajlamainknak, és vágyainknak éltető kutforrása.*)

---

*) A haza és szabadságszerető sziveknek fentartja szerző a jogosultságot, hogy a kiegyezési törvény feletti aggodalmaikat telyes nyíltsággal tárhassák fel, — a szeretetből fakadó aggodalom kételyeinek szeretettel történő elosztatása hozandja meg azon megnyugvást, mely által az aggodalom tárgya ismét remény tárgyává leend. Az egyénnek, a nemzetnek, az emberiségnek szeretete valódi szelleme a kiegyezési törvénynek; — csak a szeretet fogja érvényét fentartani, ha szellemét megértették. — És ezt tüzte a „Nyilatkozat“ feladatául azon okból, mert szükségesnek tartja kimutatni azon tényt, hogy a kiegyezési törvény az által, hogy népeket egyesít közös szabadságuknak közös és egyesített erővel fentartására, meg-

Ezen, a különböző gondolatokat, és érzületeket központosító erő az, mi egy eszmének azon fenséges tulajdonát bizonyítja, hogy az államtan áldásos haladását megállapította; s valóban mindazon eszmék, melyek alapul szolgálván a jelen század alkotásainak, minden megelőző kor alkotásait ragyogásban felülmuló fénypontjai lettek, akár a társadalmi rend, akár a politikai szerkezet, sőt az anyagi viszonyok körét érintették is: mindazon országokban, melyekben gyakorlati alkalmazásuk elrendeltetett, a hazafiui kebel aggodalmainak, kételyeinek, ellenmondásainak, és néha fájdalmas vérhullásnak is tárgyai voltak. A rabszolgaság, és hűbériség eltörlése, a jogegyenlőség, a parlamenti kormányzat, a szó és írás szabadságának elismerése, a szabad kereskedés s a t. ma már a polgárosultság legnemesebb jogára igényt tartó nemzetek által kétségbe sem vont nagy, természetes jogok, sok időt igényeltek, míg a legnemesebb akarat, s a legtisztább szándék is megszűnt ostromolni igazságuknak tisztaságát.*)

A szabad nemzetek szövetkezése, bizonyosan

---

védésére, biztosítására — a történet eddigi fejlődése szerint új, mind eszméjében, mind kiviteli, létesítési módorában. Azon perczen, midőn a nemzet fiai ezt felismérendik, hazájuk iránt táplált egész szeretetük, reményük, és bizalmuk erejével karolandják fel a kiegyezési törvényt.

*) Alárendelt, jelentéktelen alkotásai egy országnak sokszor oly kevés érdeket keltenek, hogy alig veszi a nemzet tudomásul azokat. Minél fontosabb egy rendelkezés, annál több figyelmet, és érdeket ébreszt, és az ellenmondás, természetünkél fogva, el nem maradhat. A legfontosabb intézkedések gyakran véres viszályokat okoznak. A történelem sok példát mutat reá.

legtermészetesb joga a szabad népeknek; — és e szövetkezési jog gyakorlati alkalmazása a legfelségesebb bizonyítványa szabadságuk élvezetének; — honnan van mégis, hogy midőn a magyar nemzet, és ő Felsége többi országainak nemzetei e jogot tellyes szabadsággal élvezik, oly széles körben, ameddig csak e szövetkezés védelmének kötelező ereje kiterjed, — a hazafiui aggodalom kételyeinek, megtámadásainak tárgya legyen azon törvény, melynek a szabadság a hazadicsősége, a nemzeti felvirágozás, a jólét, a béke, a jogegyenlőség, a humanismus, — az az: az egyéni, a nemzeti, az emberiségi méltóság képezi alkotási forrását, — holott ezen természeti jogoknak még elkülönített uralma alatt is a hazafiui nemes szándék oly örömmel óhajtja is, hiszi is a boldogság áradatát-?*)

E sorok írójának, ki az élet esélyeiből meríti színeit, hogy szeretettel ápolt tárgyát, az igazságot, rajzolja, lehetetlen volt az élet ezen jelenségét ecsetelésének körén kívül hagyni, nehogy a kép, az ecset gyöngé kezelésén túl még a hűtlenség

---

*) Ha az egyéni, állami, és emberi szabadság fejlesztésében egy-egy fokkal halad egy állam — e haladást, mint a jó ügynek vivmányát örömmel üdvözljük, ámbár magukban csekély vagy lassan ható eredményük van a külön haladási mozzanatoknak; — a kiegészési törvényben a népek szövetkezési joga gyakorlatilag, törvényszerűen alkalmazva életbe lépett, — mely népszövetség eszméjében az egyéni, az állami, az emberiségi jogok minden neme. habár eddig az idő rövidsége miatt ki nem fejlesztve — de fejlődési képességgel ellátva benfoglaltatik; — mi oka immár annak, hogy ily magasztos lépés a haladás ösvényén bizalmatlansággal találkozhat?

által is halaványobbá válják. Hiven megérintve tehát a hazafiui közös aggodalom nyilvánulását; de eltekintve, hogy oly nehezen ismerhető fel az ut, mely a hazát, és szabadságot fenyegető veszélyek köréből biztosan kivezet; eltekintve, hogy az ut választása végett megállapodott fogalmak, és vágyak oly könnyen megkövülnek, és az ellenkező választást eredményező legmelegebb érzületnek napja által is oly nehezen olvadnak fel; eltekintve, hogy az elfogadott, bár legnemesebb, s így legtermészetesebb utnak is nem egy göröngyét, melyet az emberi gyengeség oly könnyörületlenül gyúr, csak az idő simíthatja el; és eltekintve, hogy még azon végzet következtében is, mely a szigorú, de isteni ítélet után az emberiségre nehezülvén, a boldogság kenyeré oly keserű verejték izzadásával szerezhető meg: ezen jelenségnek oka csak az lehet, hogy a jelen század történelmi fejlődésén diadalt nyert erőnek hatalma, mely ma már a nemzeteket fentartja, és Európát, sőt talán igazabban a világot kormányozza, homályos látkörében lévén, félre magyaráztatik, és tévesen ítéltetik meg. *)

---

*) Itt reá mutat szerző az okra, mely miatt a kiegyezési törvény tellyes méltánylása rögtön be sem következhetett. A helyzet, melyben hazánk, és a birodalom 1866. évben létezett, oly zavart volt, mint szerencsétlen; a kimenekülés ösvény oly homályos volt, hogy azt senki, sem látta. Ha Deák Ferenczet, ki már addig is egy egész emberélet időszakát szentelte hazájának, a gondviselés kegyelme megtartá hazánkknak, hogy e legnehezebb perczében a menekvés ösvényét feltalálja — az ebben rejlő szerencsét minden magyar azonnal hálásan elfogadhatta; mert az ösvény helyességét a sikernek tényéből következtetheték; — de hogy miért volt az általa válasz-

Ezen erő a természeti jogok szervein fogamzott eszme, mely annál biztosabb sikert arat, minél több, és nemesebb természetes jog képezi szárnyra kelt életének alkatrészeit. Ismeri e hatalmat azon orthodox államtan követőinek csoportja, mely visszavágyván a mult századok sötét korába, a politikai ügyességet, és a diplomátia hálózatának csselfogásait óhajtja czélul tüzni, hogy meddő, és száraz tételek oskolai vitatása által elfoglalván az elméket, a nemzeteket e földön való jogaik gyakorlatában megakadályozza. Ismeri e hatalmat az önző materialismus, mely a jelen század által oly csodálatosan kifejlett anyagi erő felhasználásában csak a szorgalmat, és fáradságot kívánja a népeknek meghagyni, de gyümölcseit magának biztosítani. Ismeri e hatalmat a nagyra vágyás, mely a hódításnak egyedül a kifent aczél fényében csillámló sugarait óhajtja a nemzetek dicsőségéül elfogadtatni. Ismerik ezen hatalmat mind ezen törekvések, és tevékenységük körében érdekeik szerint felhasználva, a vallás, a nemzeti becsület, a politikai hagyomány, a társadalmi jog felőli fogalmakat, és érzületeket, elhomályosítani iparkodnak látkörét, nehogy a felismerés tisztasága által a Nemzetek a szabadélet becsületes szorgalmának áldásait békés jólétben élvezhessék.*)

---

tott ösvény helyes, miért volt közvetlenül eredményes, mik lehetnek még következményei? — ennek megítéléséhez szükséges; hogy felismerjük az emberiség, a nemzetek, és államok fejlődésében működő azon örök, és isteni törvény erejét, és eszméjét, melynek Deák Ferencz kifejezést adott a kiegyezési törvény alkotása által.

*) Hogy ezen erő, ezen eszme nem más, mint a népjog,

Mindazonáltal e hatalom diadalt arat, és habár áldozatul, hogy a szorgalom, és fáradtság természetellenes kizsákmányolása megszünjék a legátkozotabb kéz gyilokja által Lincoln ravatala idéz-

---

a népszövetkezés eszméje — már fentebb a 6. szakaszra tett jegyzetben érintve volt. — A népek jogát elméletileg tagadásba venni senki sem merete volna; mert az a természettől létez, s míg népek leendnek, lételük igazolja joguknak valóságát; — de éltet adni e jognak csak a kiegyezési törvény által sikerült. Tekintsünk körül a világban, és keressük mását e példának. — Tisztán állhat előttünk, hogy a béke, az oly sok nemes szív által oly forrón óhajtott örök béke szintoly kívánatos, oly magasztos célja az emberiség legszentebb vágyainak, mint a népjog elismerése. Angolhon, és az amerikai Egyesült államok valódi apostolait küldék az örök béke meghonosításának — minden nemzet érzékeny részvéte mellett megtartatott a „békegyülekezet,“ mely ismétlődni készül és mi eredménye lett? — a nemesen érző keblek szájalommal látták a magasztos célt porba hullni, — az európai államok polgárainak önző többsége kacajjal kísérte a gyülekezet eloszlását! — És midőn az egész világ nevében tanakodó békegyülekezet a megvalósítani óhajtott eszmét nevetség tárgyává tétetni meg nem akadályozható: akkor Deák Ferencz egymaga képes volt a népjogot egy Nagy hatalom összesített véderejével ellátva jogszerint elismértetni és Európa bámuló államainak mint megdönthetlen tényt bemutatni. — Hogy azt, mi a kiegyezési törvényben eszmeként rejlik, nemzetünk fiaí oly hamar fel nem ismerték — csodálni nem lehet; de azt, hogy hazánknak legszomorúbb állapotábóli kimenekvése alkalmával egy uttal alkotmányunk visszanyerésével Austriának is szabadságot, a birodalomnak új életet, és a népjognak elismerést teremtett Deák Ferencz műve, a kiegyezési törvény — méltán bámulnunk kell, és e ténynek tellyes fényét nem csak Európa, de az összes emberiség a jövőben ollyasnak ismerendi el, melyet halandó még eddig nem alkotott. — Ki a dolognak eme fényoldalától nem hajlandó ítélete módosulását elfogadni, tartsa szemmel azon más természetü erő, és hatalmak működési irányát a jövőben, melyeket a „Nyilatkozat“ szerzője e szakaszban az emberiség hala-

tetik is elő; és habár áldozatul, hogy az aczél fényén ragyogó nagyravágyás hódításának dicsősége elhomályosuljon, a zászló melletti hűség páratlan bajnokainak a waterlooi fensik lesz is temetője; és habár áldozatul, hogy a mult századok sötét korába visszavágyó államtan elenyésszék, a

---

dásának elleneiként oly páratlanul mesteri kézzel ecsetel. — Ezek közül első helyen érinti az ezer éves megszoktatásból képződött „te-kintély“ hatalmát, mely az élet igényeire nem figyelő államhatalomnak az embriég gyermekkorában ösztönszerűleg szövődött szerkezetében kívánja visszatartani a népeknek fejlődésre törekvő erejét. A megszokás édes lomhaságában találva támaszát, a mai napig tartja vissza a nemzeteket haladásukban; és [minden lépést a fejlődésben önérdékből kényszerülván gátolni, örömmel csatlakozik azon honfiai aggodalom fentartásához és élesztéséhez, mely bár jóakarathból, de kellő vizsgálat hiányában bizalmatlanságot nyilvánít olyan törvény iránt, mely az önző tekintély helyett a szeretet szellemét oltja a népok alaptörvényeibe, hogy onnan átszivárogtassa a népbe. Ezen megkövült államrendszer pártolói kivétel nélkül azokhoz sorakoznak, kik a kiegyezési törvény ellenei. — Második helyen említi föl az ugyanazon önző államrendszer szelleméből származó anyagi érdekek képviselőit, kik a régi rendszerben elnyomott osztályok munkájából folytatni szeretnék azon helyzet kényelmének élvezetét, melyben még lehető volt a népek fáradalmának gyümölcsét elfoglalniok, felhasználniok, a nélkül, hogy az izzadó népért bármi hasznos tettek terhét elvállalták volna. Hogy a felébredt népakarat hatásától előnyös helyzetük változását, megszűnését kell várniok, éppen oly természetes, minthogy azon törvénynek, mely a népnek felszabadulását eszközli, — elleneivel fognak tartani, és azokat vakitva, félrevezetve, ellentállásukban ösztönözni. — Harmadik helyen említi a „dicsvágy“ hiu ösztönére alapított államrendszert, mely, hogy mennyire tudja a népek szabadságvágyát harczii dicsőség fényével elkábitni — a mai napig láttuk. Hogy ennek hivei a kiegyezési törvény barátai nem lehetnek, onnan belátható, mert annak folytán a haza védelmében szerezhető dicsőség azoké leend, kik élüket honuk és alkotmányuk fentartásáért áldozzák —

legszebb csatasorok megsemmisülése Sadowát borzalmas vérfürdővé alakítja is: a jelen század hatalma kivívja diadalát, és az eszme győzelme tellyesülni fog.*)

nem pedig azoké, kik szükségtelen, haszontalan harcokban feláldozott ezerek véréből nem mást, mint önnön hiúságuk babérát szokták szedegetni. — Hogy a kiegyezési törvénynek, mely a béke és háboru kérdését a népek határozatára bizta, e dicsvágyók pártolói nem lehetnek, — az is igaz. Hogy a kiegyezési törvényben szentesített népjognak ezen ellenei azok háta mögött sorakoznak, kik hazafiui aggodalomból táplálnak ellene bizalmatlanságot — e körülmény méltán figyelmeztetheti az utóbbiakat tévedésök lehetőségére.

*) Az emberiség történetéből merített mély tanúságot von ki szerző e szakaszban. És hogy a történeti események erkölcsi jelentőségét oly biztos ítélettel határozza meg, melyet a gondolat valónak kéntelen elismerni — oly haladásnak veendő a történelmi bölcseszethben, melyet a legmiveltebb nemzetek tudósai teljes méltánylattal ismerendnek el. — Hogy a régi államrendszer hittana, az önzés uralma, a dicsvágy csábereje, melyeket a megelőző szakaszokban a nemzetek haladásának fő elleneiként tüntetett fel a „Nyilatkozat“ szerzője, az emberiség fejlődésének eddigi folyamában egyenkint túlhaladott, legyőzött álláspontoknak tekintendők — azt világtörténelmi korszakot képező eseményekkel igazolja. — Ha igaz, hogy az amerikai Egyesült államok által a rabszolgaság megszüntetése miatt csak imént vállalt, nagyságára nézve páratlan harc a rabszolgaság megszüntetésének elvét a világ legnagyobb államának vérével biztosítja: ugy az önzés uralma megszüntnek tekintendő és az áldozatul esett nemes Lincoln ravatala e világeseményben nyilatkozott haladásnak gyászos, — de magasztosságban méltó emléke; és jelentősége oly mélyen, mint igazán van felfogva. Ha igaz, hogy a francia forradalomban nyilvánult szabadsági eszmék helyett más erővel kellett működni azon seregekben, melyekkel I. Napoleon egész Európát hatalma és befolyása alá hódítani kezdé — akkor nem lehet tagadni, hogy azon vérözönben, mely a waterlooi csatásikot elborítja, nem a szabadsági eszméknek, hanem az azok helyébe tett dicsvágnak ereje lett

Miután rámutattam a jelen század történelmi fejlődésének két nagy oszlopára, melyek a természeti jog elleni tevékenységnek lehetetlenségét örökíték meg, a szabad munka, és népakarat e természetes jogokon fogamzott eszmék győzelmének diadalául: most még az oly sok magyar szülő, özvegy, és árva könyei által kitörülhetlenül enlékükben élő Sadowa jelentőségénél kell

---

elmerítve. — A világnak egyik legnagyobb vezére, ugysis mint uralkodó szellemben, tetterőben kitünő, egy nagy nemzet kegyeltje, a legfényesebb, legszamosabb, legvitézebb, leghivebb nemzeti sereg imádottja megbukásával jelelte azon haladást, melyet az emberiség ügye tett, midőn az örök gondviselés a nemzeteket nyugöző dicsvagy hiu elvét Európa földjéről eltüntette. — Voltak azután is harcok, melyekben a dicsvagy rugója alkalmazva lett — de e harcok már az emberiség fejlődését képező eszmének, a nemzetiségi eszmének szolgálatában voltak csak lehető; III. Napoleon nem magának, hanem az olasz nemzetnek harczolt. — I. Napoleon bukásának világtörténelmi jelentősége tehát, nem az őtet megbuktató szövetségesek hatalmát tekintve, hanem azon erőnek kuforrását, mely az addig győztes francia sereget lelkesíté — hiven van kifejtve.

Ha széttekintünk Némethonban és fontolóra vesszük azon területi változásokat, melyek ott az 1866. évi háboru után a porosz hatalom befolyása alatt történtek: meg kell győződnünk, hogy a Sadowai csatában nem fejedelem állott fejedelem ellenében — hanem a nemzetiség elve egy, a régi államtan rendszerén épült birodalom ellen; — a porosz király győzött a német nemzet részére; — és megrontá nem Ausztia népeit, hanem államát. Világos tehát azon megfjetés helyessége, hogy Sadowánál a régi állam hittana győzetett le az emberiség fejlődésében követező ujjab működő erő, a „Nemzetiség“ eszméje által.

De ezen világesemény, amint egy letünt történelmi korszak végét — akként egy felkelőnek hajnalát jelzi, és a követező szakaszokban a „Nyilatkozat“ szerzőjének éppen oly mély, mint megható fejtegetéseivel, más oldalról ujjab jelentőségével fogja az olvasó figyelmét igénybe venni.

megállapodnom. — Nem csak azért, mert azok is, kik az ő Felsége országlása alatti nemzetek önállósága ellen szőtt terveik valósításának reményeit e sirnak óriási nagyságán táplálják; hanem azért is, mert még azok is, kik hazafiui vágyaik kielégítését a magyar országgyűlés alkotásában fel nem találják, ezen ártatlanul elhullottaknak temetőjére mutatnak.*)

A sadowai óriási sir, mely a közösügyi törvény alapeszméje, és rendelkezései körül csoportosult ellenmondásoknak, megtámadásoknak úgy, mint megnyugvásoknak, és védelmezéseknek központja lett: a történelem fejlődésén erőre emelkedett ha-

---

*) Feltéve, hogy az 1866. évi háboruban győzelemre jutott ügynek más értelme nem volna, mint hogy az öröklött megszakás tekintélyére alapított államok rendszerén az emberiség fejlődésének törvénye szerint erőt vett „Nemzetiség“ eszméjére fektetett állam fogalma lépett életbe: ennek következése leendett, hogy a nemzetiségi csoportosulásból képződő államok jogánál fogva a legyőzött Austria német tartományainak a győztes német elem államához — a szláv tartományoknak az orosz hatalomhoz kellett volna zsákmányul esni; — és hogy a porosz győzelemből ezen következtetést vonni természetesnek látszott, nem egy hang bizonyítá, hanem serege olyanoknak, kik Bécsben, és Prágában még a békekötés után sem tarták helytelennek a német, és orosz elemhez való szításnak vágyakodó, és makacszkodó hangját hallatni. — Megfogható, ha az ekként bomlásban gyanított Austriából a magyar elemnek tellyes kiszakítás általi biztosítását némely magyarok jónak sejthették. — És az események ideje szerint ez volt az első ötlet, hogy a közösügyi törvény, mely jónak látszott az 1866. évi hadjárat előtt, — a sadowai vereség után már nem jónak állítottott. És ha a sadowai esemény csak is a nemzetiségi eszmének diadalát jelentené a tekintélyen alapuló állam fogalma felett; a jelzett különszakadási irány jogosultsága ellen azért nem gondolható czáfoló kifogás, mert a nemzetiség fogalmának az is folyománya

talom győzelmének éigig nyuló oszlopa — melyen az ártatlan áldozatoknak tiszta lelke azon jogot, mely a mennyből eloroztatott, Istennek vissza-nyújtotta.*)

Ezen óriási sir keletkezése óta az isteni jog elmélete, mely az 1789. évi nagyszerű nyilatkozat által megrendített ugyan, de az 1815. évi visszaélés által régi érvényességében megerősítettén, az államok politikai szerkezetének alapja volt — lehetlenné vált, és helyette a természeti jogok szervein fogamzott egyik legnemesebb eszme, a nemzeti rendelkezés joga lett az államok politikai szerkezetének alapja. — Ugy vélem, hogy közép Európa térképére vetett egy tekintet ezen állítás biztosságát növeli, melyen ma már több királyság, herczegség s. a. t. hasztalan kerestetik; és ha itt ott még találtak, csak azt bizonyítják, hogy erejük, az isteni jog elmélete, a nemzeti rendelkezési jog nemes eszméjének diadala által tellyesen megtörött.**)

---

*) Hazánknak akként, mint Austria összes népeinek szerencséje volt, hogy akkor, midőn Sadowánál a fejedelmek isteni jogának eszméjére épített régi állam életereje megtört: a kiegyezési törvény nem csak mint eszme, de ugy is, mint nyilatkozott akarat tehát erkölcsi tény létezett. A sadowai vereség után tehát hazánkban nem állott feltétlen egyetlenségben a nemzetiségi eszme alapjára építendő állam fogalma, — hanem már együtt létezett véle a kiegyezési törvény szellemében életre kelt második törekvés is; — ha ezen törekvés értelme nem lett volna más, több, magasabb a pusztá nemzetiségi eszménél; akkor győzelmé sem lehető, sem kívánatos nem leendett; — hiszen ugyanaz lett volna, mit azok képviseltek, kik a sadowai legyőzetés után ellenesei lettek.

**) Hallhatatlan, és páratlan érdeme a kiegyezési törvénynek, hogy abban a nemzetek rendelkezési jogára alapított államok

Megtört tehát az isteni jog elméletének tana
— mely égből való eredetének alakoskodásával

eszméje nem csak megszületve, de szervezve is volt; — azon eszme, mely amellet, hogy a nemzetiségi eszmére alapított állam fogalmát már magában bírja — ezen fogalmat egy magasabb eszme alkatrészévé teszi, és a magasabb eszmének erejével biztosítja. Mily különbség létezik e két eszme között? — azonnal belátjuk ha más országoknak állapotával hasonlítjuk össze jelen állásunkat. — A francia, és orosz nemzetiség teljesen független államokban él; — de azt, hogy ezen, nemzetiségi tekintetben független államokban a népnek nemzeti rendelkezési joga gyakoroltatnék — senki sem állíthatja. Nekünk a kiegyezési törvény által nemzetiségi jogunk csorbát nem szenvedett; de azon felül gyakorolja népünk rendelkezési jogát is, amidőn a delegatióban béke és háboru kérdésében kizáró joggal határoz.

E tényben létezik azon világtörténelmi haladás, melyet az örök gondviselés akarata szerint Deák Ferencznek köszön az emberiség.

Franciaország 1789. óta tényleg bírta nemzetiségével rendelkezési jogát is — és mi vált belőle? a dicsvágy csábjá által a nemzetiség eszméje fegyverhordójává tétetett a hiúság káprázató hatalmának — és midőn 1815-ben a dicsvágyon nagyra nőtt állam hatalmát megtörte a sors: a szövetséges fejedelmek szabtak törvényt, és sarcot a nagy francia nemzetre, — és miért? mert ott nem született meg azon eszme, melyet nekünk Deák Ferencz nyújtott — a népek rendelkezési jogát szervezve életbe léptetni. — A francia forradalom a fejedelmi kormányzat lerontása után más kormányzati alkotásokat teremtett, de mindegyik által csak államhatalmat tudott létrehozni, melyet az, ki kezelte, saját hiúságának eszközeül használhatott fel, és midőn hibája miatt áldozatul esett a sorsnak. saját estével a nemzet függetlenségét is sirjába rántotta. — A német nemzetnek, mely most törekszik egységre — az oroszoknak, mely nagyában egyesült, — még sok vérontásába kerülhet, hogy saját rendelkezési jogának gyakorlását az államhatalom birtoklóinak kezéből kivegye, és a népébe tegye. Hogy Austria népei a történelmi fejlődésben e nagy, új, és fontos lépést állami rázkodás nélkül teheték: csak a kiegyezési törvénynek köszönik.

a nemzeti rendelkezés természetes jogának gyakorlatát oly sok időig megakadályozta.*)"

A győzelem, mely által ezen jog érvényt nyert, oly fényes volt, hogy világa Európa egész területére kihatván, mind azon vágyakat, és érzületeket életre fakasztotta, melyek a diadal sikerétől valósulást nyerhettek.**)

Ezen életre fakadt érzületek, és vágyak a reménynek oly különböző forrásaira mutattak, hogy az eszme diadalának áldásait koczkaztatva, azon nemzetek jogos életének gyökerét sodorhatták volna el, melyek a legmagasztosabb kitartás után, vagy hazájuk iránt meleg szeretetre serkent buzgósággal kívánhatták a győzelem érvényesítését; mert az életbe lépett jog sikeréhez reményt csa-

---

*) Hogy a nemzetiségi eszmének Sadowánál nyert diadala és a népek rendelkezési jogának a közös birodalom alaptörvényévé emelése által az Isteni jog elméletére alapított államtan ereje megtört: azt a „Nyilatkozat“ alaposan következtetheti; és hogy e következtetést az élet csakhamar igazolta — példa volt reá a magyar országgyűlés eljárása. Midőn a magyar aranyok veretéséről törvény tárgyalásánál, az aranyok köriratában szokásos, az „Isten kegyelméből“ Államhatalom egyedüli látható jelének az I. K. betűknek kihagyása indítványoztatott, — a módosítvány minden megjegyzés nélkül elfogadtatott. A főrendi házban egy világi tagnak indítványára, az alsóháznak utólagos hozzájárulásával a két betű visszaállítottatott, az indoklás az emlékek kegyeletéből vétetett; — de sem azok részéről, kik ama jelvények által képviselt eszmének, sem azok részéről, kik a létező törvényes államtanak képviselői voltak a szönyegen forgott tárgy hozzászólásra nem méltatott; és hogy az érvelésnél a jelvények valódi jelentősége fel sem említettett, sőt mintegy elkerültetett: történelmi bizonyítéka lett a „Nyilatkozat“ állításának.

***) A közvetlen következmények nagyszerűségében találja

tolva, a nemzeti élet, és szabadság joga épen úgy, mint az erőszak hódításának vágya, míg egy részről a nemzeti lelánczolt élet az önállás szabadságát, a szabadság életét követelte: addig más részről az erőszak kegyetlenebb kézzel szoritotta azon nemes nemzet szívét, melynek a magasztos hazaszeretet tanutétele által részvétet kelthető fohásza akadályul szolgált volna a siker által növelt reményeinek valósításában.*)

A Franciaország uralkodójának közvetítése által létrehozott prágai béke, mely eredetének látszata szerint Poroszországnak szerencsés, és Austria szerencsétlen fegyvertényét jelzi, az eszme győzelmének teljes érvényesítését megállította ugyan de midőn a vágyak, és érzületek különféle követeléseit sem ki nem elégítette, sem ki nem egyeztette: a diadal magyarázatát azon veszélyes tárggyal varázsolta, mely a szivekbe visszavonult reményeket a véráldozatra való elszánás érzületével válthatja fel.**)

---

szerező a külső, történeti bizonyítékot azon világ történeti fontosság igazolására, melyet a sadowai eseménynek tulajdonít.

*) Ha porosz hadjárat szerencsés eredményének csak azon magyarázat adatik, hogy az államoknak a nemzetiség eszméjén való alakulását jogositotta: akkor, valamint a német elem egyesítéséből a Porosz nagyobbithatta saját államát: akként szabadnak tarthatta az orosz állam is nemzetiségi egyöntetősége elérésére a jobb sorsra érdemes, sokat áldozott, sokat szenvedett Lengyel Nemzetnek a haláldőfést megadni. Itt rejlik oka azon átkos következményeknek, melyek megczáfolhatlanok maradnak, ha a porosz győzelem világtörténelmi jelentősége, és következményei egyedül a nemzetiségi államalakulás jogosultságára szorittatik.

**) Növeli a helyzet bonyodalmát, és ez által a történeti szellem kutatójának tájékozását azon eszmezavar, hogy ugyan azon

A ki nem elégített, és ki nem egyeztetett törekvéseknek követelése az, mi egy részről a fájdalom hangjával, más részről az erőszak lánczainak még kegyetlenebb kezelésével, valamint a politikai fensőbbiség megőrzésének féltékenységevel, úgy a diadalmasoknak győzelmük teljes élvezete követelésével a történelmi fejlődésen hatalmat nyert erőnek látkörét homályossá teszi, és midőn ezen erőnek diadala a vágy és érzület törekvéseinek különfélesége szerint kiterjesztetni, kizsákmányoltatni, megállíttatni, végrehajtatni kívántatik, és az így kitűzött cél óhajtott elérése végett a szó, és irás, a fegyver csörgetése, a politikai ügyesség, a diplomácia csalfogásai által a népek faj szerinti egyesülése, a nemzeti önállás, a történelmi jog, az anyagi segély csábul használtatik: könnyen megfogható, hogy azon nemzetek fiainak, kiknek megállapodott véleményére ezen jelszavak világot vetnek, érzülete is megérintetik, és azon nemzeteké, melyek a diadalmas eszmének hatalma által azon szerződést készíthették, mely a történelem szentesítette országok

---

francia hatalom, mely az olasz állam nemzetiségi alakulásának elősegelésére 1859. évben fegyveresen, 1866-ban a diplomácia mesterkélésével Austriának elleneként lépett fel, — a porosz győzelem után Austria védelmére a győztes lobogókat fegyvercsörgetéssel visszatartá győzelmük sikerének teljes felhasználásától — ellenesévé válván a Porosz irányában azon eszmének, melyet az Olasz irányában pártolt. — Ha ismét a porosz győzelem csak, és egyedül a nemzetiségi eszmének győzelme volt: akkor csak idő dolga, hogy a Porosz méltán forralt véres bosszúját a francia közbevetésért kioltsa. Ime a második gyászos következmény kimutatása.

nemzeti rendelkezési életjogát nem az ügyeskedő politika száraz, és meddő iskolai vitatásaira, hanem a fejedelmet és nemzeteket egyaránt kötelező oly törvényre bizza, mely felett közvetlenül az önkormányzat gyakorlatánál fogva maguk a nemzetek állanak őrt, és pedig azon nemzetek, melyek a magyar nemzet kivételével — érinthetlen dicsőségeül öseinknek — az isteni jog elméletének sulya alatt legfelebb sziveikben érezték nemzeti jogaikat, de hazájuk politikai szerkezetében teljesen nélkülözték azt.)*

A nemzeti rendelkezés jogának a polgárosult Európa területén megnyílt korszaka: — ez Sadowa jelentősége, mely a népek boldogságának útján azért fog elővilágolni, mert az ártatlan áldozatok felett emelkedett sir emlékiratául azon nemzetek törvénye vésetett, melyek a nemzeti élet önállása, és a szabadság jogának biztosítása végett kölcsönös védelemre egyesültek. — A sadowai vérfürdő te-

---

*) Ezen helyzet képéből a gátolt porosz hatalom elkeseredése, a gátló francia hatalom ijesztgető magatartása, az Orosznak kegyetlenkedő elbizakodása, az Osztráknak megalázása, megraboltatása, sarczoltatása, — és ezen külön helyzetekből folyó hangulatok fenyegetése, rémitgetése, kegyetlenkedése, megtörtsége mint kiváló részletek mutatkoznak; — csoda-e, ha ily helyzet értelmét a különféle ellenes, és ellentétes szempontokból, vágyakból, törekvésekből kiinduló nemzetiségi, és állami alakulási számítások és tervezetéseknél a gondolat hirtelen fel nem éri, meg nem találja? — az események fejlődésének gyorsasága, és váratlansága könnyen meghomályosíthatá a lázas izgatottságban volt népek szemeit annyira, hogy midőn csak a multnak egy eszméjét, a nemzeti jogosultságot hitték teljesülőben, nem vehették észre, hogy a létező zavarból az emberiség haladásának egy uj — a nemzeti jogosultság eszméjénél magasabb eredmény előtt állottak.

hát, mely alig keletkezik vala, ha a husvéti cikkben nyilvánult eszme, miután a jelen század törekvéseinek tárgyával azonos, azonnal törvénynyé emeltetik — a jelen század fejlődésén hatalmat nyert erőnek, fájdalmas vérhullás által ugyan, de kiirthatatlan emléke.*)

---

*) E magasabb eredmény a nemzeti rendelkezés jogának életbe lépése. — Visszatérve azon óriási sirtól, melybe a régi Austria isteni jogának védő harcában elesett bajnokait eltemeté, — az új Austria fejedelme, és népei aláírták a kiegyezési törvényt, mely a jövőre a birodalom népeinek adta kezébe a béke és háboru intézésének jogát, melynek gyakorlata fejedelme kezében balra fordult. Ezen világtörténelmi esemény jelentősége félreismerhetlen. A fejlődés, a haladás eleme benne fekszik, mert csak egymás függetlenségének épen tartása mellett a közös szabadság kölcsönös védelmére köttetvén a szövetség: a szerződő felek függetlenségében nemzetiségük biztosítva van. De biztosítva rendelkezési joguk is, melylyel azelőtt az európai népek egyike sem birt, és jelenleg sem bir a magyar-osztrák birodalmon kívül. E jogban fekszik biztosítása a békének, a további fejlődésnek, és elhárítása azon okoknak, melyek eddig a népeknek csak véres áldozatokba kerültek a nélkül, hogy bár miként használhattak volna. — Teljesen igaza van a „Nyilatkozat“ szerzőjének abban, hogy a sadowai vérfürdő nem keletkezhett volna, ha a husvéti cikkben nyilvánult eszme, — a közösügyi törvényben szervezett népszövetség azonnal életbe léptetett el. — Ausztria Császára Isten kegyelméből öröklött birtokait kardvonás nélkül még a nemzetiségi eszme jogosultságának alapján sem engedhette volna által lovagiasságának csorbulása nélkül; — a német szövetség feje szövetségesei ügyét a porosz hatalom kényére a hadi szerencse megkísérlése nélkül nem bizhatta szövetségi kötelmének elhanyagolása nélkül; — Austria császára nem kívánhatta, de ki sem kerülhetett az 1866. évi háborut. Ellenben ha Austria népeinek tanácsában történhetett volna már akkor a háboru elfogadásának megvitatása: ugyanazou alapon, melyre saját szövetségük a kiegyezési törvény által fektetve van: a nemzeti rendelkezés jogának alapján a birodalom olasz tartomá-

Ezen erőnek teljes fényben ragyogó diadala, mely után több nemzet sováro, s melyet több nemzet teljesen élvezni óhajt a polgárasult Európa területét lakó népek közül, csak a magyar, s a vele szövetkezett népek fölött árad ki; nem csak azért, mert azon nemzetek áldást nyújtó elégtétele, melyeknek sziveiről az ártatlan áldozatok letörettek: nem csak azért, mert ezen nemzetek országainak politikai szerkezetében hatalmat nyert eszmének életét a legnemesebb természeti jogok képezik, mint például a parlamenti kormányzat, a nemzetek legtermészetesebb jogának, az önkormányzatnak ezen egyedüli bizonyítéka — vagy a szabad kereskedés, a fáradság és szorgalom gyümölcse szabad élvezetének ezen egyedüli biztosítása; hanem azért is, és különösen azért, mert különböző nemzetek életben hajtván magát végre, megvilágította az emberiség végrendeltetésének azon biztosítását, mely által a nemzetek a szabad élet becsületes szorgalmának gyümölcsét békés jólétben élvezhetik.*)

---

nyaitól előnyös, és barátságos egyezség által, — a német szövetség gondjától talán egy második, még magasabb rendű nemzetközi szabadságot és nemzetiséget biztosító egyezséggel szabadulhattak volna meg.

*) Teljes fényében tüntette fel szerző a közönségi törvény szellemét, áldásos hatását, és nagy jelentőségét a megelőző szakaszban. Igazolta, hogy abban az emberiség fejlődésének egy magasabb foka nyilatkozik az eddigieknél, és felderíté, hogy ezen újabb nyilatkozása, és rendszere az államéletnek világtörténelmi esemény — és fejtegetésétől az olvasó nem tagadhatja meg az igazság adóját. E világtörténelmi haladás eszközlésének érdemét megható

A béke, mely nem más, mint a szabadság teljes élvezetének legerősebb védelme, s mely minden nemes kebelnek oly hő vágya, csak akkor fogja boldogító áldását osztani, ha minden nemzet a jelen század történelmi fejlődésén hatalmat nyert ezen erőnek alkalmazását úgy, mint a magyar, s a véle szövetkezett nemzetek hazájukat, s fejedelmét egyenlően kötelező oly törvényre emeli, melynek alapeszméje azonos lévén a diadalmas erőnek hatalma által létesített közösügyi törvény alapeszméjével, a népjog azon felséges igazságát lépteti életbe, hogy minden nemzet élete szent, és sérthetetlen lévén, más nemzet életét úgy óhajtja biztosítani, mint magáét, és benső kifejlődésének szabadságát ugyelimeri, mint önmagának követeli.*)

---

gyengédséggel háritja a magyar, és véle szövetkezett népekre azon áldozatok tekintetéből, melyek Sadowánál e népek sziveiről törtettek le, — igazolja valóságát az által, hogy e haladást jelző történelmi tény a birodalom külön népei között jött létre; — kijeleli teljes jelentőségét az által, hogy abban van megvilágítva az út, melyen az emberiség végrendeltetésének célját, a boldogságot biztosan eszközölheti.

*) A népeknek ilyenmü kölcsönös szövetség által biztosítható boldogsága első, és főbb részét a béke teszi. Ezt a kiegyezési törvény két irányban biztosítja; elsőben az által, hogy a népek szabadságát, függetlenségét, és rendelkezési jogát biztosító alaptörvénynek fentartására fejedelmét is kötelezte; továbbá az által, hogy a véle szövetkezett népeknek ugyanazon jogokat biztosítja, melyeket magának szerzett. — Ha immár az emberi dolgok természetes menete szerint nem képzelhető, hogy maguk a népek akarhassák megzavartatni a békét, mely egyedüli, legfőbb kelléke, és feltétele szabadságuk élvezetésének, és az eszköz e békét fentartani, és a

Ezen, a szabadság legerősebb védelmének, a béke megállandósítása útjának megvilágítása a közösügyi törvény ragyogó központja, melynek illetén értelmezését el kell fogadni mindazoknak, kik a jelen század fejlődésének áldásául felismerik, hogy az emberiség rendeltetésének végrehajtási útjára lépett, reménylik is, óhajtják is, hogy az szerencsésen befejezze. — S valóban ha minden nemzet úgy, mint a magyar nemzet a közösügyi törvény 3-ik §-ában elrendeli „hogy az országgyűlés ő Felsege többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett;“ és ha a törvény rendelkezésének ezen eszméjét — mi sem több, sem kevesebb, mint az államtan áldásos haladásának általános szabálya, mit minden nemzet, ha országa politikai zerkezetének alapját a nemzeti rendelkezés természetes joga képezi, akár közös, akár külön fejedelem ország-lása allatt él, elfogadhat, és törvénynyé emelhet — irányadóul tekintené: az áldásnak azon kutforrását nyitná meg, melynek cseppjeiből merítve midőn törvényeit írja, az emberiség azon nemes rendeltetését hajtaná végre, hogy más nemzet boldogságát nem akadályozná, midőn maga is boldog óhajt lenni; — mert akkor az alkotmányosság, mi nem más, mint az önkormányzat, teljes jótékony-ságában ragyogna, — mint az 55. §. a bölcsesség-

---

háboru lehetőségét elhárítani tőlük függ: több biztosítékát a békének alig gondolhatni, mint amennyi a kiegyezési törvény fentartásából a szövethozott népek birtokában van.

nek többé el nem muló nyilvánulásával jelzi „előleges értekezés folytán mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe bocsájtkozik” és „a lefolyt nehéz idő káros következményeinek elhárítása végett — mint az 54. §. a nemes érzés legfelségesebb kifejezésével mondja — nehogy egyik nemzet országának jóléte összeroskadásával a másik ország jóléte is összeroskadjon — „kész azt, amit tennie szabad, s mit az ország önállása, és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is a méltanyosság alapján politikai tekintetekből megtenni.*)

*) Ezen módja a béke biztosításának, mely a fentebbi szakaszban részletezve van. teszi a kiegyezési törvény fénypontját; mert ebben van felderítve mind az út, amelyen, mind az eszköz, amely által az összes emberiség boldogságát biztosithaja. És valóban tegyük fel egy pillanatra, hogy amint az osztrák-magyar birodalom népei egymással szövetkeznének függetlenségük, és szabadságuk fentartásának kölcsönös biztosítása mellett együttes, és kölcsönös védelmére kifelé: e szövetség az osztrák-magyar birodalom véderejét az összes német birodalom véderejével szaporitná. növeszténé, — és viszont. — Képzeljük továbbá e szövetséget kiterjesztve az olasz, és francia államokra — és egész Európa védereje biztositaná minden egyes európai állam függetlenségét, és szabadságát. — Ha ezen feltevés egyelőre pusztá óhajtás, annak oka bizonyosan nem abban rejlik, hogy ily szövetkezést akár a német nép, akár az olasz, vagy francia nem kívánhatna; — hiszen függetlenséget, szababságot nem kívánni észszerűen senkiről sem állithatjuk; — de hogy mindazon még most működő szabadságellenes erők ellenében, melyek ily szövetkezést hátrálnak, csak ezen uton fogják a népek szabadságukat és békéjüket biztosítani, azzal pedig az eddig fentartott fegyverkezés költségét megszüntetni: annyi tagadhatlan igazság. És éppen oly tagadhatlan való az is, hogy csak ezen, a kiegyezési törvény által megvilágított, felderített uton a népszövetség útján fogják a nemzetek az alkotmányosság áldá-

A nemzetek bár elkülönített, de mégis az összes emberiségnek részei lévén, egy és ugyanazon mennyei szellemnek, az örök igazságnak szikrájából részesülve, egy és ugyanazon vágyat táplálják; ezen vágy nem más, mint a boldogság meghonosításának vágya! Remélhető-e, hogy ezen vágy valósíthatása bekövetkezhessek, ha a nemzetek azon szellemnek a földön való érvényesítésére nem törekszenek, melyből vágyaik erednek? — az örök igazság, mely a történelem szentesítette országok nemzeti rendelkezési jogát a nemzetek kezeibe visszaszolgáltatta, csak félig van végrehajtva, ha más országok ezen joga el nem ismertetik; — uralkodásának meghonosítása pedig biztosítva nincs, ha ezen elismerés a nemzeteknek hazájukat úgy, mint fejedelmüket kötelező törvénnyé nem emeltetik.*)

---

sát élvezhetni. Alkotmányosság csak az önkormányzatot adja meg a nemzeteknek; de ha az államok közti béke nem biztos: annak megzavarásától tartva, a legszabadabb állam, és nép is kényszerülve van fegyverben állani, és szorgalma gyümölcsét seregére költve, folytonos nyugtalanságban tengődni. Ezen, a békeszerető nemzeteket is felemészítő állapot csak akkor szűnend meg, ha több hatalmas államok népei hasonló szövetségre lépnek, — erre pedig az egyedüli biztos ut, melyet a kiegyezési törvény kijelelt, hogy egy nemzet a másiknak boldogságát úgy kívánja, mint sajátját, — és azt akként mint a magyar saját erejéből, kincséből vett áldozattal bizonyítsa.

*) A szeretet bájos hangján deríti fel szerző a legmélyebb, legszentebb igazságot, mit emberi szív, és elme az emberi dolgok menetének ismeretéből levonhat. — Hasztalanul törekszik egy nemzet boldog lenni — ha e törekvést a többinél is meg nem engedi; hasztalanul törekszik valamennyi nemzet boldogságra, ha

A magyar országgyűlés tehát, midőn a fel-
említett szakaszokat kötelező erőre emelte, azon
szellemnek életét óhajtotta meghonosítani hazánk
és ő Felsége többi országaiban, mely felséges ere-
detének erejénél fogva megvalósíthatja azon álla-
potot, midőn az országok polgárai a szabadság
áldásait a béke magasztos védve alatt élvezhetik.*)

Ezek szerint könnyen megfogható, ha azok,
kik a hódítást óhajtják a nemzetek dicsőségeül
elfogadtatni, — vagy azok, kik az önző mate-
rialismust óhajtják célul tűzni, — vagy azok,
kik az orthodox államtan száraz okoskodásai
által a nemzeteket jogaik gyakorlatában mega-
kasztani óhajtják — a történelmi fejlődésen dia-
dalt nyert erőnek a közösügyi törvény által el-
rendelt gyakorlati alkalmazását megtámadják;
mert elméleteik természete a kiontott vér csepp-
jeiből nyerhetvén életet, jól tudják, hogy ezen
élet csak a nemzetek meggyilkolt hazája romjain
tenyészhet.

De azok, kik szeretve a hazát, szeretve a
szabadságot, reménylik is, óhajtják is, hogy az

---

egymás iránti viszonyaik rendezésénél nem a szeretet törvénye
uralkodik; hasztalanul szerezte meg egy nemzet saját szabadságát,
ha a többi önkénynek hódol: és hasztalanul szerezné meg valamennyi
külön is, ha kölcsönös biztosítása a külön államok külön függetlensé-
gének közös törvénnyel, közösen kötelező szövetséggel biztosítva nincs.

*) Erre adott legelső példát a magyar országgyűlés, midőn
magát lekötölte Austria népei függetlenségének, és szabadságának
fentartására, tőle sem várva többet; — de ezzel saját független-
sége, és szabadsága mellett a közös birodalomban, annak népei
között emberileg lehető legbölcsebb és egyuttal legnemesebb uton
biztosítva a békét is.

emberiség rendeltetését végrehajthassa, nem jogos aggodalommal támadják meg azon törvényt, mely ezen nemes remények, és óhajtásoknak valósíthatása utját oly biztosan jeleli ki; mert az igazság egy, és oszthatatlan fogalmát félre magyarázva, megnehezítik azon erőnek működését, mely a jelen század alkotásainak minden más megelőző század alkotásait méltóságban felülmuló fényét csak azért nyujthatta, mert az örök igazság fenséges életét e földön meghonosítani törekszik.*)

Midőn tehát a közösügyi törvény alapeszméje a jelen század történelmi fejlődésének minden nagyszerű törekvéseit magában foglalva, hazánk, és ő Felsége többi országaiban kötelező erőre emeltetett: rendelkezései megállapításánál, az emberiség rendeltetésének egyedüli végrehajtó eszközét, az igazságot teljes értelmében el kelle fogadnia, nehogy a nemzet élete az eddig követett szabadelvű államtan egyoldalú irányzatának lánczai által lebilincselve azon folyamhoz legyen hasonlónvá, mely a termékenyítő anyagokat csak azért öleli fel szállító erejére, hogy azokat kiöm-

---

*) Előadva immár a fentebbiekben az előnyöket, mik a kiegyezési törvényből szükségképen következnek, mint természetes következményt állítja elő azt, hogy a fentebb, a 49. §-ban felsorolt ellenesei a népek fejlődési haladásának, e törvény iránt vonzalommal nem viseltethetnek; — de ellenben azok, kiknek szeretete a házához, és szabadsághoz őszinte: nem jogosultan táplálnak aggodalmat a kiegyezési törvény ellen, mely éppen óhajtásuk valósítását eszközli — mert aggodalmaik által nehézségek gördíttetnek az igazság győzelmének utjába.

lése torkolatánál lerakva, rendeltetését önmaga zárja el; — *)

És ezért a nemzetek, melyek országuk politikai szerkezetének alapjául az isteni jog elméletét a nemzeti rendelkezés természetes jogával he-

---

*) Soha emberi tehetség a valót igazabban, az igazat bájolóbban elő nem adhatja, mint a „Nyilatkozat“ szerzője e szakaszban tevő. — A kiegyezési törvény szelleme az igazságot teljes értelmében fogadta el, — holott az eddigi szabadelvűség az igazságnak mindig csak azon egy oldalát kereste, mely neki használt. — Képzeljünk bármely államot a szabadelvűség teljes mértékével ellátva — és az nem leend egyéb, az eddigi államtani fogalmak szerint, mint egy ép, egészséges állam, melynek alkatrészei, nép, kormány, és fejedelem, vagy általában a törvényhozó és végrehajtó hatalom békés öszhangzásban léteznek. Ha csak ennyi az állam hivatása, akkor valóban áll szerzőnek páratlanul találó hasonlítása, mely szerint az ily szabadelvű állam emlékeztetne a Missisipi folyamra, mely egy világrész nagyságu területről öblíti le az évi termések korhadványát tágas medrébe, de nem azért, hogy azt egy más terület termékenyítésére elárasztaná: hanem inkább, hogy torkolatánál a tenger fenekére rakja, elzárva saját irányának utját. — Valamint azon ember, ki csak saját egyéniségét kívánja fejleszteni és ez által más egyéniségeket eszközül felhasznál, és feláldoz, a szó teljes értelmében önző: akként az állam, mely más czélt nem ismer az alkatrészét képező hatalmak öszhangzatos működésénél — legfeljebb belső nyugalmat érhet el, — és abban tétlenségre, maradásra, élettelenségre kárhóztatja önmagát. A teljes erőre fejlett egyéniség célja az egyéni erőt és szerzett tehetőséget kivülről álló magasabb célok valószínűsítésére fordítani; az egyén a családnak, a hazának, az emberiségnek élve tölti be nemes rendeltetését: — a megalkotott állam akaratának szintugy kell, hogy önmagán kívül eső célja legyen, és ez: minden polgárának testi, lelki, szellemi fejlesztése, hasonló törekvésnek minden más államélet céljakénti elismertetése; e törekvésnek az egész emberiségre való kiterjesztése. — Éppen ezen törekvésnek félreismerhetlen szelleme él a közönségi törvényben, és ezzel mulja fel az eddigi, pusztán szabadelvű államtan elméletét.

lyettesíthetik, midőn hazájuk, és polgáraik méltósága emeléseiül a parlamenti kormányzatot, a szabad szót, és írást, a szabad kereskedést, a jogegyenlőséget, és ezekhez hasonló többi jogokat életbe léptetik, hogy határaik között a tapasztalás és tudomány akadálytalan közlése a munka gyümölcsének szabad élvezete, az egyéni fenség, a nemzeti felvirágozás boldog látványát nyujthassa: alig járulnak e boldogság élvezetének biztosításához, ha a jelen század fejlődését megörökítő sadowai oszlopnak emlékiratát irányadóul nem tekintik, midőn sorsuk megállandósításának munkájában fáradoznak; — mert nem emelvén kötelező erőre más országok sorsának hasonló biztosítását: a kölcsönös biztosítás hiánya csak az eszköznek, de nem a célnak cserélését bizonyítván, kockáztatják az emberiség rendeltetésének, a béke meghonosításának végrehajtását.*)

Czélom az volt hogy a husvéti cikkben nyilvánult eszme teljes jelentőségét rajzolja, melynek

---

*) Ezen szakaszban ér céljához szerző, kimondva eddigi fejtegetésének eredményeként, hogy önrendelkezési jogát, melyet a közösügyi törvény alapján a delegációban gyakorolja nemzetünk, akként kell felhasználnia, hogy más nemzetek boldogítására célzó szövetség által biztosítsa, állandósítsa a békét. A béke szóban rejlik azon boldogság is, mely amint szövetségünknek, úgy nemzetünknek is kijutand, mert csak boldog nép marad békével. Hogy mily helyesen szabatozta szerző a kiegyezési törvény szellemének eredményét, midőn annak életéből a béke állandósítását mondá következőnek — igazolja azon tény, hogy már az 1869. évi delegáció elébe terjesztett vöröskönyv legfontosabb okiratából a béke állandósításának az egyesült birodalom külügyére általi célbavétele és ennek arra irányzott következetes, összpontosított és feszült működése szóról szóra olvasható.

fájdalmasan téves magyarázata onnan eredt, hogy az ártatlan áldozatok kiömlött vére habjain nyerte el életét*)

Az ártatlan vér cseppjein mosódott eszme méltó fájdalommal töltvén el a hazaszerető sziveket, semmi nem természetesebb, mintha a gyakorlati alkalmazásának lehetősége végett felajánlott áldozatok a hazafiui fájdalom nemes könyei fátyolán keresztül a haza függetlenségének csorbításául tekintetnek, annál is inkább, mert e szó „Haza“ oly nagyszerű, — a „nemzet kizárólagos rendelkezési hatalma“ oly magasztos a „szabadság“ oly üdvözítő, hogy elengedhetlen kötelessége legyen a szabad haza minden polgárának a legkomolyabb gonddal elemezni a legbölcsebb értelem, és a legnemesebb szándék magasztos nyilvánulásait is, melyeknek az életet először vezérlő világa, mint rendszeren történni szokott, csak a kedvező vagy mostoha körülmények által nyeri meg azon fenséges tulajdonát, hogy megnyugvásunknak, vagy aggodalmunknak központja legyen.**)

---

*) Az emberi természetből magyarázza szerző Deák Ferencz kiegyezési törvénye által hazánkban keltett hangulat különbözősését, amely míg reményteljes örömmel üdvözölte a husvétii cikket — a közösügyi törvény iránt aggodalmat nyilvánított, — holott ebben valósultak az ott nyilvánult eszmék.

***) Gyönyörű mentségét adja szerző a közösügyi törvény iránti hazafiui aggodalomnak, midőn okát azon nemes fájdalom könnyeiben mutatja fel, melyeknek fátyolán keresztül a husvétii cikkben nyilvánult eszme valóítására a közösügyi törvény alapján a delegatiók által alkalmazásba vett eszközök áldozatokként tűnnek fel, melyek a haza függetlenségének csorbítását jelentenek. — Nyilvánítását pedig ezen aggodalomnak annál jogosultabbnak tartja, mert megszű-

Ezen, csak a jelen század fejlődésén diadalát aratható eszme az, mely nagyszerűségének nemességével az emberiség rendeltetésének végrehajtása utját megjelölvén, hazánk független önállását, és ő Felsége többi országai nemzeteinek szabad rendelkezési jogát biztosítja. *)

Biztosítja pedig az által, hogy a magyar nemzet ő Felsége többi országainak nemzeteivel, mint szabad nemzet szabad nemzettel előleges értekezés folytán, a könyörtelen önző materialismus által a béke meghonosításának meggátlása végett mindig felébresztett féltékenységnek érzetét legyőzve, a természeti jogok szervein fogamzott eszme hatalmának életét a közösügyi törvény által fen tartja. **)

Ezen biztosítás, mely a *pragmatica sanction*-nak, mint alapszerződésnek a világtörténelem tanúsága szerint páratlan magasztos magyarázata, és e magyarázatnak hasonlíthatlanul felséges elfogadása által a jelen század fejlődésén legnagyobb hatalommá emelkedett, — csak akkor szünnék meg hazánk, és ő Felsége többi országainak erőteljes védelméül szogálni, ha maguk azon nem-

---

nése csak is a közösügyi törvény szellemének felértéséből eredhet, mely először jelenkezve nemzetünk életében, méltánylását csak üdvös hatásának beáltával nyerendi meg.

*) E hatásnak első jelensége, hogy mind a magyar korona országainak, mind az osztrák korona országainak népei önállásukat, függetlenségüket, és rendelkezési joguknak élvezését érzendik.

**) Érzendik abban, mert maguk e népek határozzák meg a delegatióban azon eszközök beszerzését, és rendezését, melyekkel függetlenségüknek, szabadságuknak, és rendelkezési joguknak biztosítják fenállását.

zetek, melyek a közösügyi törvény felséges szellemét, az örök igazság tiszta fogalmának alkalmazását, daczára a sadowai esemény következtében kifejlődött különféle törekvések érintésének elfogadták — működésében megakasztanak. — Mert akkor a jelen század történelmi fejlődésén diadalt aratott azon erőnek, hogy az emberiség rendeltetésének végrehajtását befejezhesse — törekvése utját vállalkozásaik gyenge kísérleteivel eltorlaszolni óhajtván, a többé fel nem tartóztatható eszmének diadala nemzeti életüket kísérleteikkel együtt letörné. — Mindaddig azonban, míg ezen nemzetek szeretve, és féltve a hazát, szeretve, és tisztelve a szabadságot, az emberiség rendeltetésének végrehajtásaul sziveikbe vésik a törvényt, mely őket nemes természeti jogaik védelmére egyesítette: — hasztalanul táplálja a sadowai óriási sir hatalmán reményét azoknak csoportja, kik a magyar nemzet, vagy ő Felsége többi országainak nemzetei ellen, akár azért, mert szabadok, akár azért, mert országuk politikai szerkezetében a nemzeti rendelkezés jogát elnyerték, — cselszövő fondorkodásaikat a véráldozat árán is fogatosítani óhajtják.*)

Ezen védelmi szövetség, mely egy részről Magyarország, mint egyik fél — más részről ő Felsége

---

*) E biztosítás csak akkor szünnék meg a szövetkezett népek szabadságát, és békéjét eszközölni, ha maguk ezen szövetkezett népek akasztanák meg a delegáció működését, vagy elhagyva ezen intévényt, vagy eltérve rendeltetése szellemétől. — Addig azonban, míg a népek e szövetség alaptörvényét megtartják: nincs hatalom, mely rajtuk győzelmet vegyen.

többi országai, mint másik fél által a sadowai ártatlan áldozatok hamvai felett köttetett, a szabad nemzetek országait a szabadság békés honának egyházává alakítja, melynek kettős tornya által a különböző nemzetek országai Európa területére nagyhatalmi erővel tekintenek.*)

Szabad legyen e képet a delegáció intézményének jelentőségeül felhasználni, -- mely nem más, mint a szövetkezett nemzetek törekvéseinek azon végrehajtó eszköze, mely Európa újabb átalakulásai között is a szövetkezett népek egyéni, nemzetiségi, és emberiségi óhajtásait a nagyhatalmi erőnek súlyával ruházza fel! — És midőn védelmi költségeinek megszabását eszközli, — az egyes országokat azon magaslatra helyezi, melyen a béke, vagy háboru mérlegébe vetett szavukat kölcsönös egyetértés által megsokszorozva, a nemzetek törekvéseinek méltóságát növeli.**)

---

*) Szép hasonlítással állítja szerző, hogy a közösügyi törvény által megalapított védelmi szövetség a szövetkezett szabad nemzetek országait a szabadság békés egyházává alakítja, mely különböző nemzeteket egyesítve magában, kettős tornyával Európa területére nagyhatalmi erővel tekint.

***) E képpel a delegáció intézményének jelentőségét fejezi ki, mely azon eszköze a szabadság biztosításának, mi által a szövetkezett népeknek egyéni, nemzetiségi, állami és emberiségi rendeltetésük elérésére irányzott törekvései a nagyhatalmi erőnek súlyával ruháztatnak fel; — és midőn az egyes szövetkező nemzet ily szövetség fentartásának költségeit szavazza meg: azon helyzetben van, hogy a béke, vagy háború mérlegébe vetett szava e nagyhatalom nyilatkozatának fontosságát képezi.

Amidőn a „Nyilatkozat“ szerzője a közösügyi törvény szellemét, irányát, hatását, és eredményét kimutatá, tagadhatlanul nagy szolgálatot tett hazájának, eloszlátván azon kételyt bizalmatlanságot, és aggályokat, miket hazánk polgárainak nagy száma csak azért táplálhatott ellene, mert lételének rövid ideje alatt még alig mutatkozhatott azon hatásnak gyümölcse, mely naponta gazdagabban fog fejlődni azon arányban, melyben a szövetségre egyesült birodalom népeinek szabadságszeretete azt felkarolni, és érvényesíteni fogja. — Arról biozonyára meggyőződhetett az olvasó, hogy a közösügyi törvény által a népjog nem csak elvileg elismertetett, de tetteles alkalmazása a néprendelkezésnek a béke, és háboru kérdésében döntő befolyás gyakorlatával lépett életbe oly széles körben, hogy annak hatása a birodalom nagyhatalmi állásánál fogva Európára kiható lehet.

Hogy a népjog gyakorlati működtetése azon magas körben, hová az állam őszpontosított ereje sem ér fel — áttörte azon kört, melybe az eddigi szabadelvű államtani fogalmak, és maga az alkotmányosság elmélete szerint is a népnek kiszabott jogosultsága szorítva volt — azt tagadni nem lehet.

Ezen oknál fogva félreismerhetlen a haladás, mely a kiegyezési törvény által történt, és bármi uton jutott volna hazánk fejlődése e ponthoz: azon minden hazafinak, ki nemzetét a haladás ősvényén kívánja látni, csak örülni kell; — hogy a gondviselés e haladást Deák Ferencz keze által vezéreltette az uj és töretlen ősvényen — csak megnyugvásul szolgálhat azon gondos hazafiaknak, kik nemzetük sorsát járatlan ősvényen vezetetni nyugtalanság nélkül nem szemlélhetnék.

Igazságot szolgáltatott szerző a „hazabölcseinek,“ amidőn nem alárendelt politikai nyeresemények szempontjából igazolta a kiegyezési törvény szellemét, — mert sem a jogfolytonosság alaki helyreállítása, sem a kiegyezésből származható anyagi felvirágzás csálképe mint nyeresemény, nem volna hasonlítható azon áldozathoz, melybe kerültek volna, ha érettük csak ugyan hazánk függetlensége, és szabadsága bocsájtatott volna áruba.

Csak a szerző által felderített igazság adhatja meg egy részről azon méltánylást Deák Ferencznek, melyet ő a népek boldogítása utjának megvilágításáért első sorban hazánk népétől kiérdemelt,

— más részről nemzetünknek azon megnyugvást, melyet a kiegyezési törvény szellemének felismerése egyedül nyújthat.

És ekként tétetik lehetővé, hogy a magyar nemzet örömmel, és hálával ismerje el Deák Ferencz valódi nagyságát, és ezen elismeréssel érdemelje ki a gondviseléstől még azon Nagyemberek adományát, kikre jövő fejlődésének az eddigiéknél is nagyobb zavarában, szenvedéseiben, és tusáiban szüksége leend.

A

KÖZÖSÜGYI TÖRVÉNYEK

SZELLEMÉNEK VONATKOZÁSA :

I. AZ EMBERISÉGRE.

II. AZ ÁLLAMRA.

III. AZ EGYÉNRE.

KÖZÖSSÉGI TÖRVÉNYEK

AMELYEKET AZ 1848. ÉVI FORRADALOM ÉS AZ 1849. ÉVI TÖRVÉNYEK ÉRTELMEZIK

I. AZ ÉMBERI ÉS POLGÁRI JOGOKRÓL

II. AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGRÓL

III. AZ ÉRŐKÖRÖL

I.

Midőn a „Nyilatkozat“ szerzője a közösügyi törvény szellemében rejlő isteni szikrát azon áldozat hamvából felszítá, melyet Deák Ferencznek nemes szive hazája oltárára az emberiségért tett: kitünt, hogy hazánk bölcsének szellemét csak nemes szív képes méltányolni; és a legkitünőbb értelem ereje csak azon erő varázsával egyesülve emelkedhetik a valódi bölcsesség magaslatára, melyet az Istenség e világ fentartására alkotott: a szeretetével.

A szeretet malasztja emeli a polgárt emberré, a hazát az emberiség országává, a nemzetet az emberiség szövetségének alkotó tagjává.

Midőn a „Nyilatkozat“ kimutatá, miként tétetett Deák Ferencz szelleme hazánk történelmi fejlődésével oly lépést az emberiség céljának megközelítésében, mely Európa összes művelt népeinek haladásában forduló pontot képez: önmagával ragadja az olvasót tovább kutatni és követni azon irányt, melyet szeretettől élesztett szelleme a kiegyezési törvényben felderített.

A közösügyi törvény hazánk függetlenségét és szabadságát az által eszközlé, hogy nemzetünket eltérítve az államok eddigi önző irányától, az emberiség ügyének első bajnokává avatta; — első lett a magyar nemzet, mely áldozattal szerzett más nemzetnek függetlenséget, szabadságot, és azt folytonos áldozattal biztosítja. — Kutassuk e törekvés célját és emelkedve a képzelet szárnyain, vessünk egy pillanatot azon állami, nemzetközi és emberiségi szer-

vezetek világába, melyben a kiegyezési törvény szelleme nem kivételként, hanem hasonlói között állandana.

Azon állapot, melyet a tudósok természetinek neveztek, oly messze esik tőlünk, hogy viszonyairól ismereteink nem lehetnek; csak annyit teszünk fel, hogy polgári társaság, vagyis állam nem létezett. Ily állapotban az ember, hiányában azon összetartó erőnek, melyet egy magasabb eszmének hatalma nyujthat, nem lehetett más, mint egyén, testi és lelki erők egyesítésének képességével, de ezen egyesült erők gyakorlatának és fejlesztésének biztossága nélkül. Minden más egyén hasonló, vagy nagyobb erőnek birtokában minden céljában utját állhatta. Jognak, szabadságnak ily állapotban fogalma sem lehet: fejlődésnek alig van lehetősége.

Az állami egyesülés az akaratok egységét mint közvetlen célt, s további hatásra mint eszközt rejtve fogalmában, ezzel tagjainak bizonyos körben jogokat adott, és e jogok gyakorlatában létezett a polgár szabadsága. Az akarat és tehetség egyesülése és az államot alkotó családok szaporodása alapítja meg a haladás és fejlődés lehetőségét és szükségét. Az állam szervezete népének testi és lelki tulajdonai, sajátságai, földjének természete, más államokkal érintkezés, és sok egyéb okok hatottak arra, hogy egyes külön államok a fejlődésnek különböző fokát érték el — de egyben valamennyi hasonlított egymáshoz: az önzésben.

Az államok egymáshoz ugyanazon viszonyba jutnak, melyben az egyének a természeti állapotban voltak egymás irányában; egyiknek ereje, tehetsége, fejlődése, haladása, sőt egész létele a másiknak hasonló természetű törekvése és ereje által korlátolva, visszatartva, megakasztva, sőt elnyomva lehet, és a gyengébbek élete ellankad, míg az erősbéké tulkapó a gyengék rovására. Tekintve immár,

hogy az állam elnyomatásával polgárai fejlődése is elnyomatik, lehetetlen, hogy az elnyomott államokban a helyzetnek kinos érzete ne vágyódnék menekülni a reá nehezedő sulytól. Ez által kezdődnek az államok versengései és az örökös hadi készültség szüksége, mely az államok életerejét felemészti. — Ezen állapotnál tovább Európa államai nem igen haladtak a mai napig.

Ha immár visszatekintünk azon fejlődési fokozatokra, melyekre az emberiség ekkent juthatott, csak azt találjuk, hogy az egyén, ki természeti állapotában minden más egyén irányában jog és szabadság biztosítékának hiányával volt, az államba léptekor csak olyan polgári társulatnak lett részese, mely más hasonló társulat irányában a jog és szabadság biztosítékát szinte nélkülözi.

Nem lehet, hogy az emberi szív, és ész az államok illetén helyzetében megnyugodjék, melybe azok egymás irányában lételüket minden perczen élükkel, vérükkel kényszerülhetnek védeni, fentartani, — mert az állam lételének védelmére egyes polgárai erejét, és életét használván fel: a polgárnak egész életezéljät, minden erejét, törekvését az államhatalom igénybe veszi, és személyes szabadságának legnagyobb, sőt legdrágább része ekként áldozatul esik.

Ennek érzete szülte azon nemes törekvéseket, melyekkel egyes nagy emberek koronként mint ujitók léptek fel hazájukban; de habár irányuk, és szandokuk némelyek által felértetett, méltányoltatott is: hatásuknak meg kelle törni az államhatalom ösztönszerű ellenzésén, mely érezte, hogy minden ujtás által hatalma polgárai irányában módosulhat, tehát csökkenhet. — E viszony az ujtásra törő Nagyemberek, és az államhatalom, valamint az annak pártolásában különösen részesülő néposztályok között a mai napig, meg lehet, szelidült, de lényegében az maradt. És ebben fekszik oka, hogy a haladás az államokban is alig észlel-

hető mozzanatainak lassuságában. — De valamint az élet ösztöne, úgy a haladásé sem ölhető el; mert a népeknek elnyomott nagyobb részében az elnyomatás érzetének nagyságával egy arányban hevül fel a szabadulás vágyának élete.

Valjon e vágy jogosult-e? miben rejlik jogosultsága? — e kérdés megfejtésétől függ az emberiség jövőjének alakulása.

Természeti állapotában az egyén a fejlődés legalacsonyabb fokán, megelégednék biztonságával; de ezt abban el nem érheti; ezért lép a polgári társaságba, alapítja az államot, hogy annak polgára lehessen. — Az államban biztosított polgári béke fejleszti a polgárnak tehetségét és vágyait, de vágyainak valósítását ismét el nem érheti, mert utjában áll az állam célja, mely hogy biztosan elérthesék, polgárainak mindenével, tehát vágyaival is rendelkezni kíván. És itt áll a polgár ugyanazon végzettszerű kényszerrel szemben, mely őt a természeti állapotból kilépní ösztönzé, — a polgár vágyai túlszárnyalják az állam célját, ha az állam nem egyéb, mint a természeti ösztön önzése által saját magáért, és nem polgárainak boldogításáért alkotott egyesülés; — és innét fakad az örökös ellentét a polgár, és az állam között, ez az állam valódi belső élete. — Az állam fogalmában nem más, mint polgárai akaratának egyesítése; — de minél szorosabban egyesíti polgárainak akaratát: annál teljesebben korlátozza azt. Ha mindentében csak az állam javát célozza a polgár: akkor saját magának nem élhet; és minél teljesebben él önmagának: annál kevesebb jut életéből az államnak. — Ezen, az állam és egyéniség fogalmában, vagyis egy részről az állami hatalom kényszerében, más részről az egyéni szabadság vágyában létező ellentétnek számtalan alakban, változatokban, és árnyalatokban mutatkozó élete nyilvánul azon számtalan államszervezetekben, kormányformákban, és alkotmányokban, melyek a spártai polgárnak teljes feláldozásától hazája szol-

gálatában — egész a leglazább köztársaságban található legfüggetlenebb, legszabadabb állapotig nem jelentenek egyebet, mint az államakarat viszonyát az egyén akaratahoz.

Ezen ellentét csak akkoron szűnhetnék meg, ha az állam mindig azt akarná, mit az egyes polgár akar, és óhajt, t. i. az ő boldogságát, — ennyire azonban az államok eszméje eddig még nem fejlődött. — De mily jogosult az államnak akarata, mert eszméjének lényege: oly jogosult a polgár boldogsági vágya — mert nem szűnt meg ember lenni, amidőn polgárrá lett. És valóban minden ujtási vágy, és törekvés, mely bármely államban az államhatalom módosítására czélt, czélját az emberiség eszméjéből vette, törekvését az emberi jogérzettel igazolta, arra alapította. —

Az emberiségben úgy, mint egyes emberben, három erő rejlik, melynek egyikére, vagy másikára, vagy azok egyesülésére vezethető vissza minden tünemény, minden mozzanat az emberiség életében, és ezek: szív, ész, és akarat. Ezeknek egyesülése életben, fejlődésben, működésben, és haladásban az, mit az emberiség életének vehetünk. És mert az erőnek élete tevékenységet kíván: e tevékenység tárgyában jogát, működésében szabadságát, háborítlanságában békéjét követeli az emberiség. Amely mértékben feltalálna jogát, szabadságát és békéjét az emberi szív, ész, és akarat: azon mértékben volna létesítve az emberiség élete. — És amely mértékben sértették meg egyes államok, vagy korlátozták, vagy elnyomták ezen elmeriségi erőket; azon mértékben lettek áldozatai belső forradalmaknak, tusáknak, elvzéseknek, elpusztulásoknak.

De ezen rohamos válságokon kívül, melyeket az emberiség élete az ötet korlátozó államhatalom ellen időnként nyilvánt, csendesebb ellenhatásokban is mutatkoztak, és szervezett állapotokká váltak a szív, ész, és akarat törekvései ott, hol az állam szervezete aránylag erős, az emberiségi

törekvés erőködése pedig terjedelmére gyengébb volt; — e törekvések három tüneményben mutatkoztak az emberiség egén, — a vallás, tudomány, és művészetében, öszhangzólag az emberiségi erőkkal, a szív, ész, és akarattal, melyeknek célja, és tárgya: a szép, az igaz, és a jó. — Legfejlődtebben a vallásban, mely, ahol teljesen szervezve volt, amig ereje élt, az emberiségben, mindég megtörte az állam hatalmát. — Tudomány, és művészet még nem érte el kifejlődését; az emberiség tárházában a jövő kincseként fekszik egy részük. — A vallás, ha korunk hírének hinni lehet, hanyatlónak lenni állittatik; valóban megszűnni akkor fog, ha nem lesz e világon boldogtalan szív. — Ha azonban a keresztény egyház, mint legrégeb, egyedül szervezett, és általánosan egyedül sikeres, hatásos emberiségi intézet, mely minden esetleges különbözés nélkül egyenlő értékben tartja az embert, csak azért, mert ember — bármí módon, bár csak egy időre is tétlenné vállhatnék: annál nagyobb erőködést kellend az emberiségi törekvéseknek kifejteni, hogy helyébe más emberiségi intézmény lépjen, képviselője, védője, fentartója az emberiség eszméjének, jogának, érdekének, életének. —

De nem azért, mintha a vallás megszűnhetnék valaha menhelye lenni a szenvedő emberi szívnek, — vagy a tudomány levetkezhetné emberiségi jellegét, — vagy a művészet a természeti állapotba vezethetne vissza; — más okból látszik sejtelme fakadni annak, hogy újabb életszervezetre van az emberiségnek szüksége, hogy hatásosabb, hatalmasb képviselőt kíván. — Nem a vallás hatalma — de a vallásosság érzete gyengült el korunknak anyagi, önző nemzedékében; — a tudomány a haszonvágy szolgálatába, fogságába esett; — a művészetet a kéjencz világ aranya elcsábítá. — Ily helyzetben a vallásnak gyámoló hatalmat, az emberiségnek uj támaszt teremteni — korunknak feladata.

Ha közel ezer éves időszak volt szükséges arra, hogy a vallás életkörében annak megváltó hatása az emberiségre átható működést nyerjen: gyanítható, hogy az emberiség eszméjének újabb biztosító intézménye szinte hosszú időt igénylendő megalakulására — és azért kezdete csekély körben, alig észlelhető hatással fog mutatkozni. — Az is gyanítható, hogy ha az első emberiségi intézmény a magánélet köréből eredt: a második, ha a haladás bélyegét viselendi magán, már az államélet köréből eredend. És végre, ha az első, a vallás, csak a szívnek erejére fektette alkotmányát: a második mind az észnek, mind az akaratnak erejével gyarapítandja művét — és e három egyesült erőnek sziklájára fektetendi épülete alapját. —

A világ bonyolult forgalmában felismerni a jövőnek csiráját a tiszta szívvel kereső bölcsnek sikerülhet csak; a „Nyilatkozat“ szerzője is ezen okból találta fel az emberiség jövőjének megváltására rendelt eszmének világát, mert honáért, és az emberiségért lángoló szeretettel kereste azt, — és feltalálta ott, hol nemzetünknek minden fia azt legbensőbb örömmel vágyhat hinni — mert reája közvetlen megváltás a hazafiui aggodalom fájdmából — a kiegyezési törvényben.

A „Nyilatkozat“ szerint a kiegyezési törvény világította meg az ösvényt, melyen az emberiség rendeltetését elérheti; — és kétséget nem szenved, hogy, ha az államok népei minnyájan akként, mint a magyar és az osztrák népek kölcsönös szövetségre lépnek egymás függetlenségének, szabadságának, és békéjének közös, és kölcsönös áldozatokkal fenntartására; — ha e szövetség fejedelmet, államot, és népet egyenlőn kötelező törvényben létesül; — ha annak fenntartására népek megbizottjai szövetségi gyűlésben állapítják meg a szabadság, függetlenség, és béke biztosításának eszközeit: megalakultnak tekinthető lenne az új Egy-

ház, mely az emberiség minden tagját, minden népeket, és nemzeteket befogadná kebelébe, hogy egyenlőn gondoskodva róluk egyenlőn boldogítsa őket. — Nincs a szívnek, észnek, és akaratnak oly tárgya, oly célja, melyet a szabadság, függetlenség, és béke ölében az emberiség idővel nem valósíthatna; — az örök béke álma, melyért oly sok nemes szív hasztalanul epedett, mihelyt a népszövetség megalakult, biztosítva van.

Ha immár sejtelmünk behatott azon még eddig nem létező emberiségi szövetség látkörébe, melynek feltalálására a közösügyi törvényben Deák Ferencz szelleme világítá meg az ösvényt: azon kérdés támad, mi adand ösztönt, hol találandjuk a kiindulási pontot, melytől a haladás az emberiség ezen új alkotásához juthat? — Erre határozott feleletet csak a történelem adhat; de sejtelmet a jóslat gyarló ereje is nyújt. Tegyük fel egy pillanatra, hogy a már nemzedékek élete óta mai napig fenálló fegyveres békének milliárdokat emésztő állapotát Európa népei oly anynyira megunták volna, hogy azon változtatni némi áldozatba kerülhető kísérlettel is hajlandók lennének — ily hajlam, és hangulat mellett könnyen viszhangra találhatna a népeknél azon eszme, hogy a fegyveres béke átkának elhárítása akként eszközölhető, ha Európa népei, követve Austria népei példáját, hasonló szövetséget kötnének a béke, szabadság, és önrendelkezés jogának biztosítására, és az erre szolgáló eszközök felett önmaguk intézkednének küldöttjeik által. — Nem lehet abban kétség, hogy a helyes eszközök könnyen feltalálhatnának.

Ki kell azonban emelnünk a körülményt, hogy valaminth a „Nyilatkozat“ szerzőjének felfogása szerint a közösügyi törvény által teremtett nép jog, a népek önrendelkezési, és szövetkezési joga sem a nemzetre, mely a fajjegységet, — sem az államra, mely a nemzeti akarat egységét

jelenti — hanem a népre vonatkozik, mely az államban az adózó, a terhelt elemet képviseli: akként mi is az új szövetségben, mely Európa népeit az emberiség eszméjének erejével egyesítné, szinte csak azon népeket gondoljuk képviselve, melyek a fegyveres béke fentartásának terheit viselték eddig végtelen veszteségben, fájdalomban, könyben, pénzben, szabadságban, és vérben adóztatva. — Fejedelmek Congressusai, kormányok Conferentiái sokszor gyülekeztek, de békét nem sokszor eszközöltek, háborút mindég viseltek, valahányszor a fejedelem, vagy állam, vagy az ennek hatalmát kezelő kormányok érdeke kívánta. És mivel költségét a háborúnak mindég csak a nép adta: nem volt kényszerítő ok arra, hogy egybehasonlittassék, mily csekély lehet a fejedelem, vagy állam győzelmének értéke azon áldozathoz képest, melyet az adózó népre hárított.

Az adózó, a tehert viselő népek küldöttjei ellenkezőleg azt fognák legelőbb kideríteni, hogy egy háboru sem hasznos, — még a győztesnek sem; — hogy baromi módja a jogok érvényesítésének; hogy a népek keresményének okatlan elfecsérlése; az emberi szív neinességének megbecstelelítése; az észnek megtagadása; a szilaj indulatok uralkodása; az emberiség jellegének elvesztése, hogy bűn, melyet az elkábult emberi teremtés az Istenség, a természet, és emberiség ellen együtt, és egyszerre elkövet; — és az emberiséget évezredek óta ostromozó eme legrútább, legundorítóbb bünt, mely minden egy részében minden bűnöknek összegét foglalja — a legméltóbb, és legmélyebb felháborodás parancsszavával feltétlenül betiltanak.

E tilalom végrehajtására nem is volna szükséges, hogy a népszövetség fegyveres erő felett rendelkezze; — kezében a világ közvéleményének fegyvere; és ha voltak idők, midőn egy pápának parancsszavára hatalmas nemzet fejedelme, győztes hadaknak ura megtörve érezte hatalmát: egy

világrész összes népeinek akarata birhatna annyi tekintéllyel melynek akár állam, akár fejedelem engedni kénytelen lenne. —

De végül a fegyver mint eszköz, nincs tiltva feltétlenül; csak támadásra használt fegyveres erő teszi a háborút; a támadásnak, ha szükség, fegyveres visszautasítása is csak védelem; — amint ez mindig megengedve lehet, úgy amannak mindig tiltva lenni kell; az erőszakoskodót a fegyver gyilkossá aljasítja; az erőszak ellen védőt bajnokká nemesíti.

Ha egyszer az erőszak eszköze, a háboru anyaga elvételét az államoktól: önmaguk fognak gondoskodni azon békés eszközökről, melyekkel kölcsönös bajaikat elegyengessék. Szabad leend ugyan azon népek szövetségének biráskodására hivatkozniok, melynek bölcsesége a pusztító fegyvert békítő szellemben vette ki kezeikből, es ez oly természetes, mint szükséges fejlődési mozzanat leendne.

Idő es az élet szükségai által ezen intézmény az emberiség ítélő es kormányzó hatásává leendne; közbejárva, békítve, irtézve államok között — irányt adva, békét tartva fejedelmek, kormányok, es népek között.

A népjog tételeiként törvényül tartva a népek szabadságát, függetlenségét, békéjét, es önrendelkezési jogát: nem képzeltető, hogy találkozzék tárgy, melynek jelentőségét nem birná oly tiszta fényre hozni, miként iránta kétséget táplálni államnak, népnek, kormánynak egyaránt lehetetlenné válnék.

A természeti állapotban az egyénnek bajait nyers erőszak intézi el; — a polgárok ügyeit már törvény es igazság rendezi; — nem szégyen-e az emberiségre, hogy amely helyzetben a polgár törvényben talál ótalmat a megtámadó erőszak ellen — abban egy gyengébb állam az erősbnek martalékul hagyva van? — es e szomorú helyzet valóság;

mert azon nemzetközi jog, melyre Europa államainak mai békéje alapítva van, nem az igazság törvénye, hanem a különböző államok egymáshoz, merőben tényleges és nem jogszerű viszonyának pusztán történelmi kifejezése.

Már ez egymagában elég ok arra, hogy Europa népei szövetkezésük létrehozását élénk óhajtásuk tárgyává felkarolják, és csak ennyi kell, hogy létesülése biztosságában ne kételkedjünk.

De tovább mehetünk; nem csak létesülését hihetjük, de közeli létesülését is hinnünk kell, ha megfontoljuk, hogy a háborunak, mint erőszakolási eszköznek betiltása által Europa minden állama, minden népe pénzbeli adójának felétől — vérbeli adójának teljes mértékétől megszabadulhat; hogy a népek önrendelkezési jogának elismerése, és biztositása által nyomban megszűnnék minden aggodalom, melyel Európának még ki nem képződött nemzetiségi és állami alakulása e világrésznek békéjét fenyegeti.

És végül ha megfontoljuk, hogy a háboru eszközeire költött és költendő milliárdok megtakarításával a békének, a boldogságnak mennyi műveit lehetne létesíteni — nem fogja-e szégyenelni Európa népsége a botor tévedést, melyel a háborukat eddig eltűrte? — és nem fogja-e felismerni azon emberi szeretet világát, melyet Deák Ferencz keze által nyújtott neki a végzet a „közösügyi törvényben.“?

Ime a közösügyi törvény szellemének szövétnekével megvilágított utján az emberiség fejlődésének ezen képeket sejteti velünk a „Nyilatkozat“ szerzője.

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

... az országban az országban ...
... az országban az országban ...
... az országban az országban ...

II.

Ha a szabadelvű államférfiak által eddig követett államtan elméletét a közösügyi törvény eszméje áldásosan megaladta; ha a közösügyi törvénynek gyökere a népszerűség, hajtása a szabadság uralma, és gyümölcse a megelégedés; ha annak célja, hogy a nemzetek a szabadélet becsületes szorgalmának áldását békés jólétben élvezhessék; ha a nemzeti rendelkezési jog leendő alapja az államok politikai szervezetének — mint a „Nyilatkozat“ szerzője állítja: akkor nem lehet kielégítés nélkül hagynunk a szívnek azon vágyát, hogy legalább sejtellemmel hatoljon az állami szervezetnek azon alkotmányába, mely a fentebbi állítások után a jövőnek műve leendő, ha Deák Ferencz szelleme élend benne.

A „Nyilatkozat“ szerzője azt állítja, hogy a sadowai sir felett emelt oszlopnak feliratául a népek rendelkezési jogát véste az emberiség fejlődésének történelme a közösügyi törvény szakaszaiban; és ez által megszünteté az uralkodóknak isteni jogát.

És valóban, ha tekintjük azt, hogy az angol népfaj ifjabb testvére egy század óta államszövetségben egyesülve eltávolította magától a fejedelem isteni jogának követelményét; továbbá azt, hogy a Kereszténység Elsőszülöttje, azon Nagy Károlynak utóda, ki ezer év előtt az Istenség helytartója kezéből vette fejére az isteni jog jelvényét, a római szent birodalom koronáját — napjainkban az „általános sza-

vazás“ politikai gépezete által látta csak megállapíthatónak uralkodói jogosultságát; — továbbá azt, hogy a német nemzetnek ez idő szerinti feje Isten oltáráról vett koronája fényével meg nem elégedve, a „Nemzetiség“ eszméjének alapján keresett, és szerzett jogot hatalmának növelésére; — és még azt, hogy az egyesült Olaszhon királya az olasz nemzet történelmi hivatását reményli megoldani az által, ha Rómát az isteni helytartó hatalmából kiragadandja; — végre azt, hogy saját apostoli királyunk uralkodásának isteni jogosultságát az 1869. évi magyar országgyűlésen egy hang sem védte, sem állította: kéntelenek vagyunk bevallani, hogy a „Nyilatkozat“ szerzője egy éppen oly fontos, mint elvitázhatlan ténytet fel állításába.

Az utóbbi századok államtani elmélete a képviselőlet alapján alkotott törvényhozásból emelkedő felelős kormányt állítván az államok vezetésének élére; az uralkodónak, a fejedelemnek joga amugy is mintegy nyugvó pontul az államélet hullámzásai fölé lévén helyezve, a kormányzat jó, vagy rossz sikere által immár nem érintetik; és azért az államéletbe való befolyásának legnagyobb ereje — de ezzel felelősége is megszűnt. Az államok boldogításának érdeme tehát egyedül azon államférfiakat illetendi, kiket az államok képviselőleti törvényhozásának bizalma az ország sorsának vezetésével megtisztelend; és viszont azoknak leléptetése jelezendi ama válságos napokat, melyekben az államok népének elégtelensége visszatartthatlanul kitörend.

Ámde a kormányok csak kifejezései a törvényhozás többségének; változásuk tehát nem jelent egyebet, mint a törvényhozási többség eddigi nézetének változását; — és minthogy alig tehetni fel, hogy egy kormány tetteiben eltávoznék azon többségnek szellemétől, mely őt a kormányra emelte: bizonyosnak látszik, hogy képviselőleti törvényhozásból alakuló felelős kormányokban azon változás mely a

kormányzati szerkezet csucsán látható, csak is az alapan, a törvényhozás kebelében történő változást jelent; itt pedig abból áll, hogy a többség új elemekből alakult, vagy is más párt jutott többségre. A parlamenti kormányzat tehát, mely a többség uralma, egyszersmind a pártok nralmának kifejezése. — Mint kormányforma az újabb kornak eszménye, leginkább azon államokban, melyek a fejedelmi tellyhatalom uralkodását megszüntetve, annak helyébe a nemzet önkormányzatát kívánták behozni.

E kormányformának, kormányzati gépezetnek helyes, czélszerű, és jó volta akként ítéltetik meg, amint képes kielégíteni azon igényeket, melyeket az állam népsége kormánya irányában fentart.

Azon korban, melyben a fejedelmek isteni joguknál fogva uralkodtak, szinte voltak esetek, hogy népek uralkodók ellen fordultak, de ezen esetek, mimtegy korszakot képező tünemények ritkán fordultak elő, és a történelem ilyen fejedelmeknek rendszeren nagy hibáit jelelte fel; — a parlamenti kormányzat korszakában ellenben gyakori változása volt a kormányoknak a nélkül, hogy csak csekély alkotmánysértést is jelelhetett volna fel a történelem a megbukott kormányok terhére.

De még élesebb különbséget mutat fel a fejedelmi és parlamenti kormányok irányábani beszámításban azon körülmény, hogy az utóbbiaknál gyakran nem fontos alkotmányellenes tettek — hanem egyedül nézetkülönbség vétezik a beállott változás alapjának, mely erkölcsi tekintetben oly kevés súlylyal bír, hogy a kormányváltozás nem annyira válságot jelez az államéletben, mint inkább az államélet fejlődésének vidorságául magyaráztatik; — így a kormányváltozás már nem kórjel, hanem inkább életjel, rendes tünemény.

Ha való hogy a szépnek, jónak, és igaznak fogalma

változatlan; és a kormányok mégis a nélkül, hogy jogot, törvényt, és alkotmányt sértenének, változnak: akkor e tü-nemény megfejtése csak abban keresendő, hogy a kormá-nyokat változtató többség tettének indokai nem a jognak, törvénynek, és alkotmánynak érvényesítéséből erednek, me-lyeket az általuk megbuktatott kormányok meg nem sér-tettek — hanem másból, mi természetének változatlansága mellett alakjában változható; — és ezen más semmi egyéb, mint az érdek.

És valóban tisztán látható, hogy napjainkban, midőn születés, rang, és hivatal nem bir már kivételes előjogok-kal, csak a külön érdekek alkotják a népnek osztályait, és ezek a politikai pártokat, melyek egyenlő jogosultsággal szoritják ki egymást a kormányhatalom birtokából. Ekként a parlamenti uralkodó párt képviselője az uralgó érdeknek.

Az érdek hatalmas rugója az emberi tevékenységnek, csaknem kivétel nélkül ellenálhatlan korunknak anyagi iránylatában, mely a hideg, és szivtelen észnek vezérlete alatt tengeren túli birodalmakat alkot, világrészeket ostro-mol, hogy zsákmányát nyerje, és bámulatosb csodákat mű-velend, mint a kedélyélet korában a vallási buzgalom, a lovagiság korában a dicsvágy. Vasutakkal hálózza be a vi-lágrészeket, hajóival uralg a tengeren különös törvényt szab kereskedése előnyére; adóssávé teszi a nemzeteket, és államokat, arannyal méri a művészet, tudomány, és szere-tet gyümölcsét, ügyességet teremt, szorgalmat ápol, elmét élesít, erőt fejt, erényt lefegyverez, és mindent legyőz, mi neki ellentáll.

Hatása mindenkor fennmarad, de uralmának kora le-tünend. Érdék nélkül egy korszak nemzedéke, egy nemzet történelmi élete sem volt; de az érdek nem csak alakjában, és tárgyában, hanem erkölcsi értékében is különböző. — Soha nagyobb értéke nem lehet, mintha eszközéül szolgál

az emberiség boldogításának, és jogosultsága csak ezen szempontból igazolható. E szempontból azonban az anyagi érdek élete, szervezete alárendelve van az emberiség boldogsága fogalmának, és egyáltalán nem emelkedhetik magasra azon viszonynál, melylyel az eszköz bírhat. — Ahol feltétlenül célznak ismértetik el, ott nem csak jogosultsága nincs — de közvetlenül károsan hat az emberiség fejlődésére.

Korunk érezve az anyagi javak nélkülözhetlenségét az élet boldogságára, ösztönszerűleg azoknak szerzésére fordította főtörekvését. Sikert aratott egyesek, s talán osztályok részére — de sem az államok, sem a népek részére nem. Alig van állam adósság nélkül; alig van nép szegénység nélkül; sőt amely állam, és amely nép legmeszebb hatott ezen anyagi érdekhajhászat pályáján: ott a legnagyobb államadóság, ott a legtömörebb szegénység. Oly fényes, mint szomorító példa erre Anglia, melyet Európa többi államai is követni látszanak. Ily államokban azonban két állam, és két nép létezik; egy mely célját érte, és megelégedett, — és egy másik, mely elsatnyult, és elégedetlen. — Ily állam kifelé erőtlen, befelé nem biztos, nem nyugodt, élete bizonytalan, mert minden perczen felbonthatja a folyton növekvő elégületlenek, boldogtalanok számos osztálya, kiknek elkeseredése azon arányban nő, melyben az anyagi javak értéke növekszik, melyeket ők nélkülöznek. — Ott, hol az anyagi munkásság eredményeként egyik osztály akként süllyed, mint a másik emelkedik: nem honolhat a népnek megelégedése, és boldogsága, ott nem honol Deák Ferencznek szelleme; és az anyagi élet fejlesztésében téves iránynak kell lenni.

Feltűnő, hogy éppen azon korszakban, melyben az anyagi fejlődés határozottan a vagyonkeresés kizárólagos irányát kezdte követni, — az állami élet szelleme hasonló határozottsággal karolta fel a képviseleti alapon nyugvó többségi

kormányzat eszméjét. A két irány feltűnő szellemrokonságát, sőt ugyanazonosságát mutatja az eredmény ugyanazonossága. A társadalomban egy osztály, az államban egy párt van kielégítve. Amott egy vagyontalan osztály, itt egy hatástalan, tehetetlen párt létezik.

Ha ezen állapot való, és amennyiben való: az államok nyugalma, a népek boldogsága biztosítottak egyáltalán nem tekinthető. — Miként bontakoznak ki az államok ezen mély meghasonlásból? az a jövő titka; de annyi bizonyosnak látszik, hogy míg az államok összes népeiket nem boldogíthatják egyenlően: nem tekinthetők oly állapotúaknak, melyek hivatott tagjai lennének az emberiség szövetségének.

Szabad tehát sejtenünk, hogy valamint korunk törekvésének tulnyomó, kizáró anyagi iránya: akként az uralgó államszervezet eszméje is módosuláson menend keresztül; fejlődnie kell, ha élni akar; amely rendszer eredményének ellentéteit kiegyenlítani nem képes: méhében hordja halála csiráját, más által fog felváltatni.

Ha az emberiség szempontjából vizsgáljuk a korunkbéli államok állapotát: azonnal feltűnik hiányos fejlődési irányuknak oka. Azon erők, mik az emberiség lényegét teszik, a tökéletlen államokban egymástól elszakítva, egymásnak ellenébe állítva, egymástól elnyomva, vagy egymás által kölcsönösen ellensúlyozva voltak, és hatásuk sem öntudatra, sem sikerre nem jutott.

Az eddigi államokban a szívnek élete a vallásosság körébe volt szorítva; — az észnek szabadsága az egyetemek házi rendje által korlátolva; — az akarat ereje a másik két erőt sokszor nélkülöző, sokszor elnyomó kormányznak kiváltságos birtoka. — Meddig és hol nem czivódott a tudomány a vallással, az állam az egyházzal, a korszellem mind a hárommal? — e harc napjainkban csak élesebbé vált, befejezve nincs.

És e tünemény oka könnyen feltalálható.

Az egyházak az általuk képviselt szeretet erejét különféle, több pontokban egymással ellenkező, vagy egymástól eltérő rendszerekbe burkolták; az itt mutatkozó ellentétek és különbségek vétettek kiindulási pontokul az egyházak tainak ostromlására; magának az egyháznak kebeléből támadtak legelszántabb ellenei, vagy legalább ujtói; ezekhez csatlakozott a tudománynak, a hideg észnek képviselői közül azon nagy sereg, mely bölcsesége erejét vélte tanusítani a vallás életének lerombolásával. Az állam néha menekülni óhajtvá az egyház befolyásának korlátoló hatalmától, elősegíté a tudománynak a vallás képviselői ellen intézett támadásait, és az eredmény az lett, hogy napjainkban az egyházak képviselőinek tekintélyével a vallások is erejükben megtörve vannak.

Az egyházak után a tudományok képviselői ellen hasonló hadjárat indult meg. Az egyetemeknek hivatalos, és ez által kivételes, előjogos állapotából merítettett a gyanúsítás anyaga, melylyel függetlenségük hiánya ezer változatokban híreszteltetett; szellemük hivatalosnak, nem szabadnak állittatott; ellenzés, sőt ellenségesség támadt a tudósok ellen a tudomány szabadságának nevében, érdekében. — Sem az egyház, sem az állam nem állott védelmükre, sőt mindegyik helyzetének kényszerűségénél fogva sokszor elleneikhez sorakozott; ekként kelle történni, hogy a tudomány tekintélye is csorbát szenvedett.

Az állami tekintély sem maradt érintetlenül. Az egyház vallástalanságot, a tudomány korlátoltságot vetett szemére, és az akarat ereje, hatása, melyet gyakorolni hivatva volt, megtört a bizalmatlanságon, mely e támadásoknak eredménye lön.

És mindezen kölcsönös tusáknak birájává, ítélő székévé a nép hivatott fel — azon nép, melynek szivét a működé-

sében gátolt egyház nem volt képes nemesíteni; melynek értelmét a hitelét veszített tudomány nem volt képes kifejteni; melynek akaratát az erőtlenné vált államhatalom sem magasabb cél felé irányozni és felemelni nem tudta, vagy akarta, sem elnyomni nem bírta.

Vallás, értelem, és akarat dolgában elhanyagolt nép lett ura a helyzetnek, bírása a fejlődés, és haladás legfontosabb érdekeinek, kezelője az emberiség összes erejének. A vallás, tudomány, és kormányzat fogalmának népszerűsítése volt a czég, mely alatt mindenkinek inyére készült, egypár lapokból álló kátékban az emberi szellem minden kincseit feltalálták, és e nyereséges üzlettel az emberiség nagyobb számának szivét, lelkét elkábíták, megzavarták, megrontották. — Az ekként megzavarodott népeknek mámoros eszmélődési állapotát a „közvélemény“ hangzatos nevével feldiszníték, és így lett meg a mai világnak egyedüli nagyhatalma, melynek hizelg, hódol, bálványoz az érdeket hajhászó, képmutató, ravasz, hűtlen, csalfa önzés, hogy czélját érve viszont becsmélésén emelje saját képzelt nagyságát.

Hogy ezen állapot korunknak állapota — azt tagadni nem lehet. És hogy ily helyzetben csakis egy életirány látszik komoly törekvésre méltónak, t. i. az érdek, az anyagi javak keresése, hajhászása, elérése minden áron — természetesnek, vagy legalább megfoghatónak kell találunk; és ha figyelünk arra, hogy, fájdalom! a vallás akként, mint a tudomány, a művészet, a honszeretet, az állambölcsesség napjainkban már nem lelki, szivbeli hivatás, hanem papi, művészi, tanári, katonai, államszolgálati pálya, melyen kitűnni, feltűnni, ragyogni óhajtunk, hogy egyéni szerencsénket érhesstük: — be hell vallanunk, hogy a mai államok népei egy szellemben élnek, egy hitvallást ismernek, egy közvéleményt képeznek, és e szellem, e hitvallás, e közvélemény nem egyéb, mint az érdek, az anyagiság, az önzés ösztöne.

De csakis ösztöne, és nem öntudatos, nem alapos meggyőződésből eredett elhatározás.

Mert ha megfontoljuk, mily kevés irányban, mily csekély mértékben érheti el megnyugvását az önérdekre alapított állami szervezet, és társadalmi rendszer mellett az egyén: be kell vallanunk, hogy mindenkinek szívében fekszik egy bal sejtelen, „hogy mit oly sok keserű izzadással egyéni érdeke céljául elért, — az utódainak biztosítva nincs.“ — Csak kevés család volt, mely öröklött vagyonát századokig megtartotta volna, még azon időben sem, melyben állami intézmények óvták a családok vagyonát. Korunknak átható kereseti ösztöne előtt azok is lehulltak, és az ősi vagyonnak eszméje is már feladott törvényhozói szempont. Az iparnak önző törekvése elől senkinek vagyona biztosítva nincs, és e tekintetben a „mindenkinek harcza mindenki ellen,“ melyet az államnak, mint jogi intézménynek elfogadásával az emberiség kikerülni akart, midőn a természeti állapotból abba lépett, — a vagyonszerzés, az egyéni önző törekvés, az önérdék terén újabb, és fokozott hatással feleledt.

Nem az emberi természet romlottságának, hanem az emberi erőknél az államszervezetbeni tökélytelen működésének tulajdonítjuk ezt. —

A vallás nem volt képes a tudomány, és államhatalom irányul a tiszta emberi szeretetet, a testvériséget megkedveltetni.

A tudomány nem volt képes a vallás jelentőségét, és nélkülözhetlenségét, a szeretet hatalmát, és jogosultságát beismerni, és az államhatalom működésének egyedüli rugójául elfogadtatni, és azt az önkény, és önzés veszélyeinek káros következtéseitől megóvni.

Az államhatalom nem volt elég önfeláldozó, hogy nem a hatalom birtokát, hanem a szeretet, és tudomány uralmának érvényre jutását tűzte volna feladata céljául.

Ezért történt, hogy e három erő sem külön hatását sikerrel gyakorolni, és hivatását betölteni — sem egymást áthatni, és egygyé olvadva az államban a polgárt emberré emelni nem tudta.

Kétségbeejtő gondolat volna, hogy az mindig ekként maradand.

A közösügyi törvény szellemében legelső működését látjuk az összes emberi erők együttes életének, működésének.

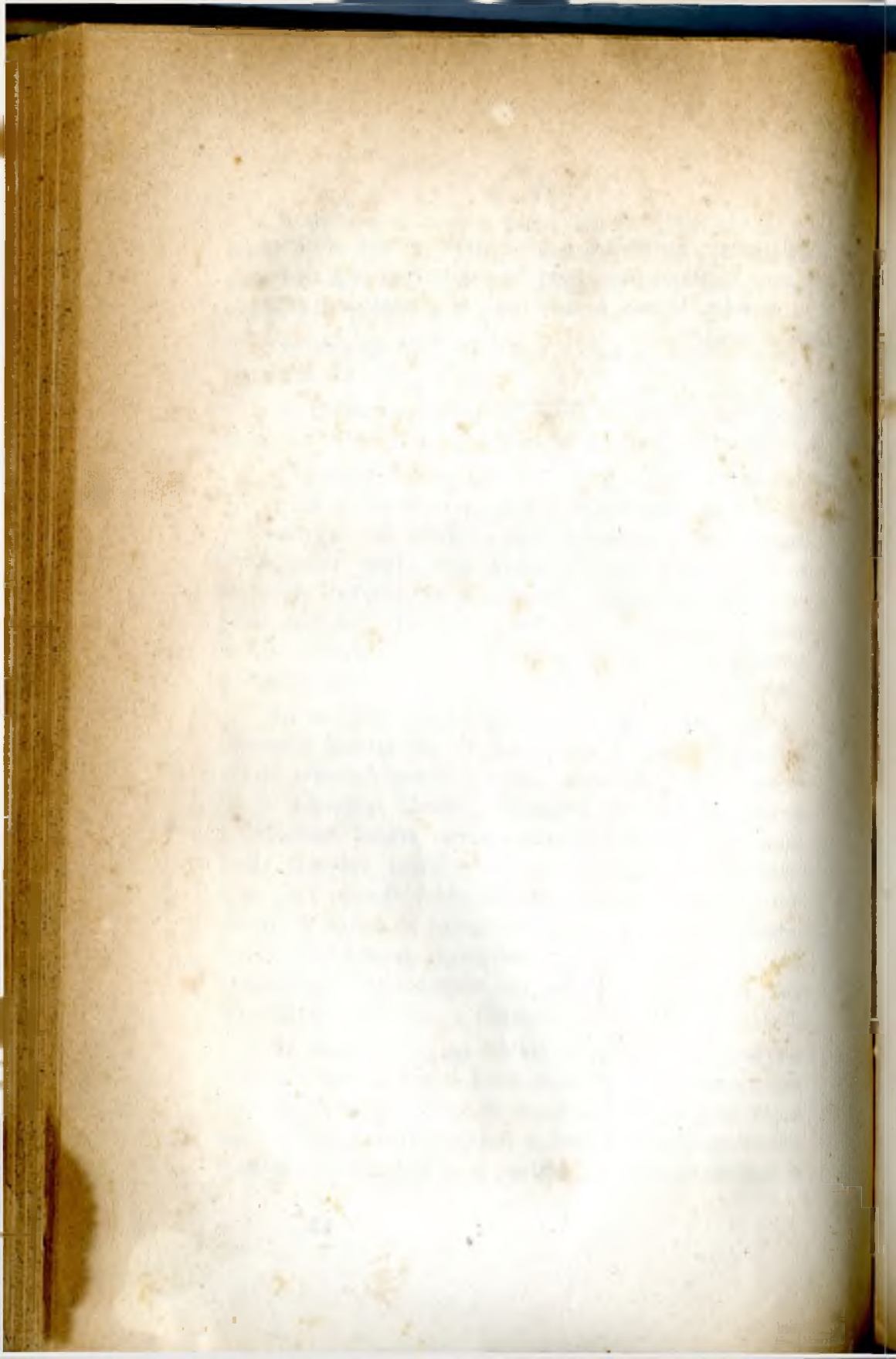
Szeretettel hozott áldozatot, hogy népek egyesítésében államok lételét megmentse; bölcseséggel kereste fel a homályban volt ösvényt, mely nemzetek boldogságának biztosítására vezet; erős akarattal hajtá végre, mit az emberiség szeretete, és a bölcsesség világa hazájára nézve jónak mutatott, kitéve a törvényhozó egyéni életét azon sokféle itéletek súlyának, melyek számtalan különböző szempontokból szándoka tisztaságára homályt háritandók voltak.

Ha nem tagadhatjuk, hogy a közösügyi törvény egyenlő szeretettel karolta fel, és biztosította a külön államokat képező népeknek sorsát: be kell vallanunk, hogy amennyiben a közösügyi törvény szellemével ugyanazonos akarat nyilvánuland hazánk törvényhozásában: az egyenlő gondoskodás tárgyává teendi a népnek minden osztályát, valamennyinek egyenlő boldogításában látandja célját, és feladatát, és amint az anyagi boldogulás dolgában a megelegedés öntudatának egységében: akként a politikai jogok gyakorlatának működésében egy akarat lelkesülésének létrehozásában találandja a feladatot, melyre törekednie kell.

Ha az anyagiság, az érdekek uralmának elve törekvése céljául a közös haza, a közös anya minden gyermekének boldogítását elfogadja; — ha a többségi kormányzat képes leend céljának üdvös voltáról a haza minden polgárát egy nézetben és véleményben egyesíteni: akkor beteljesedhet a

„Nyilatkozat“ szerzőjének a közösügyi törvények szelleméből vont következtetése „hogy hazánk törvényeinek gyökere a népszerűség, hajtása a szabadság, és gyümölcse a megelegetés leend.“

III.

Az Istenség és világegyetem fogalma után legnagyobb, legmélyebb, legtágasb, legnehezebb az emberiség fogalma, természetének, rendeltetésének, és boldogításának tekintetéből. — Anyagi, és szellemi, testi és lelki tulajdonainál fogva az Istenség, és a természet erejének részese, e két erőnek egyesüléséből származik sajátos valója, mely épen oly mélyen helyezi őt az Istenség fogalmán alól, mint magasan a természetén felül. Fejlődésének virága, sőt gyümölcse, valójának lényeges nyilatkozata az akarat, melyet benne az anyagiság gátol, leköt, nehezít; a szellem ébreszt, éleszt, erősít. Hogy helyes irányt, méltó tárgyat, és czélt válasszon tevékenységének: az észnek kormányára van utalva, melylyel egyedül választhatja el a jót a rosztól. Ezer évek multak el, melyek alatt fejlődése számtalan alakot öltött, és úgy látszik, még az egész jövő is fejlődésének történelme marad. De minél mélyebben érzi az öntudat, hogy sokban még messze van rendeltetése céljától: annál inkább élénkül a vágy utána, és alig volt korszak, melyben az érzékenyebb szivek ne foglalkoztak volna a feladatnak megoldásával.

E feladat a tudománynak jutott; — nem mintha a szív ártatlan sovárgásában fel nem érezte volna a helyes irányt, ha néha a gondviselés kedvező keze arra vezette; — nem mintha az akarat el nem fogadta volna az okot, mely őt jó tette vezérlé; — mindez gyakran megtörtént. De a szív, és akarat legtöbbször csak ösztönszerű erélyből, és indulásból működén, és az emberi életnyilatkozatnak

csak két végső pontja lévén, a kiindulásé, és célé: ha a közbeeső, közvetítő, összekötő észzerőnek egyesítő hatását nélkülözi, állandó megnyugtatóra nem vezet. — A szív az ifju kornak, a tett a férfi erőtellyes kornak különösebb sajátja; de az emberélet hosszabb, mint e két fejlődési korszak; és az indulatok lezajlása, a vágyak gyengülése után beálló higgadság megfontolosa vajmi sokszor téveszettnek ismeri fel azt, miután az ifju szív vágyott, mire a férfi akarata törekedett. A fontoló, az okokat kereső elme egész éltünkön — és minél tovább annál világosabban vezet, s noha ő is téved, mégis hovatovább, annál szivesebben elismert vezére a szívnek, és akaratnak.

Dicső hivatása a tudománynak, mely az örökös vágytól dagadó emberi kebelnek érzéseit megneemesíti, a tettere kész akaratot világával helyes cél felé vezérli, és egy maga nyújtja a másik kettőnek a lehetőséget, hogy életük, tevékenységük az egyének nyugalmit, boldogságát eszközölje.

Honnan van, hogy ezen, a szívvel és akaratval egykoru erő oly kevéssé hatotta át amazokat, miként az emberiség jelen állapotában a megnyugvásnak, az elért célnak öntudatától még mindig oly távol van?

Az emberiség az egyének életének összegéből képződván, szükséges, hogy amely tünetényeket az egyéniség fejlődésében észlelhetünk, az emberiségében is feltaláltassanak. Ha tehát a fontolás, a belátás, az észnek túlnyomó működése az egyén érettebb korának tulajdona: e fejlődési törvény az emberiség történelmében is szükségképen mutatkozik; és amíg nincs egyén, mely az emberiség fogalmát saját kicsiny világában létesítette volna, addig az egész emberiségre nézve sem lehetend létező.

Okát tehát az egyén fejlődési törvényében kell keresnünk, és csak ott sikerülend feltalálnunk. Nem egy, nem is együttes, nem is egyben kifejezhető ezen ok; — a ha-

landó csak részecskéit, csak okokat fedezhet fel, nem az egy egész okot; és boldog az emberi kebel, ha egynek fel-derítésével egy göröngyöt mozdított el a pályáján izzadó emberiség rögös útjáról, és egy homokszemmel szaporíthatta boldogsága épületének alapját.

Habár alig van teremtés, mely az életre kellő képeségnek akkora hiányával lép a természet szinpadára, mint az ember: a vágyak ösztöne, a tettnek csábja elég korán izgatja fel; érez, óhajt, cselekszik, mielőtt tudná, ha valjon boldogságát eszközli-e? — a nevelés hatása bekiséri az életbe, de nem messze, és legfontosabb tettei önmagára hagyatott állapotában fogamzanak; élete a véletlenség, a szerencse kockáján van; ritka, kit meg nem játszana, és mire tévedéseit belátta: kihasznált ereje megtörik. — A nem sikerült pályának látszó hibái hitelét veszik a káron szerzett tapasztalás tanácsának — és a fiu apja szerencsétlenségén okulni nem tud, az új kísérletnek ő is megadja árát. — És ez az egyéni életfejlődésnek rendes szomorú menete.

Mi adhatna ez ellen óvszert? — Csak a tudomány, mely az egyes életek tapasztalásából meritve kincseit, az egyéni tanács tekintélyén oly magasan felülállana, mint az igazság a véleményén. De e tudománynak, mint az élet tudományának, biztos adatokból kellenék meritni tanait. — Léteznek-e ezek? — Van-e élettudomány az emberiség részére? Sajnos, nincs.

Minden tudomány tárgyának természeti törvényeit tartalmazza, azokra alapítja állításait, azokból vonja következtetéseit. Az ég, és föld, az ember teste és lelke változatlan törvények rendszerét mutatják, a természet öröktől fogva egy, és ugyanaz; ezek szolgáltatnak anyagot tudományoknak. De az emberélet tényei, a természeti állapot első, legegyszerűbb viszonyaitól kezdve a mai napon létező, minden ré-

tegeben, és részecskéjében pezsgő, forró, teremtő, romboló, változó, kápráztató, nyugtalan, erőszakos, rohanó állapotokig a természetnek sem egyenlőségét, sem szabályosságát semmi tekintetben sem tükrözik vissza; — nincs gondolat, nincs vágy, nincs akarat, nincs igazság, törvény, és parancsolat, mely folyton egész ellenkezőjéig ne változnék.

Ennek oka abban rejlik, mert az államok a természeti állapotnak nyers együgyűségéből képződven, annak sok hibáját, tévedését, csalódását, saját életük szervezetébe átvették; itt jogosan elismert tényekké, törvényekké avattatván fel, az államhatalom tekintélyével védettek; a megalakult állam, mint az ifju egyéni élet, vágyakat érzett, tetekre hevült, cselekedett, vállalkozott, élt, mielőtt az élet feladata iránt tisztában lett volna. Fenálló viszonyait törvényesítvén, változhatlanokká tenni akarta, hogy állandóságukat biztosítsa, és ez által a haladást, mint változást, kizárta élete köréből. Így élt, míg népsége az ős eredetiség alkatából ki nem fejlődött. — De elszaporodván lakószáma, növekedvén azok szükségai, terjedvén vágyai, elágozván nézetei: az állam ősi alkotmánya sem elég bő, sem elég fejlődött már nem volt részükre. Itt kezdődtek az államok változásai békés és erőszakos módokon. Mindegyik változásnak sikere, eredménye egy törvényhozó, egy bölcs, egy Nagyember államszervezeti eszméjének elfogadásával fejeztetett be egy korszakra, mely után a népség újra számban, erőben, szükségben, igényben fejlődvén, beállott a további változás szükségére, és tényre. — Ez történelme az államokban egyesült emberiségnek a mai napig; azon különbséggel az ó, és új korok között, hogy amíg ott az egyszer megállapított államszervezet alaptörvényei legalább évszázadokig állottak fenn: napjainkban csak évtizedekig tart némely állami képlet alkotásának élete.

Ha az államok fejlődésének ekkénti nyilatkozását

természetesnek vesszük: akkor a történelemből azon tanuság eredne, hogy még nem találtatott fel az államnak egy oly eszméje, e törvénytudománynak egy oly elve, az állampolgárnak egy oly joga, a társadalomnak egy oly követelése, az egyénnek egy oly vágya, — melynek ellenkezője nem jutott volna már érvényre valamely államban, a fejlődés valamely korszakában. A történet tekintetvén pedig az élet mesterének, tanítójának, szinte hitbeli czikké válhat a politikai hitetlenség.

Ime hogy nincs állandóság az államéletben, és megállapodás az állameszmékben. De mivel minden egyéni élet az államélet körében létezik, általa él, vagy satnyul, általa tartatik fenn, vagy enyészik el, közel álló következtetés, hogy amíg nincs megállapodott államtudomány, addig nem lehet élettudomány.

Innen van, hogy a legnagyobb bölcsek legfontosabb művei új állameszmék, új államszervezetek felállításai voltak, és csak miután az eszméiknek megfelelő képletek szervezetét elkészíték: szabták meg a szép, jó és igaznak fogalmát a szerint, mit akarának az állam céljául kitűzött.

De a nagyemberek is egyéniségek, és így korlátoztak nem csak az életerőnek számukra kiszabott mértéke által, de koruknak, a viszonyoknak és helyzetnek sajátosága által is. A fejlődés természetéből folyik, hogy a mag kisebb a növénynél, a virág szebb a lombnál, a gyümölcs jobb az illatnál. Az emberiségi életnek minden későbbi erőlködése az előtte valóknak tapasztalásait saját hasznára fordíthatja, fogalmán fellülemelkedhetik, a korrábbinál igazabb, jobb, üdvösebb lehet. Sok törvényhozónak kell feltűnni az emberség éltének folyamában, míg az igaz állam alapelvei megállapíthatnak.

Fontos oka a fejlődésbeni haladás lassúságának az is volt, hogy kiknek az államélet módosítására hatásuk lehet,

a fenállónak minden érdekével olyannyira azonosult életet éltek, hogy főérdekük mindig a létező állapot sértetlensége volt; kik pedig új irányba akarták terelni az államélet tevékenységét, a létező államhatalom által ellenségesen tekintetvén, egyéni éltük nyugalmanak biztosítására lemondtak az ujítók tövises koszorujáról.

És amint a gyakorlati élet mezején, úgy a tudományok körében is a szellem szabadsága csaknem napunkig a fenálló államhatalom akarata által korlátolva volt. Mint hivatalos életjelenség, a tudományokat képviselő állami Tudományok Egyeteme feladatul nyerte azt, hogy a szellemi élet minden tevékenységi iránylatát a fenálló állami rendszer keretében megtartsa, — és azon túl sem vágyni, sem gondolni ne engedje. Amennyire ez egyenes uton eszközölhető nem volt, még a tudomány hitelének önkénti aláásása sem hiányzott eszközül az emberi szellem röptének korlátozására.

Ma ott van a fejlődés ügye, hogy a jelszavá vált szabadság követelés legalább a tudományok életkörében csaknem tellyes korlátlanságot idézett elő. Ma a tudományt haladásában csak az emberi erők fejletlensége — de az államhatalom többé nem korlátozza. Ma tehát, midőn a tudományok működésének semmi akadály nem állja útját, s midőn az emberiség legszebb ereje saját ügyének szentelve lehet: a tudomány fogja úgy legsürgösb, mint legfontosb feladatának tekinteni az emberiség haladásának útján saját világával tündöklenni.

Ha immár boldogítani akar a tudomány, szükség, hogy állapítsa meg az élettudományt; hogy pedig ez sikerüljön neki, kéntelen előbb helyes, és változatlan államtant felállítani; — az államtan elveinek megállapítása előtt pedig meg kell állapítania nézeteit aziránt, minek veszi az állam az egyént, kit polgárává fogad? minő viszonyba lép vele,

midőn polgárává fogadja? — és mit czéloz elérni, alakítva a polgári társaságot?

Kétségen kívül minden tulajdonát, képességét, és erejét az egyénnek kell, hogy számításba vegye az állam, midőn véle szövetkezik; fentebb említve voltak azon erők, melyekkel a Teremtő felruházta az embert, kit a teremtés urává tett. —

A szív, az ész, és az akarat teszik az embernek Istentől nyert összes erejét, képességét, és ezeknek együttes kifejtése, működése, felhasználása rendeltetését. — Hol egy e tehetségek közül hiányzik: nem létez az egyénben mindaz, mit az ember fogalma megkíván; ha egy ezen erők közül kellőleg kifejtve nincs: nem oly tökéletes az egyén, minőnek lennie kell; ha egynek működése hiányzik valamely tetteben: az nem egészen helyes. — E három erőnek együttes, egymást egyenlőn átható nyilatkozása: ez az emberiség eszményének megvalósulása, ez az emberiség czélja, ez tüköre valójának, ebben tűn fel szellemének képe, melyre nézve saját képe mássává teremté őt az Istenség!

Ezen erők számbavételénél csak azon kérdés merülhet fel az állam előtt: elismeri-e e három erejét, képességét az egyénnek — vagy nem? — ha elismeri, úgy kieligetését is saját magának őszinte, komoly czélul kellend kitűznie; ha el nem ismeri: elnyomnia, — különben ő fog általuk elnyomatni.

Az államalakulások első korszakában az állam önmagát tartá egyedüli czélnak, tehát fenállását, erősbülését, biztosítását; ott csak az állam polgára, mint az államhatalom részese birt, nem emberi, hanem polgári jogot, mely mintegy része, darabja volt az államhatalomnak. Az embernek ott semmi joga, semmi elismerése nem volt, rabszolgát nem csak tűrt, de szükségesnek tartott az állam. És mi lett az eredmény? az ó kornak államai eltűntek a világ

szinpadáról. — Okát az ó korbeli államok megsemmisülésének a tudósok éppen az azon államokban létezett rabszolgaság törvényes intézvényének tulajdonítják. Az ok helyesen van állítva, de nincs kellőleg értelmezve, felvilágosítva.

Ha a rabszolgaságot mint állami intézvényt tekintjük csak: az meg nem buktatta sem a görög államokat, sem a rómaid. És hogy ez való, onnan világos, mert ezen államoknak legvirágzóbb korában legszigorubbán volt elkülönítve a rabszolgák osztálya az uralkodó polgári osztálytól. Nem mint állami intézvény volt rossz a rabszolgaság — hanem az emberiség szempontjából volt bűn, mely égre kiáltott megbüntetésért. A rabszolgaság megtagadása, meggyalázása volt a szeretet érzetének, kötelemnek, erejének. És noha már ezer éves tapasztalatok eredményének kincse volt birtokában az ó korbeli államoknak: szétbomlottak azon egyszerű isteni parancs kiejtésére „úgy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.“ —

Hogy a kereszténység a „szeretetnek hitét“ vallja hogy a „szeretet a szívnek élete;“ hogy tehát a rabszolgaság állami intézvénye által el nem ismért, elnyomott „szívnek ereje“ volt az, mi az ó korbeli államokat megdöntötte: világosan látszik.

A tudósok azt is állítják, hogy a középkorbeli hűbéri államokat a jobbágyság intézménye döntötte meg; ez is igaz, de nem a hűbériség és állam közti viszonynak alapjáról, hanem egészen más irányból vett okból. A volt jobbágyok addig, míg a jobbágyság eszméjére alapított rendi államszervezet szabályosan működik, az államot soha meg nem zavarhatják; és a középkorbeli államok ismeretes története szerint meg sem zavarták. A francia forradalmat nem a jobbágyság támasztotta. A csak napjainkban történt magyar forradalmat, ha így nevezhetnők az 1848. márcziusi rohamos változást — köztudomásilag éppen ellenkezője, a kiváltsá-

golt nemesi rendnek osztályosai készíték, teremték, a bámuló jobbágyság részére, melyben utólag hivatalosan készült a meggyőződés, hogy a forradalom eredménye az ő java, nyerevénye. Ebből már kézzel foghatólag kitűnik, hogy a jobbágyság, mint állami intézkedés nem volt az, mi megdönté a hazánkban 1848 előtt fenállott rendi alkotmányt.

Az emberi akaratnak elnyomása volt a természetellenes tett, a politikai bűn, melyért a rendi alkotmányoknak és a hűbéri viszonyra alapított középkori államoknak leomlani kellett; — és figyelembe véve, hogy eme, korunkhoz már elég közel eső, és részleteiben ismeretes állami változásokban éppen nem a jobbágyi viszonyban létezett elem okozta a mozgalmakat: ismét kézzel fogható igazságnak tarthatjuk, hogy a közkefezés szerint „a légben volt a forradalom szelleme“ azaz, ha nem is volt mindenki pártolója, részese, pártosa: ellene nem volt senki, mert jogsultságának alapeszméje az emberiség fogalmában van, mely szerint embert a karától, miben szabadságát nyilvánítja, megfosztani nem lehet.

A kereszténység által az ő világban előidézett forradalom jelszava: „a szeretet“ volt; — a francia forradalomé „a szabadság“ — amaz a szívnek jogát vivta ki, emez az akaratét.

Amerika felfedezése alkalmával azon világrészben az európai kifejezés szerint vad — helyesebben természeti fejletlen állapotú, de polgári társaságban élő népfajok találtak; ezek ellen a „művelt“ európai népfajok, éjszakra az angol, délen a spanyol irtóháborút kezdték, és folytatott mindaddig, míg látköréből ki nem menekültek. Honnan van az, hogy azon európai emberiség, mely missiókat tart fenn a hitetlenek megtérítésére, egy mentő szót, egy védő hangot nem ejtett az amerikai, természeti állapotban élő népek

védelmére? — azt hisszük, csak onnan van, mert értelem dolgában az amerikai ős népek nem simulhatván, nem emelkedhetvén az európaiakhoz, — az értelem hiánya miatt nem tartattak emberi jogokra érdemeseknek, vagy alkalmasoknak.

Ime mily nagy vonásokban irta a természet keze államok és népek vérével a történet könyvébe, hogy amely állam az emberiségnek e három erejét, a szívet, az észet és az akaratot az egyénben el nem isméri; általuk fog megsemmisülni — mert elnyomni őket képes nem lehet.

Tehát el kell ismernie. — De mielőtt ezt vesszük szemügyre, mutassuk ki igazolásukat az egyénnek szempontjából is.

Hogy szív nélkül mai napon nem képzelhetjük az embert — keresztény vallásunk befolyásának tulajdonítandó, melynek fő parancsa a szeretet. — De csakis azt látjuk működni, hatni, élni mindenütt, hol emberi boldogságnak nyoma van. — A hitvest hitves társához, szülőt gyermekéhez, barátot barátához, polgárt polgárhoz, embert emberhez mi csatol? mi alapja a legnemesb, legnagyobb tetteknek? — mi kapcsa a társadalomnak? mi vesz részt másnak bánatában? mi törli le a könnyet, ápolja a sebet, menti meg a fuldoklót, emeli fel az eltiportat, téríti meg a tévedőt, megbocsát ellenének, és imádkozik üldözőjéért? — a szeretet, mely isteni eredetét az által is tanúsítja, hogy ellenálhatlanul vonz erejével, és viszonzásra indít még akkor is, ha emberinél alantabbi teremtsében képzeljük felfedezhetni. — Legyen bár összege minden tudománynak, legyen hatalma a legerősb akaratnak együttes birtoka a legkitünőbb egyénnek, ha érzete rokonságával, ha szeretete varázsával reánk hatni nem képes: valója visszataszító marad.

Hogy az együgyü becsületesség kedvesebb előttünk az okos ravaszsnál — nem azt jelenti, hogy az észhiányt inkább eltűrjük a szeretet hiányánál; — csak azt jelenti, hogy inkább hajlandók vagyunk kevesebb lelki tehetséggel párosult szeretetet elfogadni, mint a legkitünőbb lelki tehetséget szeretet nélkül. Az ész erejének, az értelem felfogásának, az elme gondolatképességének, a bölcsesség látköreinek annyi foka, oly sokszerű különbözőése van, mint a szeretet erejének, az akarat terjeszkedésének; — mindegyik foka az életnek, a hivatásnak, a rendeltetésnek bizonyos helyzetében elegendő, hogy kötelemét az egyén felérthesse, és teljesíthesse; — de ellenálhatlan vágyból keresi az egyszer felebredt értelem az egész természet összefüggését, és rendszerét; kutatja mindennek okát, képes mindent megérteni, sőt ismételten, és nem létezett dolgokat felfedezni, kitalálni, szerkeszteni, teremteni. Ezen erőnek birtoka különbözteti meg az embert minden egyéb élő teremtéstől, — s hogy ember valóban legyen: észszel felruházva lennie kell.

Akaratban nyilvánul az emberi szív, és észnek élete, akaratban van az emberi szabadság összege, — akarat az ember erénye, érdeme, az Istenség céljának e földön végrehajtó eszköze. — A között, mit a szív óhajt, de az ész roszal; a között, mitől élte borzad, — de lelke mégis parancsol; aközött, mi éltének minden vágyát kielégítené — de soha egy percnyi nyugalmat öntudatának nem hagyna: a választó, a bíráló, az elhatározó az akarat; — felelőségének egyedüli feltétele a szabadság. Akarat, és szabadság, ugyanazon dolgot jelentenek; legfőbb fontosságú ereje az embernek, hol az érdemről van szó. — Nem azért boldog az ember, mert jót tett; — hiszen néha akarata ellen is tehetett — hanem mert a jót akarta. — Akarat a szabadságnak használata, hol szabadság nincs, akarat sem

lehet; hol akarat nincs, ott érdem sem lehet, hol érdem nincs, ott erény sem lehet; — lehetne-e tehát ember a k a r a t nélkül?

Ugy hisszük belátható, hogy a sziv, az ész, és az akarat azon három erő, mely az emberiség lényegét képezi; melyben feltalálható minden tünemény magyarázata, mely az emberiség fejlődése folyamában mutatkozott; — a sejtelem ösztönszerűségével írta azokat zászlójára a haladás a „testvériség, egyenlőség, és szabadság“ jel-szavaival.

E három erőt tehát az államnak elismerni, elfogadni kell, és akkor feladata nem más, mint azok életének kifejtése, biztosítása, terjesztése, fokozása.

De az ember egyik felében az anyagnak gyermeke: testét a földből nyerte, és anyagi erejének fentartására az anyagisághoz kötve van. Az anyagi tárgyak előállítására, besztása, felhasználására képezi házi dolgait, gazdálkodását.

E szükségének fedezésére használhatja összes testi, és lelki erejét, képességét, ügyességét, és idejét. Az emberiség fejletlenebb állapotában ez tekintet az egyénnek életfeladataként, és tekintetik most is, amíg az egyén, és polgár ezen irányban önmagára hagyatva van, amíg az önzés tartatik a tevékenység egyedüli rugójának. Ennek korszaka lejárand, mihelyt a szeretet korszaka megnyilik. Az államnak dolga e feladatot megfejteni, és mihelyt működése helyes irányt veend: a feladat megfejtvé lesz.

Ha a tudomány a fentebbi tételek valóságát elismeri: feladatát ellenkezőleg állítandja fel, mint eddig történt. Eddig az élet járt előtte, a tudomány lankadtan élengett; a tényeket, melyek már évszázadokig fenállottak, utólag vette fejtegetése tárgyául, hogy fogalmukat, jelentőségüket felderitse. Árnyéka volt az életnek — holott hivatása, hogy világa legyen.

Most ne többé tényeket — hanem az embert vegye czéljául működésének; és feladatát ekként állítsa fel: az ember anyagi léte anyagi tárgyak előállítására, felosztására, felhasználására által biztosítandó: ezért rendezendő munkássága: — a munka, és eredményének alkalmazása az államgazdaság tárgya. — Az emberi szív, ész, és akarat fejlesztése, nemesítése, működtetése, miben egyuttal az egyénnek életcélja rejlik — az állambölcsesség, a kormányzat, az országlás tárgya. — E szempontból alkotandja állami intézvényeit.

Ez volna feladata az államnak; — de mivel az állam egyének által képviseltetik, működése egyének által nyilatkozik és az egyén viszi saját akaratát azon helyzetbe és polczra, honnét állami ügyeket intéz; mivel végre a tudománynak is képviselője az egyén, mely annak kincseit elsajátítja: ezen állami feladat megoldására, mely a tudomány által történik, az egyén van hivatva. Ez volt hivatása, szerepe a nagy embereknek eddig — ez legyen hivatása ezután az embernek általában.

A talaj, melyben hasonlításként, az emberiség fája gyökerezik, az anyagiság; ebből táplálkozva gyökerei, hajtják a hatalmas törzset, mely a szeretet, a világot fentartó erő; — lombját és virágát az értelem millió hajtása képezi, szépítve, diszítve a világot; — illatját a szabad akarat képezi, melynek zamata áldozat füstjeként száll az egekbe, dicsőítve Teremtőjét, ki saját szellemét leheltette valójába; gyümölcse maga az áldozat tárgya, melyként az emberiség Teremtője dicsőítésére, saját isteni eredete tanúsítására az ő akaratának szenteli életét.

Áldozat! mily idegen lett a te értelméd korunk előtt! és mégis te vagy éltünknek végcélja, boldogságunk eszköze. — Avagy mit tesz az anya, ki saját vérével táplálja magzatát? mit az apa, ki gyermekéért nem csak fáradsá-

ságra, de tévedve, bűnre is kész? mit a jó barát, kinek mindene közös barátjával? mit a polgár, a hazafi, ki gyönyörrel dobja életét a hazáért? mit az ember, kinek minden gondolata, lépte, gondja, búja, öröme, hite, reménye, boldogsága az emberiség ügyének szentelve van? — áldoz, önmagát áldozza egy nálánál magasabb, szentebb czélnak.

És hinné valaki, hogy a felvilágosult egyénekből álló állam nem áldozná magát az emberiség ügyének? — osztályok az egész hazának? az önzés a szeretetnek? az anyagság a szellemnek? — ki az áldozat gyönyörét, boldogságát nem hiszi, az az emberiséget nem ismeri, — ki annak boldogító malasztját nem érzi — abban nincs szikrája az Istenség világának; ki arra nem kész: az, Istentől, embertől, természettől, boldogságtól, és élettől elszakadt göröngy, nem ember.

MAGYARORSZÁG HIVATÁSA.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

MAGYARORSZÁG HIVATALA

Hogy az emberiség külön nemzetségekre, népfajokra felosztva létezik földünkön, és hogy nagyobb állami válságok lefolyásával egymást felváltva más nemzetiségek léptek a történeti világ színpadára: azon következtetésre vezette a történetvizsgáló tudósokat, hogy minden nemzetnek lenne bizonyos feladata, melyet a gondviseléstől nyerve küldetés-ként, megoldani hivatva volna történeti szereplése által. E felfogás alapján tulajdonit magának egyes nemzet bizonyos részt ezen hivatásból, mintegy óhajtvá birtokát azon czimnek, melylyel az emberiség világtörténelmi fejlődésében saját fontosságát mind önmaga, mind a világ irányában igazolja.

Magyarország európai hivatása is felemlítettven már, tisztába kell jönnünk ezen eszme jelentőségével.

Világtörténelmi szerep, vagy európai hivatás két jelentőséget tartalmaz; az egyik az, hogy létezik egy, egész Európát, a világot, vagy szabatosabban az emberiséget illető, arra vonatkozó, annak lényegét érintő feladat, mely az emberiségnek a különböző nemzetek, és államok életéből szövődő tevékenysége, munkássága által időfolytával megközeleltetik, valósíttatik. — A másik az, hogy azon állam, vagy nemzet, mely világtörténelmi hivatást tölt be, ezen emberi feladatnak szentelte életét, tevékenységét — szóval az emberiségnek szolgált. — Aziránt is kell, hogy tisztában le-

gyünk, mi vétessék valódi emberiségi czélnak? különben a feletti itéletünknek: mely nemzetek szolgáltak az embesiség ügyének? tárgyilagosa alapja nem lenne.

Az igazság eszméjének, a jognak, a méltányosságnak, az anyagi javakbani gyarapodásnak, az emberi részvétből eredő intézetek létesítésének, az izlésnemesítésnek, a személy és vagyon biztosításának, s több hasonló jó célú tevékenységnek valóstítása lehet czélja egy államnak, amint valóban csaknem minden államnak céljai közé sorolva találhatunk e törekvések; az emberiségre nézve azonban csak eszközként birnak jelentőséggel, amennyiben előkészítik az állapotot, a hangulatot, és az alapot, amelyből az emberiség feladatának érzése, eszméje, fogalma kél.

Tisztán emberiségi czélnak fentebb csak a szív, ész, és a karat — az érzelem, értelem, és cselekvés erejének élete, biztosítása, fejlesztése, kölcsönös áthatása, és működése állittatott.

Az európai haladás zászlójára „Testvériség Egyenlőség, és Szabadság“ iratott.

A szív, ész, és a karat élete: testvériség, egyenlőség, és szabadság.

Hogy a „testvériség“ jelszavának értelme nem lehet egyéb azon felebaráti szeretetből folyó kötelmek összegénél, melyeknek egyedüli kutforrása a szív — ahoz bizonyítás nem kell.

Az egyenlőség eszméjének ugyanazonossága az észszerőnek, az értelemnek életkörével — nem oly világos, de mégis való; — az „egyenlőség“ értelmét nem lehet ok-szerűen egybekötni az anyagi tárgyak egyenlő mértékbeni birtokával: hiszen mindenkinek sem egyenlő szüksége azokra, sem használatukra egyenlő képessége nincs. A jogok egyenlőségére sem vonatkozhatik, mert a jog, ha általában létezik, amugy is egyenlő mindenki részére, miután a honpolgárok kö-

zött a hűbéri viszonyban volt rendi különbség megszűnt. Az egyenlőség értelme csak a szellemi birtok szerzésére való egyenlő hivatásra, képességre, jogosultságra, és kötelezettségre vonatkozhatik; — miután az embernek fogalmában szeretet, és szabadságon kívül az értelmiség birtoka is szükséges: minden ember egyenlőn köteles lelki képességét fejleszteni, magát mivelní; és amint ez egyenlően mindenkinek erejéhez képesti tartozása: akként viszont az állam irányában egyenlő feltétlen joga. — Az „egyenlőség“ tehát egyenlő hivatás az értelem erejének, életének fejlesztésére, mi minden embernek joga, és kötelessége egyenlően.

A szabadság a szív, és értelem által vezérelt akaratnak élete; ameddig e két erő által áthatva működik: szabadnak, korlátlanoknak kell lennie; — de csak is ezen feltétel alatt. Ha azonban e feltételek létezése daczára is megszorítottatik, korlátoztatik: akkor nem létezik szabadság. Ekként felfogva könnyen megkülönböztethető a szabadságtól, és korlátlaniságtól. Szabadság az akarat használata, működése oly tettekben, melyeket vagy a szív, vagy az ész nem helyeselhet, vagy egyikük sem. — Korlátlaniság az akarat elismerése a szív, és ész befolyása jogosultságának elismerése nélkül. — Az emberiség szempontjából mind a kettő tévedés. De tévedés az is, ha bárki a „szabadság“ fogalmát az eszközök sorába helyezné; szabadság soha sem lehet eszköz, mert az Isten képére alkotott ember fogalmának lényeges része.

Érzelem, értelem és akarat tehát azon erők, melyeknek élete testvériség, egyenlőség, és szabadság. — De még egy harmadik rendű eszmeosztályzatban találkozunk velük.

Szeretet tartja össze a világot, a Mindenséget. — A világnak bámulatos öszhangzó életét, az örökké ujló, viroló, fejlődő, teremtő, fentartó, boldogító erőknek működését a „szépség“ nevével nevezzük; a Világegyetem, és ter-

mészet szemlélésének összes valónkra gyakorolt hatása teszi a szépség fogalmát. — Mit a természet teremt: az szép.

Igaz, mi a valónak megfelel; — a valóságnak az emberi beszélő tehetség általi kifejezése: igazság.

Jó, mi az emberi célnak megfelel, mi eszköze, és eszközlője lehet az emberi rendeltetés elérésének, mi tárgya lehet akaratának.

A szép a szívnek, az igaz az észnek, a jó az akaratnak keresett tárgya — és célja a testvériségnek, az egyenlőségnek, és szabadságnak.

Ha immár emberiségi célul vesszük az érzelem, az értelem, és az akarat életét — vagy mi ugyanaz, a testvériség, egyenlőség, és szabadság létesítését — avagy, mi ismét egyre czéloz, a szépet, az igazat, és a jót: akkor már érthetőleg állíthatjuk fel a kérdést: mit tett egyik, vagy másik nemzet, vagy állam az emberiség érdekében annak javára? — mi teendő még? — mit tehetne és mit tegyen Magyarország? — e kérdésekre adandó felelet határozhatja csak meg Magyarország európai hivatásának fogalmát.

Legelől tűnik fel előttünk a nagy Német nemzet, nagy számban, erőben, tehetségben, szorgalomban, tevékenységben. Föld, és ég egyenlőn kedvezett munkaképessége kifejlesztésének, egyik sem nyujtván pazar kézzel áldást, de a munkának egyik sem tagadván meg azt. Hazája képeben a természetnek nagyszerű vonásait szemlélve, tengert, és bérczet, rónát, és havast: szelleme a nagyszerűség bélyegét, a komolyságot ölté magára. Történelme kezdetétől a világ urával Rómával élethalál harcban, a helyzet testi és lelki erejét folytonos tevékenységre hívta fel; a szeretet vallását elfogadva, kora fejlődése óta szívébe szívárgott az emberiség érzete, és vágya. Emberiségi hivatásban szerepelt, midőn megtörni segíté Rómát, az ó világ urát, a szeretet-

lenség országát. Szerepelt a középkorban a szeretet hitének újabb felélesztése által, a vallási Reformáció az ő műve. Szerepelt folyton a lelki munkásság, a tudományok életkörüben, és e téren nincs nemzet, mely a gondolat mélységére, a szellem röptének magasságára nézve véle mérkőzhessék. Szerepelt midőn a hatalmas Róma ellen önállását kivivta, midőn állami életének szervezetét az ódon kor zsarnoksága ellenében a királyság eszméjének alapjára fektetvé; midőn nemzetisége érzetének első ébredésével a világhódító I. Napoleont erőben fellülmulta; — ugyanazon érzettel, mihelyt újra akarattá érlelődik, Európa legnagyobb, legnépesebb, legmiveltebb, leghatalmasb államává leend; — azontúl csak egy lépés választandja el az emberiségi célnak teljes birtokától, hogy ő, ki a szeretetnek hitét valló Római Szent Birodalom alkotója, és fentartója volt: legyen az Emberiség szent szövetségének teremtője, fentartója, biztosítója.

Éltének eddigi eredménye tehát: hogy bajnoka volt a „Testvériség“ eszméjének — a szeretet ereje harczolván véle, és általa a pogány Róma ellen. Zászlóvivő volt az „Egyenlőség“ létesítésében; a tudományok művelésében, és terjesztésében most is mint első lobogtatva azt. A „szabadságot“ megállapítá egyelőre csak a szellemi élet körében — de mihelyt a szellem azzal teljesen áthatva leend, létesíteni fogja az anyagi élet körében is.

A Franczia nemzet egének melegebb fényében, mosolygó hazája kies térségén, már korábban is délibb népfajok vérével vegyülve, eleven lelkével a szeretet malasztját, és hitét fogadta szívébe, és indulata első érzetét hiven, és állandóan őrizte meg. A szeretet erejétől áthatva, tette mindig kész, az Emberiség ügyének sok vérért áldozta, midőn az akarat erejét felmenteni, a „szabadságot“ meghonosítani akarta. Ez maradt túlnyomó iránya életének a mai napig, midőn szeretetben, és értelemben, testvériségben és

egyenlőségben előrehaladott és egyesült fiai összes erejükkel keresék az utat, melyen az emberiség harmadik erejének, az akaratnak életét, államuk szabadságával megállapíthatják; — de nem önmaguk kizáró tulajdonául — az emberiség birtokaként keresik azt; egymaga a Francia Nemzet az, mely a szabadság zászlóját Európaszerte körülhordozá, hogy mindenütt meghonosítsa azt, tanuságául annak, hogy éltének főtevékenysége a szeretet erejének működése, és az által, hogy szabadságát mindig kockára tette, valahányszor a testvériség elvét létesíthetni reménylő — azon emberiségi hivatását bizonyítja be, hogy folyton még a szivnek, a szeretetnek, a testvériségnek képviselője.

Az Angol nemzet éjszakra fekvő hazája egének komorságából, földjének, és népének az egész világtól elszigeteltségéből öröklé azon komoly zárkozottságot, mely kedélyét, lelkületét, magatartását minden más nemzetekétől megkülönbözteti. — A világtenger zajló hullámaival örökös küzdésből, melynek élte kitünőbb erejét köszöni, azon hajthatlan, és törhetlen akaratot, melylyel tengernek, és száraznak ura lett földünk legnagyobb részén. — Az akarat erejének csaknem aránytalan túlnyomósága mintegy háttérben tartja a szeretetnek a testvériségnek érzetét tanúsító szép tettek képeit, mikben az angol faj élete elég gazdag. — Az értelem erejét csak arra látszik művelni, hogy az akarat eszközeit czélszerűbbé, alkalmasbakká, sikeresebbé alakítsa — pedig alig van nemzet, mely az értelem teremtéseinek hasznosítása, alkalmazása, és általánossítása útján többet segített volna az „egyenlőségi“ eszmének valószínűsítésére, mint éppen az angol. De ez is mintegy árnyékában áll akaratereje óriási nagyságának, — és ennek birtokában vezérli az emberi nemzetet azon életirányba, melyen rendeltetésének czélját bizton elérendi nemes érzésből eredő, az értelemnek minden segély eszközével ellátott hajthatlan

akarat által. Ezzel szerzett a világ minden részében földet, népet, befolyást, uralmat magának; egyik gyarmatából az amerikai Egyesült Államokban élő, ma holnap egy egész világrész birtokában leendő boldog, szabad nép fejlődött; — másutt a zsarnokság és szellemi fásultság földjén, Ázsia dús, gazdag Indiájában százmilliónyi népet helyez keresztény eszmékből alkotott államszervezet, és polgári jogok birtokába, — Ausztráliában teremti az emberiséget. Alig van pont a földgömbön, melyre figyelme, hatalma, befolyása ne hatna. És ezen ellenállhatlan hatalom az akarat erejében van. — Ha a francia nemzet a szívnek erejét — a német az értelemét: akkor az angol az akaratát képviseli.

Ebben fekszik különösen az említett három nemzetnek európai, vagyis, mi által ugyanazt akarjuk jelenteni, emberiségi hivatása, melynek már részben megfeleltek; részben, mondjuk, azért, mert valamint az említett emberiségi erőnek egymást áthatva kell együttesen működni, hogy valódi hatásuk legyen; úgy azon nemzeteknél, melyek emberiségi hivatást hajtva végre, emberiségi erők képviselőinek tekintetnek, a nemzet összes népségének minden osztálya, minden egyéne kell hogy azon erőtől áthatva, annak részese, birtokosa, képviselője, érvényesítője, és ha kell bajnoka, sőt áldozata is lenni okot, jogot és akaratot birjon.

És most kérdezhetjük, mi Magyarországnak európai hivatása?

Csak az lehet, mi minden nemzeté, mely emberiségi hivatást érez, mely világtörténelmi értékkel birni óhajt, mely életét és jövőjét az emberiség céljának, és ez által abban rejlő saját, helyesen felfogott boldogításának akarja szentelni; — nemesíteni a szívet, az érzelmet; fejleszteni, éleszteni az észet, az értelmet; helyes tartalommal és iránnyal ellátni az akaratot, a szabad-

ságot; — felkeresni, felkarolni, létesíteni a szépet, igazat, jót; — az emberiség céljára működtetni az egyént, a társadalmat, az államot; — többet, szebbet, igazabbat, jobbat nem akarhat, kevesebbet akarnia nem szabad.

E hivatását már több irányban felismerte, célba vette, foganatosította. A középkori hűbéri alapon állott rendi alkotmányát 1848. évben képviseletivé átídomitva, a szavazatjognak csaknem általánossá tételével, későbbben pedig a védtörvénynek az általános hadi szolgálat kötelezettségének alapjára fektetésével az állami jog és hatalom tetteleg a nép kezébe lett adva — tehát akaratát önkény nem korlátozza; — szabadsága jogszerűleg a törvény által, tényleg a védeszközök birtoka által biztosítva van; — csak szívét és értelmét kell fejleszteni, hogy akaratát mindig helyes indok, a szépség, az igazság és jószág eszménye vezesse cselekvényeiben: és hivatását be fogja tölteni!

Értelmének fejlesztésére czéloz a közoktatási törvény, mely ha szellemének megfelelő szándokkal foganatosittatik, a magyar népnek értelmét meg sem határozható mértékben fokozandja; — a nemzeti akademia, mely már egyszer nemzetiségünk fentartásáért örök emlékre méltó és a nemzet teljes elismerésében részesült honfui működéssel tündöklött — hogy e nemzet európai hivatása pályájára teljesebb készültséggel léphessen, — kettőzött buzgalommal vezetendi az értelem világát, a magyar tudományosságot azon irányban, hol céljának a szív nemesítését, magasztos érzelmek keltését, az akaratnak szép, nemes, és jó elvekkeli eltöltését, a honfui, a polgári, a felebaráti, az emberi szeretetet tüzend ki; — és egyesülve a tudományok ápolására kizárólag rendelt Egyetemnek a korszellem által lelkesült működésével, a számos tudományos egyletekkel, tudósokkal, és miben hazánk elég gazdag, kitünő készültségű honfiak buzgó törekvésével a magyar népnek még romlatlan, s jóra

hajló értelmét Európa többi művelt Nemzeteinek színvonalára emelendi.

Sz i v é n e k nemesítésére törekszenek az Egyházak, melyek a keresztény szeretet élesztésében mai napon kettőzött buzgalommal fáradoznak, ujonnan szervezkedve hatásuk fokozása végett. Számos egyetek a felebaráti szeretet élénk érzetével tartják fen, és szitják a szeretet hitét azon sok elhagyott, elaggott, tehetetlen, és szerencsétlen egyénekben kiknek helyzetén segíteni feladatuk.

Mindenek felett, és mindenre hatva éleszti nemzetünk szellemét Törvényhozásunk, és annak végrehajtója, a kormány, mely a magyar állam fejlődésének évszázados kése delmezését fokozott buzgósággal, feláldozással határos munkával törekszik helyreütni, teljesen szakítva azon multtal, mely a jövővel meg nem fér, állami viszonyaink teljes átalakulását, határozott változtatást írva zászlójára.

Azon kormány, mely a reform körébe veszi a jogok újabb alakítását, újabb felosztását a czélszerűség igényletéhez képest, és a viszonyok kényszerűsége szerint — hajlandó lesz elfogadni a viszonyok kényszerűsége helyett az emberiség fogalmának követelményét, hogy a tudomány a szeretet érzelmével és akarat erélyével ne követője többé, hanem zászlóvivője legyen a haladásnak, az emberiség ügyének, mely hazánk ügyét és üdvét is magában foglalja.

Követni fogja őt a magyar nemzet, mely minden alkalommal tanusítá, hogy a kornak intő szavát felérteni képes, követni kész. Azon nemzet, mely alig hagyva el ő s hazáját, szívébe fogadá a szeretet szent hitét; mely az európai kereszténységet századokig védte utolsó csepp vérével a keleti viharok rohama ellen; mely a hosszan tartó ozmán uralom alatt hű maradt hitéhez, királyához, törvényéhez, hazájához; mely alig szabadulva a török járomból, szellemi életének a reformatió idejében oly vidor jelét adta

mely a szabadságért hite és hazája nevében oly véres küzdelmeket vivott, míg azt nem biztosithatá; mely soha áldozatot nem sokalt, ha magasztos célért kelle küzdeni; mely páratlan kegyelettel viseltetik Mátyás emlékéhez, csak azért, mert igazságos volt; mely vallásos hűséget tanusított mindenkor honához, királyához, törvényéhez; melyet sem inger, sem csáb, sem ármány, sem erő soha meg nem tántorított kötelme utjában; melynek osztályai egymást fel-emelve, egymást gyámolítva törték a haladás rögs utját; melynek tüzhelye a vendégszeretet, a barátság, a részvét, a testvériség menhelye, oltára volt; melynél nyíltság, hűség, lovagiasság, nagylelkűség köz-jellemvonásként európa-szerte elismertetett, ily nemzet ne fogja megtagadni magát, ha az emberiség ügyének szolgálatára legnemesebb tettek, munka, erőfeszítés, áldozat, kitartás kívántatnék tőle.

Követni fogja Deák Ferenczet, kinek erős szelleme nemzetünk jövőjének célját nem csak felismerte, de hátor, határozott lépéssel meg is közelítette, midőn államunk életének működését fokozva, egyuttal az emberiség életének irányába terelte azt; követni őt, ki a kiegyezési törvényben a népek szövetségének alapját letéve, kijelelte az államok békéjének biztosítási módját, ez által eszközölvén a folytonos fejlődés haladását, ez által pedig az emberiség boldogításának létesülését.

Több tekintetben fontos e tény, és egybehasonlítva az emberiségi haladás korábbi mozzanataival más nemzeteknél is, azoknál határozottabb. Eltekintve ugyanis az amerikai Egyesült államokban napjainkban véghez ment és emberiségi haladást jelző azon ténytől, hogy a rabszolgaság megszüntetett, és ezzel millióknak visszaadatott emberi jelligük, az akarat szabadsága — schol sem történt egész Európában hasonló fontossággal bíró történelmi haladás az utóbbi korban. Anglia nem lépett ki állami szerkezete fen-

tartásának munkaköréből; Franciaország jelen állami szervezete kóros állapotot mutat; melyből előbb felüdülnie kell, minthogy az emberiség ügyében tette képes lehessen. A német nép nemzetiségi szervezkedésével még soká leendő elfoglalva, mielőtt magasabb feladatnak szentelhetné erejét. Az olasz és spanyol nemzetek az állami átalakulásnak részint válságában, részint annak utóbajában, az erőtlenségben sinlenek. A szerencsétlen lengyel nemzet a halál hörögését hallatja; az orosz állam a Töröknek bomlását erőlteti, — egynek sincs tevékenysége emberiségi célra irányozva; valamennyi önmagát gondozza, az önzés természeti állapotából nem bir magasabb állásra vergődni; hogy lételet biztosítsa, kénytelen csak magáért élni; egyedül a Magyar állam tett egy dicső lépést az emberiségi pályán, szabadságot, alkotmányt, békét teremtve, biztosítva, és egyuttal állandósításának, valamint általánosításának útját kijelelve, és pedig nem elméleti állítások okoskodó tételei által, hanem, aminek végtelen fontosságát a „Nyilatkozat“ szerzője deríté fel „Nemzeteket, és fejedelmet, kormányokat és népeket kötelező irott törvény által.“ — Most méltányolhatjuk csak kellőleg emberiségi szempontból szellemét azon közösügyi törvényeknek, melyekben az emberiségi erők elseje, a szeretet, ugy első, mint egyetlen alkalommal jutott érvényre nemzetközi törvényként — egy európai nagyhatalomnak alapját képezve, erejét fentartva, működését irányozva; — példányként áll az európai emberiség előtt a Magyar-osztrák Birodalom a szabadság alapján, a testvériség szövetségében, kart nyujtva a többi államoknak.

Ez az egyedül helyes, igaz, és illő szempont a kiegyezési törvény szellemének megítélésére, és ennek felállítása a „Nyilatkozat“ szerzőjének érdeme.

E szempontból ítélendi meg Magyarország is Deák Ferencz államférfiui tettét, ebből isméri fel polgári, ha-

zafui, törvényhozói, és emberi nagyságát, es példájának ezen iránybani követésében találhatja fel egyedül európai hivatását.

Fontolóra véve ugyanis a kiegyezési törvényt, abban a figyelmes olvasó két fontos dolgot találand; az egyik az, hogy szelleme, tősgyökere, a „szeretet“ melylyel Magyarország áldozott az emberiségnek, hogy addig külön élt két államot a szabadság, és béke alapján egyesítsen; — a másik szintoly fontos az, hogy a szeretetnek e nyilatkozata feltünteté az utat, melyen a szeretnek hatni kell, és egyedül lehet; az egyesítés, a szövetekezés, a társulás utját; ide való azon mondat értelme „a szeretet egyesít.“ — Európai, emberiségi hivatásunk betöltésének gyakorlati keresztülvitele, és való-sítása a szeretet erejének engesztelő, békítő, egyesítő, és társasító működése által fog történhetni, és pedig két irányban, melyeknek mindegyike a másikra nézve egyenlő fontossággal bír, és a melyeknek együttessége mindegyiknek létezési, és működési feltétele, oly annyira hogy együttességük hiánya mindegyiknek biztos hanyatlása és enyészése.

Az első irány, melyben a szeretetnek hatni kell, kifele nyilatkozik, más államokra vonatkozva. — Az állam, mint erkölcsi lény, létezésének jelét más államok irányában csak is a karatának nyilatkozatával adhatja, és ezen akarat oly fontos, lényeges, szükséges, hogy annak nyilatkozása nélkül az állam, bár tetteleg létezzék, erkölcsileg nem létezőnek vétethetik. Amely állam nem tud akarni, — az még a gyermekség korát éli, és szükségképen másnak gondnoksága alá jut, — amely állam nem mer akarni: az csak másnak kegyelméből él, és pártfogójának engedelmeskedni kénytelen. A kifejlődött, megért államoknak akarni kell, különben nélkülözik az emberiség egyik lényeges jellegét; — valamint az egyén nem ember, mig akarata nincs: akként az állam sem az, minek lennie kell. — Aki meddig akaratát nem nyilvánítja: az addig nem létezőnek kell hogy tekintessék.

Valamint tehát az egyénnek akaratát nyilvánítani kell, mert csak ez által szerezhethet érdemet, csak az által igazolhatja erkölcsi jogosultságát arra, hogy mint ember elisméressék, elfogadtassék, becsültessék, és méltányoltassék: akként, és pedig még sokkal több okokból köteles akaratát nyilvánítani az állam, mely az emberiség életének az egyéninél magasabb képlete, több erővel, tehetséggel felruházva, de éppen ezért nagyobb, és szigorubb felelőséggel állítva az élet küzdelemére, mint az egyén. — Van az egyénnek is emberiségi hivatása, — ámbár a történelmi bölcsészet a világesemények elemzésénél az egyént a kicsinylés egy nemével teljesen számításán kívül hagyta. — De ha már a világtörténelmi szereplés fontossága csaknem kizárólag az államoknak van tulajdonítva: akkor az államok irányában kénytelenek leendünk azon igényt, azon követelményt feltétlenül mindenütt, és mindenkor érvényesíteni, hogy akarata legyen, és azt nyilvánítsa.

Ha ezen elméleti tételnek akár fontosságát, akár igazságát gyakorlati oldalról az életben látni kívánja valaki: tekintsen a boldogtalan Lengyel nemzetre. Ha a francia, német, és angol államok akarták volna, hogy a Lengyel nemzet életben hagyassék, meg merte volna semmisíteni azt az Orosz? — és azért, hogy a Lengyel eltűnt a népek közül, kit nyom nagyobb felelőség, az Oroszt, avagy a nyugoti államokat? — az orosz állam, és nemzet legalább az önfentartás, és fejlődés ösztönének kényszerűségével mentheti tettét; — de az európai műveltség képviselőit, a három nagy nyugoti nemzetek államait semmi sem fogja mentetni, hogy akkor, amidőn csak az akarat szavát hallatni kellett volna, hogy egy nemes nemzetet az emberiségnek megmentsenek, nem tudtak, nem birtak akarni; — Akkor valóban nem voltak képviselői az emberiség ügyének, és a történelem szigorubb ítéletet gyakorland felettük ezért, mint-

sem sejtették azok, kik akkor a nyugoti államok hatalmát birták.

Bőven elég e példa annak beláthatására, hogy egy államnak akarni kifelé, más államok irányában kell — különben életének jogosultságáról önmaga mondott le.

A további kérdés: mit kell akarnia? — az akarat kötelezettsége az emberiség fogalmában gyökerezvén, onnan folyik tárgya, és mértéke is. — Akarnia kell, hogy valaminth önmaga, úgy minden más állam háborítlanul emberiségi rendeltetésének élhessen; ez pedig csak akként gondolható, ha mindegyik állam a másiknak függetlenségét, szabadságát, akaratát tiszteletben tartja mindaddig, ameddig ezen akarat az emberiség fogalmából meríti tárgyát, és mértékét; — vagy is akarnia kell, hogy minden államnak önrendelkezési joga, és külső békéje biztosítsék oly feltétellel, hogy e biztosításnak viszonyosságáért ő is akaratát érvényesítse; — vagy is, miután rendes, és békés, az az kívülről nem háborított fejlődés mellett lehetetlen, hogy a népek önrendelkezési joguknak érvényesítésére más államok segélyére szorulnának: az államoknak egymás irányában akaratérvényesítésre nem marad más tárgy, mint a béke biztosítása.

Békét akarni, és eszközölni — ez az államnak elutasíthatlan, elengedhetlen kötelessége kifelé — ez feladata a külpolitikának; és amely állam ezen feladatnak meg nem felel, annak élete még nem forrott egybe, még nem egyesült az emberiség életével, és viszont azt az emberiség még el nem ismerheti tagjaként.

Magyarország a közösügyi törvénnyel e kötelmének első felelt meg Európa összes államai közül. Most immár az egyesült magyar-osztrák birodalmon a sor, és ha ez csak még egy európai nagyhatalommal léphet hasonló viszonyba, minőben az ötlet alkotó két állam van egymással: bizto-

sitva leend Európa békéje, és ez által amint a „Nyilatkozat“ szerzője oly édes nemes sovárgással következteti azt a közösügyi törvény szelleméből, biztositva lehetne legalább Európában az örökbéke — és ennek folytán és paizsa alatt az emberiség boldogsága.

Az állam akaratának tehát kifelé a békét kell biztosítani — a közösügyi törvényekben kimutatott uton, szövetekezés által; ez egyenes folyománya azon törvény szellemének, ezt felismerni és szeretetének, valamint értelmének egész erejével érvényesíteni — ebben fekszik egyik fele hazánk európai hivatásának.

A másik irány, melyben a szeretetnek hatni kell, befelé, saját polgárai és azoknak összes viszonyai felé vezet az állam figyelmét, és ha elengedhetlen kötelemvé tettük imént az államnak, hogy akarata legyen kifelé más államok irányában; ugy kétszeresen elengedhetlen, hogy a szeretet, melylyel az állam saját polgárainak tartozik, akarrattá érlelődjék és tettekben nyilatkozzék, annyira, hogy saját öntudatának magaslatára emelje fel az állam polgárait; mert ezeknek összegéből állván az állam, ha polgárai képessége, ereje, érzete, értelme és akarata által nem nyeri meg saját életerejének kellő mértékét: kifelé való hatása sem leend.

Ez a közösügyi törvények szelleméből az állam feladatára vonatkozó következtetés. Fentebb érintettük, hogy amely állam az emberiségi erőket elismerni, és saját céljába felkarolni nem akarná: azok által semmisülne meg. Ekként egy részről a közösügyi törvény, mint egy fontos történeti tény által, — más részről az elmélet köréből merített fogalom által igazoltatván az állam feladatául, hogy valamint kifelé, ugy befelé a szeretet erejét működtetnie kell: feladatul maradna annak meghatározása, ki iránt és mivel tartozik az állam?

Az állam fogalmába lényegesen nem tartozik több, minthogy az az állam tagjai akaratának egyesülése. — Miben, mire, miként, mi irányban nyilatkozzék ezen egyesült akarat? — ez az állam fogalmából nem vonható le, sem annak nem szükséges feltétlen folyománya. Akarhat akármit, tehet mindent. — Az államok addig, míg felettük nem létezend egy magasabb rendű, egy „emberiségi“ hatalom: ezután is a természeti állapotban létezendnek, melyben cselekvésök szabadságát csak erejük mértéke korlátolja. Az egyén, még ha polgára is valamely államnak, nem tartá magát jogosultnak ítéletet mondani egy állam cselekménye felett. Nagy Sándort Ázsia feldulásáért, Rómát a világ legigázásáért senki sem merte ítélő széke elé vonni. Rotteck, a nagy történetíró szívének elkeseredéséből látszék a végzethez fohászzkodni azon jelszavában „a világtörténet világítélet.“

De nem csak az egyén, még egy állam sem tartá magát jogosulva kétségbe vonni a másíknak szabadságát bármit is tennie — csak erővel védte magát mindegyik, csak erővel terjeszkedett mindegyik, joga addig terjedt, meddig ereje ért. És ez áll nem csak kifelé való hatására, más államok iránti viszonyára nézve — hanem belső életére, polgárai iránti viszonyára nézve is. Kétséget nem szenved, hogy az állam polgárai iránt feltétlen, és korlátlan hatalmat gyakorolt mindég, és gyakorland.

Megdöbentőnek tetszik e tény első pillanatra, nem azért, mintha az államnak tettleges ellenállhatlan hatalmát elismérni hajlandó nem lenne az ember — de soknak látszik azt állítani, hogy az állam hatalma polgárai felett feltétlen, és korlátlan, — mert így az egyéni szabadság, az emberi hivatás, a természeti jogosultság egy örök uralom alá látszik helyezve lenni, melyből szabadulni sem haladás, sem fejlődés nem mutatna utat.

Ez valóban úgy látszik, de mégis másként van. Az államnak jogosultsága polgárai felett hatalmát gyakorolni — nem változik; de az államnak szellemi élete, akaratának célja, cselekvésének módja igenis változhat, változik, változnia kell, és fog változni a haladás végtelenségéig, és pedig mindég csak szebbre, igazabbra, jobbra — és ebben van az állampolgárnak reménye, bizalma, biztosítása, az államhatalom visszaélése általi megsemmisülés ellen.

Miként történik az államakarat fejlődése, nemesbülése? — két módon; először esetleg, másodsor szükségképen. Esetleg, ha az államhatalom birlalója, legyen az egyes személy vagy testület, a szivnek, észnek, és akaratnak annyi erejével bir, mely képes felfogni az állam, és emberiség rendeltetését; — ez történt, valahányszor kitünő tehetségű és akartu uralkodók intézték egy vagy más államnak dolgait. Azt sem tagadhatni, hogy alig van az állami, és amire ez alapítva volt, a társadalmi rendszernek oly képlete, mely mellett népek sok ideig és békével nem léteztek volna. China ős alkotmánya és társadalmi rendszere ezer évek óta fenáll, míg számtalan államok enyésztek el mellette szabadabb, tündöklőbb szerkezetük daczára. Világos ebből az, hogy maga az államhatalomnak szervezete alak tekintetben nem lényeges az államnak életében. Alig képzelhető már új államszerkezet; nem ismerünk egyet sem, mely lényegében nem létezett volna az eltűnt államok valamelyikében; egy szerkezet sem volt képes megmenteni az államot, ha hatalmának kezelői nem birtak azon szellemi erővel, mely az emberiségnek lényege.

És ez vezet az államakarat fejlődésének második módjára, melyről állítottuk, hogy szükségképen, mert az emberiség természetéből folyólag, fog bekövetkezni.

Ha az ódon korszak államait számba vesszük, mind

az államélet elméletének, mind a történelemből levonható következtetéseknek kutatásánál: ugy legalább is hasonló, ha nem több jogosultsággal igénylik figyelmünket az újabb kornak államai, melyeknek fejlődése mind külalakra, mind belső életükre nézve gazdagabb az ó korbeli államokénál. Ezeknél azt látjuk, hogy minél közelebb jövünk napjaink történetéhez, az államhatalom birtoklása, kezelése mindig nagyobb számnak kezébe jut, az államakarat alkotásába mindég többen folynak be, vagyis az állam élete mindég szélesebb alapra támaszkodhat. Azon hatalmat, melyet a római birodalom utóbbi korában egy császár birt, a középkori államokban már a fejedelem és a hűbéri rendek kezében megosztva látjuk; és midőn XIV. Lajos egy időre megakasztá az államélet ezen elemi fejlődésének természetes menetét, unokájának hatalmát felrobbantá az elfojtott haladás ereje, és azóta mind ott, mind más országokban milliókra megy azon állampolgárok száma, kik az államhatalom akaratának alkotásába befolyással bírnak. Amennyire tehát a jóra való fejlődésnek az emberiség természeténél fogva haladni szükségképen kell, és azt a tudományok haladása folytán az államakaratot képező nagyobb számú polgárok közvetve, és közvetlenül az állam életébe átviszik: természetes, hogy minél több jó, okos és erélyes polgárok hatnak az államakarat képződésére, annál nagyobb mértékben nemesedik az államhatalom is, annál több, és jobb érzelem, értelem és akarat nyilvánuland tetteiben.

Azonban az államakarat alkotásábani részvétel jogosultságának kiterjesztésében megesett, hogy e jogosultságot nem lehetett mindig az érzelem, értelem és akaratnak nemesített birtokához kötni, hanem sokan nyertek befolyást az államakarat alkotására, kiknél az arra szükségelt fejlődés és képesség hiányzott. Azon milliók között, kiket a magyar 1848. évi alkotmány az államakarat alkotásához

járulni feljogosított, feles számmal léteznek polgárok, kik az állami életnek elméletét nem ismerik, és kiknek, habár a legjobb érzettel viseltetnek is hazájuk sorsa iránt, értelmi erejük gyengesége miatt akaratjuk sem lehet elég erős az igaznak és jónak létesítésére. Ezen állapot pedig el sem érte még teljes fejlődését. Napjainkban a politikai szabadság lényege abban tartatik lenni, hogy az állam-akarat alkotásához minél több egyén, polgár járuljon; ez értelme a szavazati, vagy választási jog kiterjesztésének; és amint a schweiczi cantonokban találni alkotmányt, mely szerint minden polgárnak joga van a fő, sarkalatos törvények hozatalánál, vagy módosításánál közvetlenül szavazni: ugy Franciaországban az államhatalom ez idő szerinti birlalója III. Napoleon császárnak választásában csaknem minden francia férfiú egyénenként gyakorlá választói jogát. Fontos jelek oda mutatnak, hogy Angolországban is a választási jog nem sokára általánossá válland, és ami e két nyugoti államban történik, a többi európai államokban is követőkre talál. Hazánkban nincs párt, nem képzelhető kormány, mely elég erősnek tarthatná magát a választási jognak megszorítására; — de az lehető, hogy az általános szavazatjog behozatalára valamely párt a közeli jövőben gondolni fog.

Sokakban aggodalmat keltett ezen állapot létezése, sokakban rémületet terjedésének és lehető következményeinek megfontolása. Ha azonban okát feltalálándjuk e jelenségnek, könnyebben lehetend orvosságának is nyomába jutni, és ez által nyugalunkat visszaszerezni, mely nélkül elfogult orvosokként, a bajon alig segíthetnénk.

Ha visszatekintünk Európa fő államainak képződésére a közép korban, ugy találjuk, hogy az emberiségi erők közül a szeretet és értelem elvileg elismertettek, és érvényesültek; az elsőt a keresztény egyház képviselte, és fen-

tartotta, érvényt szerezve neki néha az államhatalom ellenében, sőt daczára. Ebben tölté be az egyház hivatását. Az értelem ereje még nagyobb elismerésben részesült az államhatalom részéről; mert egyelőre az ódon korszak classikus műveinek felértését, tanulmányozását nyervén feladatul a történelmi fejlődés kényszerűségéből: amíg kutatásai a multban elmerülve tarták, addig a jelennek államait nem nyugtalaníttá újabb állam eszmék felállításával. Innen van hogy a középkori államok sokat is látszottak tenni az értelmi erő fejlesztésére az Egyetemek alapítása által. — Csak az akarat erejének életét keressük hiában másutt, mint az államhatalom birlalóinak kezében; a középkornak kezdetétől fogva egész az angol, és francia forradalomig akarata csak fejedelemnek lehetett, népeké az engedelmesség volt.

Nagy szerencse leendett az emberiségre nézve, ha Európa államainak uralkodói felismerték volna, hogy valamint a szívnek, és észnek élete, akként az akaraté is szükséges, feltétlen, ellenállhatlan, mint az Istenség mindenhatóságának nyilatkozata, — és feladatukat abban találták volna, hogy a gondviselésükre bizott népekben e három emberi, de egyesülésükben az Isenség képre alkotott teremtés lényegét tevő erőknek fejlesztését, erősítését, és működtetését valósítsák, mint a népek atyaihoz, az Istenség földi képviselőihez illett volna; de ez nem történt, mert az akaratnak jogosultsága a népekben, mint alattvalókban még csak elméletileg sem ismértetett el, sem a hitnek, sem a tudománynak életkörében; és ezért egyedül a fejedelmeket hibáztatni éppen olyan igazságtalan volna, mint szükséges beismerni, hogy a tudomány Európa legműveltebb nemzeteinél is, csaknem a mai napig, a multba fordított arczczal haladott — erősebb oldala, eszménye a classikus ó korszak életének felkarolása volt; — az akarat erejének nyilatkozásai, a szellem szabadságának egy két festett, és vé-

sett jelei, a művészet tettei néhány fejedelmi műcsarnokba szorultak össze; csak a művészetben élt a szabadság, az akarat ereje: népekben nem létezett; és ezen állapotban mind a szeretet erejét képviselő egyház, mind az értelmet birt tudományosság megnyugodni látszott.

Azonban bármi okból is volt ekként, a dolog helytelenül volt. Az akarat nélküli ember nem ember. E hiánynak el kelle tenni, ha az emberiség életében haladás, fejlődés van. És amint naponta tapasztaljuk, hogy tulságos hiányt tulságos eltelés követheti az ösztönszerűség törvényénél fogva: akként történt az akarathiányánál is; a francia államot szemelte ki a végzet olyannak, melyen a többi okuljon, XIV. Lajos volt az, ki személyes akaratát az állam akarata gyanánt érvényesítte, és hibája onokájának életébe, ivadékának trónjába került. Mert ha egy végletig hajtott irányban fenakadás történik: rendesen ellenkező irányt vesz a mozgalom. Előre látható volt, hogy ha az egy személynek, egy fejedelemnek akaratából élő francia állam gépezete bármiben is fenakad: akárhol legyen a hiba, a változás legelsőben, és legalaposabban ott fog kezdődni, ahol a létező hiány legérezhetőbb, legérezhetőbb volt pedig akarat dogában, mert azzal senki sem birhatott, mint a fejedelem. Akarat az, mi szabadságként tűnik fel a politikai életben; világos tehát, hogy a francia forradalomnak fő, lényeges irányában szabadságterjesztőnek kelle leendni, és úgy is lett. És miután Európa államai főleg a francia forradalom szellemében fejlődtek, azt mintegy másolták: az is természetes, hogy Európa többi államaiban is a mai nappig főiránynak kell lenni a szabadságterjesztésnek. Ezen irány még soká tarthat, mert igen áthatotta a közvéleményt; és miután a közvélemény a legerősebb hatalom: az említett iránybai haladásnak nyomása alatt van napjainkban a világ, fejedelmek, kormányok és pártok. Ezért van, hogy ámbár a magyar 1848. évi al-

ktomány által kissé szélesre látszik a politikai jogok gyakorlata terjesztve lenni — csaknem minden gondolkodó embernek úgy látszik : még sem merészel a választási jog megszorítására senki szerzőül fellépni.

Mindenek előtt tehát be kell vallanunk a létező tényeket, és felismernünk a helyzet körülményeit; azon túl tiszta fogalmakkal nézzünk szemébe a veszélynek, ha van, és nyugodt elszántsággal kövessük a józan belátás intését.

Mi a levegőt eltölti, az behat mindenbe. Bárhol, és bármi baj, és fenakadás történik : mindent szabadsággal gyógyítani — szinte a légben van. Ha egy államot adóságának terhe már a kimerültségig nyomta : széles alapra fektetett választási jogot, és alkotmányt adott népének orvoslásul. Ha egy megviselt kormány új hitelre vergődni kívánt: a létező alkotmány részeiben szabadság terjesztő intézkedéseket tett, concessiókat nyújtott; — ha a földbirtokos osztály tengett, felszabadítá a földet; ha a kereskedő világ keveredett válságba: bank, és kereskedési szabadság; ha az iparos osztály: czéhek eltörlése lett az orvosság. A vallási közöny ellen szabad egyház — és felekezeti autonomia; erkölesi hanyatlás ellen polgári házasság legyen biztos szer. — Mind e tények onnan magyarázhatók, mert korunk, a francia forradalom óta, a szabadság terjesztésének kora. Ezen irány egyoldalúságában éppen oly károsra válhat, milyenné a fejedelmi teljhatalom vállott, és ha a francia királyi hatalmat megdönté az, hogy a szabadságot, az akaratot mindenkitől elfoglalva csak saját magának tartá, hogy azzal visszaéljen: úgy láttunk népeket is elbukni állami fejlődésük pályáján csak az által, mert a szabadsággal, az akarattal visszaélve, állami szervezetük működését elzsibbasztották.

A szabadság csak akkor bír erkölesi értékkel, tehát jogosultsággal, ha szeretettel, és értelemmel párosul nyi-

latkozatában; midőn csak óvszer, vagy gyógyszer gyanánt adatik, vagy csábul használtatik: már ez által az eszközöknek alacsony osztályába soroztatik, hová nem való. A szabadsággal ekként bánni, politikai hiba, erkölcsi botlás; és ezen okból nagy beszámítás alá eső tettet követnek el azon államok, nagy bünt az emberiség ellen, melyek polgáraik érzelmének és értelmének fejlesztését, nemesítését elmulasztják, és az ezen erőkből fejlődő akarat szabadságát elnyomják; mert az akarat ereje, minél inkább és tovább volt elnyomva, annál hevesebben tör utat magának, és a romboláson kívül, melyet erőszakos feltünése elháríthatlanul okoz, rohamos haladása tul csap határán, és feledve jogosultságának alapját, a szeretetet és értelmet, szabadossággá és korlátlansággá fajul, ismét csak az emberiség kárára. Szabadságot megtagadni tehát ott, hol jogosulva van — és szabadságot nyújtani ott, hol jogosulva nincs, egyenlő hiba, véték, bűn.

Közel egy század mult el, mióta Franciaországban az akaraterőnek, a szabadságnak elnyomása miatt a királyság és tekintély ellen rendszeres hadjárat indult meg, melyben részt vett Franciaországnak csaknem egész szellemi ereje; e hadjárat diadalmas lett, a királyság alapeszméjének régi varázsa eltűnt. Amennyiben a királyság hatalmának befolyása alatt állott az egyház szervezete, a megtámadás az ellen is; sőt amennyiben ennek alapja volt a vallás: még a vallás ellen is kifejté romboló hatását a forradalom szelleme, és miután az európai szellem, főleg a francia forradalom szellemének iránya után halad, napjainkban is még: természetes, hogy az egy század óta egy ébredő erőnek ifju hevével követett, folyamában rendkívüli tüneményeket és eredményeket okozó szabadsági irány, melyet nem csak az elmélet, de a gyakorlat is helyesnek talált, nem csak a forradalmárok, de fejedelmek is jogosult-

nak elismertek, hazánkban is uralgó befolyást gyakorol.— Francia szellem uralg nézeteinkben a világról és ember-ről; az államról, egyházzól, vallásról, iskoláról és községről; utánozzuk nem csak politikai cselekvényeit, de még botlásait is; szellemével elsajátítottuk erkölcsét, divatját, öltözetét, butorzatát, sőt konyháját is. Nem csoda tehát, ha egy ily mélyen ható befolyás, melyet legelsőbbben a nemzet legmagasabb osztályai fogadtak el Franciaországtól, végre elhatott népünk legalsóbb rétegéig; valamint azonban a francia szellemnek élvezetet nyújtó oldala, a valóságos eredmény a palotákban honosodott meg: úgy a nép alacsonyabb fedele alatt a szegénységnek inkább megfelelő: a tagadás, — tagadása a királyságnak, a tekintélynek, az egyháznak, a vallásnak; sőt amennyiben „az Isten kegyelméből” királyság éltevel egybeszővődött szervezete, az értelmet képviselő tudománynak is, ha tekintélyként tűnt fel. Ez a magyar nép szellemi állapota napjainkban, és ily állapotban nyerte 1848. és 1867. években politikai szabadságát, befolyását az államakarat alkotására, öntudatát az állami mindenhatóság birtokáról.

Megfogható azoknak aggodalma, kik tudva azt, hogy a népnek adott politikai joggyakorlat megszorítására csak gondolni sem lehet; látva azt, hogy ily fontos jogoknak ily kényes politikai helyzetbeni üdvös kezeléséhez kívánatos értelem a nép alsóbb osztályaiban nincs meg; sejtve azt, hogy a nép akaratának eltévedt irányu nyilatkozata mily végzetes következményeket vonhat nemzetünk sorsára: félelemmel néznek hazánk jövőjének elébe, csásbszer, és káprázat annyi burjánoz mint veszély hazánk helyzetéből. Itt óvszer, itt irányzat szükséges. Mindez a helyzetnek tiszta felfogásában, a tünemények fogalmában van.

A szabadság nyilvánulása, az akarat, csak abban találja jogosultságát, ha szeretet és értelem egyesült hatá-

sában; e kettő nélkül létezése nem is gondolható észszerűleg. Ámde tényszerűleg létez — törvényben, alkotmányban van biztosítva; és nem csak lételének, de jelenlegi terjedelmének korlátozása is tényleg és törvényszerűleg lehetetlen: tehát meg kell szerezni részére a szeretet, és értelem minősítését.

Az értelem mezején e munka már megkezdett, és hogy a közoktatás emelésére czélzó 1868. XXXVIII. t. cz. éppen napjainkban hozatott meg: kézzel fogható jelét mutatja szoros egybefüggésének hazánk jövő hivatása érzetével, és öntudatával. De hatása késő leend, és fájdalom elis késhet.

A szeretet életkörében sok nemes érzet nyilvánult egyesek által, de országos nyilvánulását ezen erőnek az államhatalom köréből a néphez többször, és több dologban kell tapasztalnia, hogy ezen erő benne is felébredjen, gyarapodjék, kiképződjék, szabadsága, cselekvése indokává, szellemévé emelkedjék. Az egyháznak hatását, mely főleg hivatva lenne erre, a tekintélynek minden neme iránt elzárkózott korszellem csaknem teljesen elszibasztá. — Csak a politikai élet körében mozog nemzedékünk egész ereje; nem csak az, mely az akaratnak, és értelemnek, hanem az is, mely a szeretetnek forrásából ered; — a jövő idők vallásának egybe forrottnak kellend lenni az állam életével, és amely agyház ezt eltalálja, azé a jövő; de ily egyház még nem létező: hazánk politikai pártjai egyedüli képviselői hazánk, nemzetünk, és népünk összes magán, országos, és emberiségi életének. Ebben rejlik oka azon rendkívüli fontosságnak, melylyel a politikai pártok hazánkban, és napjainkban különösen bírnak; — innen pedig folyik azon nagy felelőség, mely a pártoknak, és minden egyes polgárnak, ki tagja valamely politikai pártnak, jövőjét, hírnevét, és polgári becsületességét érinti.

Hazánk legközelebbi jövőjének sorsát nem a királyi

thrón ragyogó fénye, nem a felelős kormánynak törvényes hatalma, nem az egyház, és tudomány képviselői, még maga a törvényhozás sem — csak egy politikai párt intézendi el. És mivel a győztes párt kiváló vezéreinek a küzdelem folyamábani magatartása minden párttag előtt mintakép gyanánt — a győzelem eszközei pedig az élet, a boldogság eszközei gyanánt fognak tekintetni: világos, hogy azon esetben, ha a küzdelemből győztesként kiváló pártnak eszközei olyanok leendettek, melyek nem a szeretet, és értelem erejéből származók: akkor e két emberiségi erőnek hitelé, ereje, hatása sok időre elveszve, hazánk sorsa csupa önkénynek martalékkául dobva lehetend; mert akarat, melyet nem értelem és szeretet vezet, lehet szolgálja, sőt rabja indulatnak, szenvedélynek, vágyaknak, önkénynek; — akkor hazánknek jövője mindentől függhet, csak tőlünk nem.

Ez lelkünk elméleti műveletének eredménye, és teljesen egybevág az élet tényeivel. Hazánknek bölcse azon helyzetből, melyben a birodalom népei 1866. évben voltak, és mely az addig tartott állami viszonyok teljes felbomlása tekintetéből hasonlított azon szinte megbomlott politikai viszonyokhoz, melyekben hazánk polgárai jelenleg léteznek, a szeretet erejével emelte ki a birodalmat a közösgyi törvény által, melyben az értelemtől vezérelt akarat főleg a szeretet forrásából merité cselekvése erejét; — e példát kellend a pártoknak is követni, tisztán szellemi téren mozogva működésükben az értelem ébresztésével vezetni népünk minden tagját politikai életében s hol az értelem hatása bármi okból megfogyatkoznék, a szeretet, a türelem mindég biztos, vagy legalább soha sem káros hatásával nemesíteni az akarat, a szabadságnak életét; — ez az állam belső feladatának egyik fele.

Másik fele a társadalmi élet mezején van.

A jelenkori államtan elméletének egy hiánya van, amennyiben tárgyának csak a kész államot ismeri el, azt pedig, amiből képződik az állam, az egyént lényegileg teljesen figyelmén kívül hagyja; lételéről csak ott vesz tudomást, hol szüksége van reá, és ott, hol nem menekülhet tőle; az anyakönyveket vezetteti, hogy a hadi szolgálatra kötelezetteket feltalálja, az összeírást, hogy az adózásban mindenkit részesítsen. De hogy mi viszontagságok érik az egyént, míg a szülöttek anyakönyvéből az adózókéba, és onnan a halottakéba kerül? ezzel az állam csak annyiban törődik, hogy a rendezettségnek legalább látszata, külszine legyen meg; fogház, kórház, dolgozóház — bíró, lelkész, és tanító, ezekben van összege csaknem a polgárosodás testi és lelki cselekedeteinek, mikre a mai államtan hivatottnak tartja az államot. Gazdag polgárt szeret, mert ez bir adózni; egészségeset, szaporát, mert innen lehet sok, és ép ujoncz; okosat, tevékenyet, mert ez nem szoruland segélyére; de hogyan lehessen az egyénből egészséges, okos, tevékeny, és gazdag polgár? az államtan mai elméletének feladatául nem tekintetik. Oka abban van, mert a mai államtan korlátolt alaptól keletkezett, és azért eredménye is korlátolt. — Köztudomásu tény, hogy a középkorból származó királyi hatalom tulkapásai ellen ébredt fel az ellenhatás magában az államélet szervezetében; Angol, és Franciaország lerombolta a korlátlan fejedelmi hatalmat, és helyette átadta az államhatalmat egy szélesebb alapon fekvő képviseleti törvényhozás kezébe. Ez összege a változásnak, a haladásnak, mely az államtan elméletében történt a közép kortól a mai napig. Ezen államtan lehetőnek tartja megállapítani az alakot, melyben egy állam nem csak századokig létezhesék, hanem a melyben még czélját, és rendeltetését is elérhesse, valósíthassa. Azon-

ban ha az állam, mint az emberiség része, tagja, élő lény: akkor élete fejlődik, és amint a fejlődés a szervezet belső életének növekedését, az egésznek, és részeinek erősbulését, terjeszkedését jelenti: ugy a külalagnak nem csak összeségében, de részeinek egymáshoz, és az egészhez való viszonyában is változni, módosulni, tágulni, szóval fejlődni kell.

Ha pedig kiindulási pontul felvesszük, hogy az állam, mint élő lény a természet törvénye szerint szükségképen folytonosan fejlődik, a legközelebbi kérdés lenne, hol, mi-ben, mi által fejlődik? — az államhatalom részeiben lényeges változás nem történhetik; a birói hatalom gyakorlata, ha legtökélyesb, csak előmozdithatja az államhatalom többi részeinek működését; szintugy a közigazgatás, a rendőrség, a közoktatás, és bármely ága a kormányzatnak. De az államélet legfőbb tényezői, a fejedelem, a törvényhozás, és kormány a legélénkebb rendes működés, és életerőnyilatkozat által legkevesbé sem változnak egymáshozoi rendes viszonyaikban.

Csak az egyén változik; és annak jóra, vagy roszra változása azon egyedüli ok, mely minden államnak fenállását, vagy elbukását okozta, és okozandja. Ha erős az egyén szellemileg és anyagilag, szétrombolja az államot, hogy saját eszméjét létesitse romjain; ilyen volt N. Sándor, J. Caesar és I. Napoleon; ha elsatnyul, eltörpül testben, és lélekben: akármely pártnak eszközévé szegődik az állam békéjének veszélyezésére. Athene és Róma alkotmánya az elszegényedett, alászált, megromlott, vagy soha jóvá nem válhatott legalsóbb néposztályok közreműködésével és erejével rontatott le; már korunkban is mutatkozik jele annak, hogy az elhagyott néposztály megzavarhatja az állam békéjét.

De nem csak anyagi erejével, a szellemivel is, és még mélyebb visszahatást gyakorol az államra. Ki az, kinek

ereje, hatása, példája megdöbrent, elragad, elbájol, elriaszt, lelkesít, vagy bőszít? az egyén, mely a szív, lélek és akarat életkörében jó, vagy rossz irányban, ha nagy életerővel bír, egyedül képes megindítani embertársát. A tanszéken, a tengeren, a szószéken, a csatasorban, a thronon, a birói széken tiszteletet, bámulatot, halhatatlanságot csak az egyén arat, — szellemet ébresztetni, és lelkesedést csak egyén képes; az állam parancsolni, kényszeríteni, anyagi erővel elborítani tud, amíg azzal bír; de ha az megfogyott, és az állam a mindennapitól eltérő helyzetben van: vajmi ritkán tudta magát helyrehozni valamely kitünő egyéniség segélye nélkül. A szeretet, az értelem, az akarat ereje kiben létez? csak az egyénben, még akkor is, ha az állam nevében érezteti hatását. Minden államot, minden alkotmányt, minden törvényt egyéni szellem teremtett; minden tudományt, művészetet, mesterséget egyén talált fel; az egyént, az embert alkotó Isten képére, az volt egy szülött fia, akaratának hirdetője, és végrehajtója, az áldása és ostroma. A teremtésnek remekét, a világ uralmára hivatott embert oly csekélynek venni, mint az államtan eddigi tételei szerint megengedve volt, hibának kell tartanunk. Ellenkezőleg lényeges feladatának, legfontosabb hivatásának tartjuk: az egyént — a polgárává fogadott személyt — egyedüli feladata, és céljaként tekinteni; nem ezt, vagy amazt, hanem mindegyiket egyenlőn, és minden különbség nélkül, gyermeket, öreget, férfit, nőt. — A szeretet képviselője, az egyház, isteni tanítója szellemének közvetlen folyamánnyaként már a csecsemőt tagjává fogadta; a nőt az akkori barbár törvénytől eltérőleg a férfiúi hitves társává, szent frigynek egyenjogu tagjává emelte; az aggastyánt előjogu tiszteletre méltatá; és e tettét az értelem legmélyebb belátása, a tudomány csak helyeslőleg fogadta. Ebből következő az akaratnak is, vagy amely azt képviseli,

az államnak is tettel kell bebizonyítani, hogy a szív, és ész irányát követni kész. Az eddigi állam azonban e tételeket végrehajtani nem ismerte feladatának, mert általában tagjait csak alattvalóknak tekinté. Önmagát egyedüli czélnek tekinteni, polgárait magukra hagyni mindenben, mi az állam iránti tartozás körén kívül esett — ez volt önző iránya, és az maig. Ennek egyenes következménye, hogy a polgár is csak annyiban él az államnak, amennyiben kényszerítve van — többnyire él magának — önző, magánzó.

E viszonynak, e helyzetnek oka abban van, hogy az állam első alakulásakor, midőn polgárai akaratának egyesítését, az állam képződését fő czélnek tekinté, melynek minden más tekintetet alárendelni kényszerítve volt, az akkori társadalmi viszonyokat, és tényeket változatlanul átvette szervezetébe, és annak alapjává tette. Ezek között főtények voltak; a tulajdon, öröklés, családi viszony, apai, uri jog, és egyebek; ezen magánjogi viszonyoknak természetes, vagy természetellenes, az államra, és egyénre nézve üdvös vagy káros voltát az elmélet, a fogalom, a tudomány szempontjából az állam nem vizsgálta meg; csak azzal vett számot, miként illessze be saját rendszerébe, miként használja fel saját céljára? — még a spártai állam sem a fogalom folyományaként tért el az akkori uralgó divattól, — csak az államra való hatásnak, az államczél szolgálatának tekintetéből tett változást polgárai birtok, és személyi jogában?

Az így megfontolás nélkül pusztá tényekként átvett jogokból az állam egy némelyeket azonnal kezdett szabályozni új törvények által, mihelyt kifelé békében élt, és gondját befelé fordíthatá, vagy azt tenni kéntelen volt; — azon arányban, amint az állam fejlődött, folytonosan módosultak mind állami, mind társadalmi intézményei; ma már alig van egy, az államok képződésével egykoru belső intézmény

mely eredeti jellegét megtartotta volna; az uralkodói jogkör, mely királyok, zsarnokok, fejedelmek, köztársaságok, osztályok nevében, és tekintély alapján gyakoroltatott, — a nép akarata nevében gyakoroltatik; a kormányzó testület a képviseleti alapon fekvő törvényhozás kifolyása; maga a törvény, mely mindenki felett kizárólag volna hivatva uralkodni, a többség akarata akarna lenni, vagy kellenék lennie. A közigazgatás, a községek feladatának lenni állittatik; a birói hatalom esküdtek kezében a népé volna; adót csak a nép szavazhat, katonát az adhat, mindennek a népért, a nép által kellenék történni; csupa oly lényeges változások, hogy a mai állapot az ódon korétól teljesen elüt. És ezen irány még nincs kimerítve, és már is sokan sokalják a változást; legalább azt látszik jelenteni azon állítás, hogy a régi államot és társadalmat összetartó kötelékekből csak kettő áll még: a tulajdon, és a család. — Tegyük fel egy pillanatra, hogy ekként volna a helyzet, és nézzük következtetését,

Ha csak a tulajdon, és család áll a régi életszervezet alapjaiból, ezen kérdés merül fel: fentartható-e, fentartandó-e e kettő is régi állapotában, vagy nem? — e kérdést azonban nem mi tesszük fel — feltette a korszellem, melynek hódoltunk, midőn a királyság fényes tekintélyét lerombolni hagytuk, midőn az egyház tekintélyét folytonosan fogyasztjuk, midőn a törvényt saját akaratunkká átidomítjuk. Nem ellenvetésül használjuk az állami, és társas élet e három fontos tényezőjének felemlítését; sőt ellenkezőleg elfogadva Schiller mondatát „a világtörténet világítélet“ az emberiség haladásának eredményeként tekintjük ezen átalakulást. De csakis tisztán emberiségi szempontból; és azért egyedül a dolgok fogalmából magyarázva a jelenségeket, az érintett átalakulás jogosultságát is a fogalom alapján

ítéljük meg. Csak ekként nem visszaesés, hanem haladás, ha egy fejedelem helyett az összes nép alkotja az állam akaratát; ha az egyház helyett az egész nép képviseli tetteivel a szeretetet, mely a vallás élete; és ha az egész nép alkotja a törvényt, mely a szabadságnak rendszere.

Ha ekként állnánk a tulajdon, és család fogalmával szemközt is, gondolható-e, hogy ezekben nem történend módosulás? — vagy hogy nem kívánatos-e? — a szellemi élet azon átható iránya, mely az egyén viszonyát Istenéhez, és az államhoz, e két leghatalmasb lényhez, a fogalom ítélő széke elé vonni elég bátor volt, nem fog visszariadni azon viszony vizsgálatától sem, melyben az egyén egymás irányában áll nemi, és vagyoni tekintetben; ha pedig erről meg vagyunk, meg kell lennünk győződve, kétségen túl tanácsosabb azt előzetesen higgadt megfontolással tennünk, míg a fogalmat kutatnunk idő van — mint egy beállható, sőt valószínűen beállandó rohamos változás eredményét utólag kéntelenül elfogadnunk.

Fentebb említettük, hogy az emberiség lényegét az érzelem, értelem, és akarat képezik együttes hatásukban, és ezen erőknek kifejtése az emberiség rendeltetése.

De e feladatot csak a kész embernek állítottuk fel, késznek annyiból, amennyiben testi, anyagi élete biztosítva van. Ezen biztosság az alap, a talaj, melyből az erkölcsi élet kél, fejlődik, érlelődik. Amíg anyagi lételünk nincs biztosítva: a testi szükségletek kielégítésére ösztönszerűleg kényszerített ember csak emberi állat, szellemi emelkedésre képtelen.

Az anyagi létnek biztosítására két ösztönt oltott belénk a Teremtő, a nemi vonzalmat, és a foglalkozás vágyát: mindkettő ellenállhatlan, mert természetes célja valónk anyagi részének; sem elszakítva a másik nemtől egymagában, az egyén boldog nem lehet, — sem foglalkozás nél-

kül. Az első alkotja a családot — a másik, mint eszköze az anyagi javak elő teremtésének, a társadalmat; — valamint a szellemi élet tartalmát az értelem körében a szépnak, igaznak és jónak — az akarat körében a testvériség, egyenlőség, és szabadság jelszavaiban feltalálta az emberiség: éppen úgy az anyagi élet körében a család, és tulajdon jelszával ismét ösztönszerűleg jutott az anyagi élet tartalmára, céljára, lényegére.

De amint ott szükséges volt az emberiség szellemi életét jelző jelszavaknak fogalmát kifejteni, hogy kellően felértessenek, és a szellem működésének rendszerébe beillesztessenek: úgy itt is kell, hogy a család és tulajdonnak jelszavait a fogalom alapjára állítsuk, azon kifejtsük, hogy életrendszerüket megismerhessük.

A nemi vonzalom ösztöne abban találja kielégítését, hogy egyik nem a másikkal egyesülhessen; ez lényege, valója, fogalma. Ezen természeti törekvés sokféle alakban nyilvánult, és állandósult időszakonként, az emberiségi fejlődés különböző fokaiival párhuzamosan; lényege mindig abban látszott, hogy az egyéni életkörben egyik nem a másik nélkül el nem lehetett; a fogalomból következő folyomány tehát a kényszerű szükség, hogy a nemi egyesülés az egyénnek szabad, és lehető legyen. E szempontból ítélendők meg az államok cselekvényei, melyek a nemi egyesülés lehetőségét nehezíték, gátolták, vagy az emberi méltósággal meg nem egyeztethető alakban türték, sőt előidéztek. Ha ezen ösztönszerű egyesülés polgárilag elfogadott alakjait vesszük szemügyre, gazdag változatosságban látjuk azokat nyilvánulni, — egynejeűség, többnejeűség, rabszolga, szolgáló, cseléd, feleség, hitves társ, nő, anya, barátné, élettárs, mind az állami, társadalmi, polgári, egyéni, és emberiségi viszony hozta magával, melyben a férj állapotát találta. Még napjainkban is jelszó a „nő-emancipáció“

bizonyosságul, hogy a nő a férj irányában az emberiség jogosultságát kellő mértékben nem bírja. Hogy mivé leend e viszony? attól függ, mivé fog fejlődni az emberiség ügye az államokban. Nemének különbözőzése nem jogosítja a férfit, hogy a nőtől az emberiségi igényeket megtagadhassa; a boldogság, melyet csak általa nyer e földön, kötelezi, hogy az emberi rendeltetés legfőbb tökélyére emelje. Szívét, értelmét, és akaratát nemesíteni, működtetni, sajátjával egyenlő tartozása, és mindenért a férfi felelős, ha egyenlő szeretet, értelem, és akarat jogosultsága megtagadtatik általa a nő irányában; — teljes egyenlőség szellemi tökélyben az egyedül illő, helyes és szükséges erkölcsi viszony a két nem között kölcsönös egyesülésükben. Látszik abból, hogy a nemi egyesülés alaki oldala még sok fejlődést igényel; tehát valamint a nemi egyesülés lényegében feltétlen, szükséges, örökös, szent — akként alakjában változnia kell mindaddig, míg az állam, és társadalom azon rendszere állandó, mely az emberiségi fogalomnak megfelel.

Férj és nő egyesülése veti meg alapját a családnak amennyiben a természet rendje szerint ivadékképesek. Férj, és nő magán állapotban léteznek egyesüléstük daczára is, amig családot nem képeznek; az első ivadék származásával az addig volt nemi egyesülésből család lett, és ez teljesen új helyzetet, új viszonyokat, új köteleket eredményez. — A nemi egyesülés boldogságához kötötte a Teremtő azon gondok és szenvedések lánczolatát, melyek az első családivadék származásától fogva a szülőknek osztályrészt jutnak; édes és nemes szenvedések, mert azok által részesévé válik a szülő a Teremtő isteni erejének; szülők által teremti és tartja fen Isten az emberi nemet, ezek által oltja a magzatba a szeretet, az értelem, az akarat első csiráját. Az örök gondviselés, az isteni akarat ezen képviselésének ösztönszerű sejtelme, érzete a különben egy-

ügyű szülőknek sziveit is megnemesíti, es ez a családi viszonynak első nemesítő befolyása az egyénre. Alig van, alig lehet szentebb pillanat az emberi életben, mint az, mely az atyaságnak öntudatával ébred; a szeretet hatalmas életéhez párosul az áldozatkészség ébredése, mely próbaköve amannak.

Szeretetből egyesült férj, és nő, mint létszerzői az ivadéknak — ez a család fogalma; ez erkölcsi jelentősége mindegyik tagjának. — Látszik, hogy kétféle viszonynak kapcsolata, egyesülése a család; először egyesülése a két nemnek ellenállhatlan ösztönből, mely gyökere az egyik emberiségi erőnek, a szeretetnek; szeretet nélküli egyesülés természetellenes, erkölcstelen, az emberiség fogalmával ellenkező. Ezen első egyesülés az, mit a polgári életben házasságnak nevezünk; hitvestársi, házassági viszony; azontúl származása az ivadéknak a szülöktől, nemzői, szülői viszony, kapcsolat, mely a szülőknek ámbár szükséges, mert ösztönszerű, de mégis egyuttal erkölcsi, mert szabad egyesüléséből származván, a szabad tettel viszonyos felelőség észszerű alapján a szülökre az ivadék első gondozását, védelmét, fentartását, és további fejlődése feletti gondoskodást, mint kötelemeket háritja; és ezért ezen viszonynak erkölcsi alapja a nemzőknek, a szülőknek áldozatkészsége ivadékaiért.

Ime az első, legelső életrendszere az emberiségnek: az egyén. — A természettől nyert legyőzhetlen ösztönből vágyódik élte párjának felkeresésére, feltalálva azt, az egyeni élet legélénkebb, leglángolóbb boldogságát élvezi szeretete birtokában; a teremtés magasztos erejének sejtelmével, az életerő tellyes birtokának érzetével, egy elért földi czél öntudatának boldog nyugalmaival szoritja keblére magzatát; és a nőért, ki őt így boldogítja, és a gyermekért, kinek ő atya, teremtője, kész áldozni erejét,

munkáját, életét. — Az isteni szikra az egyénben mint őszön ébred, indulattá erősül, szerelemre gyulad, szeretetként ég, s mint áldozat lobban el, hogy hamvából az Istenség érintésére új szikra szálljon fel.

Az egyénnek e pályafutása tisztán emberiségi szempontból van tekintve, és kézzel fogható, hogy amint az egyénnek természetéből folyik, akként annak boldogságát okvetlenül kell, hogy eszközölje, eredményezze.

Mit tett az eddigi állam a családra nézve? semmi jót, de némi rosszat. — Arra, hogy a férj, és nő házassági egyesülésének alapja mindég erkölcsi, mindég szeretet legyen; arra, hogy a nőt egyenlő értékre emelje érzete, értelme, és akarata tekintetéből a férjjel; arra hogy neki az élet minden tevékenységének terén egyenlő befolyását, jogsultságot, tekintélyt, fontosságot szerezzen; — arra, hogy a szülők kisdedeik iránt mindenkor, és mindenekben az isteni gondviselést pótló éberséggel, szeretettel, és áldozatkészséggel legyenek — alig gondolt valaha; legalább akaratát ide vonatkozó törvényekben soha, sehol sem nyilvánítá. — De azt megtette, hogy szülőknek lehetett gyermekeik házasságát létre hozni, daczára a szeretet nyilvánvaló hiányának, vagy megakadályozni, daczára lételének; azt megtette, hogy az értelem fejlesztésére szolgáló eszközök megközelítése csak a férfi nemnek volt lehető; azt is, hogy az állami életre való befolyásnak minden nemeit a nőnemtől kereken megtagadta; sőt még azt is, hogy a szülőknek gyermekeik iránt tartozó, Isten, és természet sugalta kötelmeik megtagadása nem csak szabad, és lehető de még könnyű is legyen.

Hogy tehát a család egyike azon kevés intézményeknek, melyek a folytonos állami és társadalmi változások között magukat még fentartották mint alapját az állami, és társas életnek — ez igaz, de nem állami intéz-

ményként tartá fen magát, hanem egyedül mint természeti intézmény, melyet már a társadalom megrontott befolyásával; az állam pedig nem csak hogy pártolásába nem vett, nem nemesített, nem tökéletesbitett, hanem ellenkezőleg készakarva elhagyott, átnézett, a társadalomnak martalékkal dobott; és miután elhagyatottsága által rossz hirbe ejtette, bíróra, és rendőrségre bizta sorsát.

Látni tehát, hogy az államnak sok haladáson kell áthatolni, sokkal magasabb erkölcsi, és szellemi fokon lenni, hogy a család viszonyát, fontosságát kellően felismerje, és kellően méltányolja.

Nem kevesebbé bonyagolta el a tudomány is a családi élet fogalmának tisztázását, és kifejtését, és fájdalmas érzéssel kell bevallanunk, hogy sok egyes jelentéktelen dologra több gondot fordított, mint az embernek a családi élet fogalmában rejlő boldogságára.

Az egyház, a szeretet képviselője felismerte a nagy fontosságot, mely a családi élet fogalmában van az emberiség rendeltetésére vonatkozólag. Ő a házassági viszonyt szentséggé emelte, alapjául szeretetet, a frigynek nemesítésére, és erősítésére hűséget, állhatatosságot követelt; és ha a társadalom befolyása nem rontja meg a házasság természeti alapját: sokkal megfelelőbbnek bizonyult volna be az egyház felfogása szerinti házasság a természetes családi viszony fogalmának, mint a polgári házasság, melynek a nőnem alig fogja belátni valaha előnyét, akár polgári, akár társadalmi, akár erkölcsi szempontból.

Azt állítók fentebb, hogy a családi viszonyra a társadalom is pusztító hatással volt. — Ennek magyarázatára szükséges a társadalom fogalmát szemügyre vennünk; és miután a társadalom fogalma egy részben a földi javak létélén alapszik, egyuttal a tulajdonét is.

Az ember anyagi létének fentartására anyagi dolgok

szükségesek; élelem, lak, ruha, munkaszerek; és miután az egyén korlátoltsága nem képes maga, és övéi számára minden szükségletet fedezni: a munkának, és a munka eredményének felosztása által bizonyos rendszere állott be az emberi társaság tevékenységének, munkálódásának, és a munkaeredmény felhasználásának. Ezen rendszert nevezték társadalmi rendszernek, vagy egyszerűen társadalomnak.

Ami az emberi szükséglet fedezésére, kielégítésére alkalmas, azt jónak nevezzük, ennek különféle neveit javaknak, jószágoknak. Tehát a társadalom az anyagi javaknak előállítására czélzó emberi munkásság rendszere. Látszik ezen meghatározásból, hogy a társadalom fogalmában két dolog van; egyik a munka, a másik a munkának társas volta; mennyi munka, mennyi javakat eredményez? ez a társaság, a társadalom fogalmából elméletileg le nem vonható; — mert ha a társadalomban azért dolgozik valamennyi kölcsönösen egymás részére, mert külön senki sem volna képes önmaga szükségére eleget előállítani: ebből csak az következik, hogy amit valamennyien együtt birtak előállítani, az csakis az által volt lehető, mert együtt munkálódtak. A társadalom tiszta fogalmából tehát csak az következik, hogy minden tagja egyenlően köteles munkára, és egyenlően jogosult a munka eredményére, tehát teljes egyenlőség anyagi létének biztosítására, a munka eredménye által.

Az eddig volt államok legnagyobb számában a társadalom más irányban fejlődött. — Már fentebb említettük, hogy az első államok tagjai ösztönszerűleg áthatva az állam, az akarategység nélkülözhetlen voltáról, hogy azt létre hozzák, válogatás nélkül befogadták államtagnak a találatott egyéneket létezett viszonyaikkal, és az államot tényként, nem a fogalom alapján alkották.

Ekként jutott be azok társadalmába két dolog, me-

lyeknek egyike sem folyománya a társadalom fogalmának, a tulajdon, és annak átszármaztatása. E két tény az emberi társadalmat szükségképen kivetkeztette a fogalomszerű állapotból, és a munka, és javak közössége helyett a különvált munka, és a munka eredményének külön egyéni tulajdona állott be. Ezer évek óta tart ezen állapot, és az államok napjainkban sem látszanak hajlandóknak nem csak megmásítására, de még a megmásítás eszméje jogosultságának elismerésére sem.

A két különböző társadalmi rendszernek hatása tökéletes ellentéte egymásnak; a fogalomból felállított társadalom egyenlő kötelezettséget ró tagjaira és egyenlő jogosultságot nyújt; tehát szerény, fényezésig, legalább pazarlásig nem terjedő mértékét adhatja a javaknak tagjai részére; de abból egy sincs kizárva; polgárai között különbséget csak a szellemi javak birtokának különbsége tehet, mely azonban csak az egésznek eshet javára, elhagyva, eltíporva egy tagja sem lehet. — A tulajdonra, és öröklésre alapított társadalom tagjai között ellenben a javak végtelen különbségű mértéke teljes egyenlenséget szül, az egyénnek magára hagyatása teljes elválást, elszakadást az állam érdekétől; megszüli az önzést, mely saját érdekének minden más, még magasabb rendű közérdeket is alárendel, és alávet. A vagyonnak végnélküli szaporodása ott, hol a gyűjtés feltétele, és alapja megvan, határtalan befolyást, hatalmat kölcsönöz az egyénnek, — ellenkezőleg ott, hol nincs meg, legkisebb mértékének felszaporodását is lehetetlenné teszi, tehát az állam polgárait két osztályra szakítja, a tőzsérek és gyerkészek osztályára.

De anyagi hatásán kívül még egy erkölcsi hatása is van a tulajdonnak, mely irányára, és céljára nézve teljesen ellenkezője az állam fogalmának.

Az egyéni birtok természete, hogy a nagyobb vagyon

a kisebb felett uralkodik. Ennek megértésére a vagyonnak egy oldalát kell felvilágosítunk, mely eddig kellőleg nem vétegett számba. — Amíg az állam rendi felosztáson épül, fel, p. o. a hűbéri állam: minden a hűbéri rendszerhez tartozó osztálynak már állami intézményként a rendi osztály jogával ugyanazonos vagyona van; így a nemességnek, így a a jobbágyságnak. A vagyon e szerkezetben csak az anyagi lét fentartására szolgál, tehát gazdasági természetű; annyira űzetik a gazdálkodás, hogy a tulajdonos állásához illően megélhessen; a vagyon fentartása állami intézvényekkel biztosítatik a jobbágnak, és nemesnek. — Másként áll a dolog a hűbéri rendszer eltörlése után. A hűbéri rendszer megszüntetése általában a birtok felszabadulásának is tekintetett; ennek valódi értelme az, hogy a birtokot, minden birtokot mindenki megszerezhesse; ez az ösiség eltörlése; — amidőn a társadalmi fejlődés e ponthoz ért, akkor egy eddig még észre nem vett irány már állami jogosultságot nyert — és ezen irány: a kereseti. A hűbéri rendszerben a nemes ur állása alatti dolognak tartá keresetnek adni magát — az az iparos, és kereskedő osztály hivatásának tartatott; — de a birtok szabadsága mellett más a társadalom képe; ebben bármily dúsgazdag ur, fő ur, sőt fejedelmi sarjadék sem tartja állásán alóli dolognak kereset által gyarapítani vagyonát; de nem személyes munka által — ez ismét a szegény osztály hivatása marad — hanem a vagyon által, és akként, hogy a pénz, mely most általános kifejezője a vagyonnak, minél nagyobb kamatot hajtson. Minden vagyon most tökévé léssen, és mint ilyen jó becslés alá; nem azt kérdik immár mekkora birtoka van — hanem mit hoz birtoka? Az egyének, hogy magát és övéit eltarthassa, már egy bizonyos tőkére volna szüksége; ha nincs tőkéje, kényszerülve van személyes munka által szerezni meg napi élelmét; csak rendkívüli

szerencse által emelkedhetik a tőkétlen egyén a tőkésék osztályába. A tőkés egyén is, ha csak akkora tőkéje van, melynek kamatából eltarthatja magát, és övéit, az elszaporodás által alásülyed a tőkétlenek osztályába. Csak a ki- nek fentartási szükségletét felülmuló jövedelme, az az aránylag nagy tőkéje, nagy vagyona van, bir szabad, felesleg, rendelkezés alatti vagyonnal. Miután immár a munka nélküli kereset rendszere vállalkozásokban nyilvánul, és e vállalkozások csak nagyobb pénzérő által eszközöltetnek: világos, hogy a kereseti társadalomban csak az jut keresethez, ki szabad vagyon, felesleg tőke felett rendelkezhet; aki pedig személyes munkájából élni kénytelen, az vállalkozó kereseti üzletekben keresvén foglalkozást, mely után élhessen, tevékenységét, munkáját, képességét a vállalkozó kereseti tőke birtokosainál kénytelen felajánlani; vagy is a munkás osztály, legyen a munka anyagi, vagy szellemi, a tőkés osztálynál nyeri keresetét, anyagi lételét, tőle függővé válik. Az egyéni tulajdonra alapított társadalmi rendszerből folyó kereseti irányban tehát a rendes élettevékenység által a tőkés, a gazdag osztály ura lesz a vagyontalan osztálynak, — tehát a társadalmi viszony alárendeltség — uralkodása a gazdag, és szolgasága a szegény osztálynak. A szegénység folyománya butulás, vadulás, testi, lelki, és erkölcsi csökkenés, és megromlás.

A társadalomnak ezen irányával, és elvével teljesen ellentétben áll az állam fogalmából következő tevékenységi irány, és elv. — Az állam polgárainak akarategysége; az állam csak úgy lehet fejlődött, mivel, erélyes, hatalmas, ha, amikből áll, polgárai miveltek, gazdagok, hazaszeretők, áldozatkészek; hogy ilyenekké lehessenek, azt az állannak kívánni, akarni kell; akarnia kell tehát, hogy minden egyes tagja az anyagi, szellemi, és erkölcsi tőkélynek lehető legmagasabb fokára emelkedhessék; tehát egyáltalán nem lé-

tezhet ok, mely az államot meggyőzhesse annak akár szabad, akár helyes, akár jó voltáról, hogy a kebelében képződött társadalomban a polgárok egyik osztálya a másikat szolgájává tegye.

Már pedig az egyéni tulajdonra alapított társadalomban a polgárok egymáshoz viszonya uralom, és szolgaság.

De nem csak a polgároké — az állam és társadalom viszonya is ugyanaz; mert a társadalom a polgárok nagyobb részének alávetése után magát az államot is aláveti hatalmának és ezen állapot kifejezése a parlamenti kormányzat.

És ezen állapot ekként fejlődik ki:

Az állam saját akaratának kivételére egyes személyek működésére szorul; papja, tanítója, bírója, hadvezére, kormányzója — mind egyes polgáraiból lesznek. Ezen egyéneket önként érthetőleg a legfejlesztettebb polgárok közül választja; de mivel maga a fejlődés állapota már eredmény, és pedig csak az anyagi vagyon tetemes tökéjéből származható eredmény: világos, hogy az államakarat végrehajtásával megbizandó polgárok a vagyonos osztályból származnak, tehát már mielőtt az államakarat képviselőivé lennének, az uralkodó néposztály tagjai voltak; mind ilyenek beleviszik az államélet szervezetének működésébe az uralkodó osztály eszméit, szokásait, óhaját, törekvését; és amint a társadalmat, mely vizsgálatlanul elfogadta az egyéni tulajdont alapjául, az egyéni tulajdonból folyó önző érdek, vagy érdekelt önzés az uralom, és szolgaság viszonyába hozta: ekként az önző társadalom aláveti magának az államot. — Ez pedig két uton történik, az alkotmány, és kormányzat útján; az alkotmány útján, amennyiben a polgársági jogot a tulajdonnak egy mértékéhez, vagyis a tőkéhez köti — census által — és a királyi hatalmat megszünteti a ministeri ellenjegyzés nélkülözhetlensége által; — a kormányzat ut-

ján, amennyire az államhatalom egész súlyjával az anyagi érdekek előmozdítását eszközli, tehát a vagyonos osztály érdekét.

A királyság fogalma csak is az osztályok egymás feletti uralkodásának elhárítására czélzó törekvésből, tehát az egyéni tulajdonra alapított társadalom fogalmából magyarázható meg; társadalom nélkül nem képzelhető királyság; a társadalom hiányos voltának felismerése nélkül nem ismérhető fel a királyság előnye. Amint minden, mi az emberiség első fejlődési korszakában képződött, inkább ösztönszerű sejtelemből ébredt vágyak eredménye, mint a fogalom folyamánya volt: akként vagyunk a királysági intézménnyel is. Ha az állam emberi akaratok egysége, ugy ezen akaratnak kifejezőre, képviselőre, letéteményesre, érvényesítőre van szüksége. Közel álló gondolat, hogy legtermészetesebb kifejezője lenne maga a polgárok összege — a democratia; és ez való igaz, de a társadalom tökélytelensége miatt lehetetlen; a polgárok nagyobb része oly szegény, testi és lelki tekintetben, hogy politikai cselekvényre nem vágyódik, — könnyebben valósítható egy osztálynak, az ugynevezett jobbaknak uralkodása — aristocratia; — de a tapasztalás mutatá, hogy ezen osztály saját érdekének szorgalmas gondozása miatt nem ért reá a szegény osztály érdekét védeni, fejleszteni, és biztosítani; ellenben az államhatalom birtoka elcsábítá, hogy a szegény osztályt magának alávesse. Így ébredett, csak így ébredhetett annak sejtelve, és óhajtása, hogy inkább egynek kezébe tétessék az állam hatalma, és ennek annyi kincs, annyi fény, annyi befolyás adassék, hogy véle mérközni más polgárnak eszébe se juthasson. Mindennek birtokában, ami csak gondolható, és képzelhető óhajtásnak tárgya lehetne, az ily helyzetben létező embernél csak még egy vágy látszik tevékenységgel birni, az, hogy e helyzetet megtart-

hassa, utódaira átörökíthesse, tehát az állandóság, a létező viszonyok fentartásának vágya. És e vágy létesítésére csak egy mód van: igazságosnak lenni mindenki iránt egyenlően, nem engedni, hogy egy osztály a másikat elnyombassa, sőt ellenkezőleg minden polgárnak felemelkedését elősegíteni. Ime a királyság fogalma az osztály uralmának fogalmával mily éles ellentétbe jő — ezért kellett a parlamenti kormányzatnak, hol kifejezésre került, a királyi hatalmat megtörni; meghagyta testi lételet, kiméletből, számításból, vagy kápráztatásra, de mégsemmisíté valóját, elhomályosítá fogalmát, amidőn akaratát elvette.

E fejlődési mozzanat oly elemi ellenállhatlansággal történik, mint minden egyéb haladása az egyéni tulajdonra alapított társadalmi rendnek. De még ezzel sincs kimerítve valójának tartalma.

Ha igaz, hogy az emberiség valóját csak az érzelem értelem, és akarat ereje, vagy is a szeretet, a műveltség, és ezeken alapuló szabadság képezi; az anyagi javak létezése pedig csak szükséges alapja, feltétele, tehát merő eszköze az emberiségnek; akkor azon társadalom, mely az anyagi javakban czélt tűzött ki magának, azon társadalom, melynek elve a vagyonkereset, lelke az önzés, azért, mert a czél, és eszköznek egymáshozí viszonyát felforgatá, meg nem állhat. önmagának ellensége, lerontója.

Ugyanis amidőn a társadalmi rend működése annyira fejlődött, hogy törekvésének, munkájának czélja már nem egyedül az anyagi létnek féntartása — hanem azon messze túl czélzó keresetté vált: akkor már egy változáson, egy fejlődési fokon ment át a társadalom, melynek hatását szemügyre venni szükséges, hogy felértessék, felismértessék.

A hűbéri rendszer kész életszerv, életalak volt, és habár jelenleg túlhaladott álláspontja az emberiség fejlődésé-

nek, mégis jó visszapillantani reá, hogy lássuk a különbséget, mely egy intézmény lehető következményeiben mutatkozik. A hűbéri államban a jobbágyság urától kapta a földet, melynek gyümölcséből egy részszel beadózott, hogy urát az ország védelmére anyagilag képesítse. Az ur fejedelmétől kapta hűbérét, hogy érette hive legyen az ország védelmében; a fejedelem tulajdonosa az állam hatalmának, hogy azt országa fentartására kezelje. E három alkatrésze a hűbéri államnak, amíg kötelemét hiven teljesíti, működése által sem az egésznek öszhangzó szervi életét, sem az egyes szervi részek kiszabott kölcsönös hatását soha sem zavarhatja meg. — Elfajulhat egyes rész, amint minden mulandó elfajul, és elvész — de a szervezet fogalmából annak megromlása elméletileg nem következethető; sőt ellenkezőleg minél szorgalmasb a jobbágy, vitézebb a hűbéres ur, erélyesebb a fejedelem: annál vidorabb, egészségesebb az állam, mert egy egészszé alakított eszmében, egy, fogalmon alapuló következetes rendszerben találja életerejét.

De ha az egyéni tulajdonra alapított társadalmi rendszer tevékenysége a kereseti szellem alapján megindul — hová jutand? ez a kérdés. — Hogy a kereseti vagyon életrendszerében a nagy vagyon a kisebbet elnyomja — említettük; ez anyagi hatása, az osztályok képződése, különválása uralgó és szolgálóra. Szellemi, és erkölcsi hatása pedig ez: miután a keresethez szellemi képesség kell: a gazdagabb osztály művelődése ugynevezett gyakorlati irányt vesz; — mérnöki, kereskedelmi és műtani iskolák szülemelnek, minden tudomány hasznosítási szempontból ítéltetik meg; innét főszerepe a mérnököknek, mütudósoknak, kereskedői szaktudósoknak, pénzügyi, tőzséri üzelmek, és viszonyok ismerőinek, ügyvivőinek. A bölcsészeti speculatio korszaka először letűnt, utána a hit- és erkölctané, az egyének teljes szabadság követeltetik, főleg keresetben, és mi

ezt korlátozza, leromboltatik. Czéh, mesterség. ősiség, kamatláb az előjogok minden nemével, és azok közé vegyítve megszüntetik. A kereseti szellem tiszteletbe jő, kinövésai kimélettel, elmézéssel palástoltatnak, szelidül a fegyelem, testi büntetés, halálbüntetés, adóssági fogság beszüntetik. A szegénység szégyen, a vagyon becsülés tárgya, azért a szegénység palástolása, és a vagyonosság tüntetése jogosult divattá válik; ami az önző keresetvágytól elüt, nevetség, megfoghatlan különczkedésnek tekintetik, vagy hazugnak, tettetésnek, és eszeveszetségnek tartatik. Innen elhomálosodása a vallás fogalmának, elgyengülése a szeretet érzetének, értelmetlenné válása az áldozat képességnek; itt a művészet szórakozás, gyönyör, fényezés és kérkedés eszközvé, a tudomány kenyérkeresővé válik, mindennek erkölcsi hatása az, hogy az egyén egy czélt, egy óhajt ismer: keresethez jutni, gazdaggá lenni nagyon, és szaporán — és e váagnak minden más tekintetet alárendelni. Hogy szegény, az anyagi, és lelki nyomorult ily szellemi és erkölcsi nézetek uralkodásának közepette sok tünődés nélkül vagyonért áruba bocsájtja nem csak munkáját, de testét, lelkét, szabadságát, erkölcsét, akaratát, erényét — nem csak megfogható, de sőt ellenkezője csaknem megfoghatlan lenne.

Amig a szegénytől szerzett zsákmányból élhet a kereseti társadalom: a keresetek ezer nemeinek működése főleg ezen gyakoroltatik. De rá kerül a sor a tőkés osztályra is, és e finomabb üzletek eredménye még hálás keresetet nyújt. Állami és társadalmi vagyon vállalkozási, és tőzsdei üzletek tárgyaként addig változtatják uraikot, mig a legcsekélyebb számú dúsgazdag tőzsérek birtokaivá válnak, és egy, milliókkal bíró gazdagra egy egy milliányi szegény jut az országban. Ily állapotban a társadalmi rend a szegények által veszélyezve van mindig, kiknek minden

mozdulata forradalmi gyanura okul vétetik, és kik ellen a birtokos osztály egy társadalmi megmentőt, Dictatort keres és talál. Ez az egyéni tulajdonra alapított kereseti társadalom művének zárköve. Példa van reá sok a multban és jelenben.

Most már kérdezhetjük: igaza van-e az államnak, midőn czélját elérhetni hiszi egyedül politikai intézményekkel — a társadalmi viszonyokat pedig, mint külön önálló jogosultsággal létezőket befolyása hatáskörén kívül hagyni lehetőknek, szabadnak, helyesnek, és jónak tartja? — megteheti, az állam mindenható; de az értelemmel, és szeretettel cselekvő állam csak saját fogalma, saját létezése, élete ellen törekvő irányban és akarattal cselekedhetnék ekként; kénytelen lévén belátni, hogy az állam, és társadalomnak elválasztva jogositott létezése mellett az állam leendő első áldozata a társadalomnak, azután maga a társadalom önmagáé, s végre mindkettő egy elkerülhetlen zsarnokságé melyből az új állam élete ösztönszerűleg fogja magát kinőni, hogy az évezredek óta egyenlő boldogtalan pályafutást ismételje.

Csak egy ut van, az emberiség érdekében kivergődni ezen még mai napig gyermeteg tökéletlen helyzetből, az által, hogy a tulajdon és a vagyon fogalma jobban megismértessék, és a tudomány eredménye az élet által elfogadtassék.

A vagyon fogalmához a szokás annyira oda tapasztá az egyéniség eszméjét, hogy attól annak fogalma megzavartatott és tulajdonná vált. Vagyon nélkül általában nem lehet az emberiséget gondolni; de amily gazdag az emberiség taglalatában, oly gazdag részletekre oszlik a vagyon is. Az emberiségé az egész föld kerekége. Egy nemzeté az ország, melyet mivel, és védeni képes. Amennyire a nemzetek multját ismérjük, úgy tudjuk, hogy ezer év előtt a mai országok nagyobb számát más nemzetek lakták, és az

ujonnan bevándorlottak letelepedésére erőhatalom szerezte meg a jogczímet, mely önmagától megszűnt, ha egy erősebb nemzet kiszorítá elődjét országának birtokából. A nemzetek között tehát hasztalan lett volna hivatkozni jogra — csak erő volt képes megvédeni egy, mint szerezni.

Megszerzett hazájukban az egyes nemzetek akként rendezhették, akként kelle rendezniök magukat, hogy a létezett viszonyok között minél jobban használhassák, kifejthessék véderejüket; és miután a népvándorlás korában minden megtelepült nemzetség újabb hódítók támadásai ellen kénytelen volt készen állani: a társadalmi szerkezetet többnyire a hadi szolgálat kivántatóságához idomították; innen az európai államoknak általánosan egyenlő hűbéri szerkezete; tehát nem jogi szempont — hanem czélszerűségi volt az, melyet követtek. Az egyszer elfogadott társadalmi szerkezet csak az által lett jogszerűvé, hogy az államhatalom, a közakarát törvényesítette. De amint egy szerkezet — úgy egy másik is czélszerűnek találtathatott, és az is törvényesíthetett. Innét látszik, hogy a jog fogalma sem isteni, sem természetü eredetü, hanem származására nézve történeti, amennyiben állami cselekmények eredménye — és természetére nézve erkölcsi, amennyire az állam szabad akaratának kifejezése. De látszik továbbá az is, hogy a jog amennyiben államilag megállapított társadalmi viszonyok rendezésének kifejezése, bizonyos társadalmi szervezet képlete, természet szerint változó, és változnia kell mindannyiszor, valahányszor a társadalmi élet viszonyai megváltoztak. Ha a jogrendszer, mint egy életképlet, nem felel meg a jog megállapítása óta megváltozott viszonyoknak, azoknak életét nem tükrözi többé vissza — jogtalansággá vállott.

E szempontból ítélendő meg a természeti, vagy észjog — és a történeti jog elméletének értéke.

Mindkettő hibás, helytelen: az első azért, mert természeti jogok nem léteznek; a másik azért, mert a történeti jogok éppen azon okból, hogy a történetből fejlődtek, megszűntek czélszerűk lenni, mihelyt a viszonyok megváltoztak, melyekben szülemlésük volt, melyeknek kifejezései voltak.

Mihelyt a hódítások kora megszűnt, megszűnt a hűbéri szerkezet czélszerűsége: mihelyt állandó katonaság keletkezett, megszűnt a hűbéri rendszer, és társadalom jogosultsága; mihelyt egy általános adózás rendszere állott be: megszűnt minden kivételes állami, és társadalmi állás jogosultsága; mihelyt a szeretet, és tudomány köztulajdonná minden egyén birtokává válland: megszűnt az egyház és egyetemek szüksége; mihelyt a honvédelem kötelezettsége, és a politikai jogok gyakorlata általánosított: megszűnt minden csupán történeti tekintély, és jog vagy törvényrendszernek ereje, mert megszűnt erkölcsi jogosultsága. Hogy a létező jogrendszer tényleg túlélheti erkölcsi halálát — azt tapasztaljuk, tapasztaltuk a hűbéri rendszernél, melynek maradványaival még a mai nemzedék is bajlódik, de szükséges belátnunk, hogy erkölcsi életének elenyészte után, a szellemnek, mely teremté, eltűnése után az elavult jogoknak, jogrendszernek is el kell tűnni.

Ez fogalma a Reformnak; és amennyire a természeti, és történeti jogelméletek iskoláinak daczára Európa minden országa a Reform szükségét, részint kényszerrel, részint jóvoltának sejtelmével elfogadta — az emberiség ügye helyes irányban halad. De egy pontban még általános a csalódás, amennyiben épen a mostani társadalomnak állítólag egyedüli két sarkkővét a családot, és a tulajdont jelen állapotában, és alakjában fentartani igyekeznek, fenttarthatni vélik. Kettős e csalódás; mert először sem a család, sem a tulajdon eredetileg sem társadalmi, sem állami intézmény; mindkettő természeti képlete ter-

mészetes ösztön nyilatkozatának; de másodszer éppen azon esetben, ha társadalmi és állami intézmények volnának, már ezáltal akként Reform tárgyainak kellének lenniök elméletileg is, elvileg is, mint minden más társadalmi, és állami intézménynek. — Hogy a család természeti életképlet, és nem várta be a társadalom, és állam alakulását — afelett senki sem kételkedhetik. Hogy anyagi tárgyakat kellett az első embereknek is birni, hogy élhessenek és első ebédjükkel nem várták be az állami és társadalmi rendezést — afelett sem lehet vita. Tehát mindkettőt átvette a társadalom, és ezzel az állam, vagy együtt, és egyszerre mindkettő.

A családnak természeti célja az emberi nem fentartása, erkölcsi célja az emberiség nemesedése; — a tulajdonnak célja az anyagi élet fentartása, erkölcsi jelentősége, és fontossága pedig: az emberi erők fejlesztése, szaporítása, emelése. A fogalomból vett e szempontból megítélve a családot, és tulajdont, soha sem habozott az állam azokat idomítani, amint saját célja kívánta; mindkettőt akként rendezte, amint az állam céljának alkalmasabb eszközeit vélte belőlük képezhetni. És miután eddig az állam volt a legmagasabb, legfőbb életszere, életalakja, életképlete az emberiségnek: a család és tulajdon mindég csak akként lett szervezve, amint az állam érdeke kívánta.

Napjainkban már az állami nézpon is meghaladottnak tekintendő az emberi jogokra nézve, egyelőre elméletileg — de már gyakorlati tekintetben is megkezdett a meghaladás. Ma már emberi jogok követelésével állunk az állam irányában, és miután állami jogokkal rendelkezünk: ezeket amazok kivívására felhasználni tőlünk függ.

A családi élet alapját ösztön által a természet vetteti meg, következményét az állam viselteti az egyénnel; de ha a társadalmi élet rendszere lehetetlenné teszi, hogy megfelel-

jen a családapra azon kötelemeknek, miket eszközölni szive vonzalmából hajlandó volna, a törvény parancsából tartoznék — nem szükséges, nem elkerülhetlen itt a segély, a Reform?

A szeretet, értelem, és akarat ereje ösztönzi a polgárt hazája ügyébe szólni; a törvény jogosítja, kívánja: de ha nincs sem ideje, sem alkalmja, sem ereje azon képességnek megszerzésére, mely politikai jogok gyakorlatához elkerülhetlenül szükséges, ha hazánk ügyét megrontani nem akarjuk — nem kívánatos itt a segély, a Reform?

Nem az volna hiba, ha a család és tulajdon átalakítása szintugy vizsgálat tárgyává vétetnék, mint a politikai szervezetnek azelőtt szinte sérthetetleneknek, változtathatlannak tartott egyéb elvei és részei — de az volna nagy hiba, ha az állam a tökéletlen, helytelen, jogosulatlan társadalmi érdekeket legyezve, a családot, és tulajdont kihagyná javító átalakulási törekvése tárgyai közül, avagy az átalakulást nem a fogalomnak, nem az emberiség érdekének, és követelményének jogosult alapján eszközölné.

Ezen Reform irányában az ellenzés sem jogosult nem volna, sem képes fentartani, megakadályozni azt. Az eddigi állami intézkedések, melyek a családra vonatkoznak, már belevonták azt az állami átalakulás körébe; az öröklési törvény, hitbizományok, köteles rész, a szülői, és gyermeki kötelességek rendezése, a polgári házasság, oly intézmények, melyek a családot a többi állami intézmények, és érdekek sorába helyezték, tehát gondoskodása tárgyává tüzték; igaz, hogy egybehasonlítva az ősiség eszméjének czéljával az újabb törvények hatása fentartási szempontból elüt a korábbiak szellemétől — de a főfontosság a család Reformjának tényében fekszik, mely megczáfolja azok törekvésének jogosultságát, kik a családot merőben társadalmi ügynek akarták, vagy hitték tarthatni.

A szülőknek kötelessége az ivadékról, melynek éltet adtak, gondoskodni, felette örködni; e tekintetben az emberi szívbe oltá a Teremtő a szülői szeretetet, melylyel önmagát helyettesíté teremtménye irányában. De ezen gondoskodásnak tartama hosszú nem lehet, minősége pedig emberségi rendeltetésünk tekintetéből, a szülők helyzete szerint, hiányos, hibás, eltévesztett, czéltalan, sőt rosz is lehet. A gyermek felserdülve elhagyja apját, és anyját, hogy saját céljának éljen; nevelésére a külvilágnak nagyobb hatása van, mint a családi rendnek; tehát a természet folyama szerint a szülői gondozás sem tartós, sem elegendő, sem sikeres, sem czélszerű nem lehet. Ennek érzetében a szülői gyengédség mértéke az idő folytával arányban apad, és lankad; — ellenben az államnak érdeke azon arányban növekszik az ivadék iránt, amint kora halad; követeli neveltetését, oktatását, testi, lelki, értelmi, erkölcsi fejlesztését, és jogosan, mert csak erős sarjadékban láthatja saját lételének reményét, fentartóját, védőjét. Eme követeléssel arányos kötelezettsége az ifjuság neveltetésére, oktatására, miveltségére, nemesítésére hasznos, és áldozatkész polgárokká tételére. E célhoz kívántató minden eszköz előteremtése már nem az atyának, nem a családnak, hanem a hazának, az államnak elutasíthatlan tartozása.

Ez feladata a családi reformnak.

A tulajdont csak azért biztosíthatta, biztosítja az állam saját polgárainak, hogy ebben anyagi tevékenységüknek alkalmas tárgyat birjanak, és teremtsenek belőle eszközt saját, és családjaik fentartásán kívül a szívnek, léleknek, és akaratnak nemesítésére; amennyire tehát e célznak megfelel a tulajdon, jogosultnak tekinthető. De a polgár, kitől a haza teljes feláldozást követel, köteles saját, és övéinek képesítését mindég a haza érdekére irányozni; és ha joggal követeli érzelmét, értelmét, és akaratát a haza a közjóra: még

nagyobb joggal követelheti vagyonának azon feleslegét, melyet saját fentartásának eszközlése mellett a polgár nélkülözhet. Ebben van a tulajdonnak mértéke, és korlátozásának ugy jogosultsága, valamint szüksége. Amely rendszere az egyéni tulajdonnak azt eredményezné, hogy minden polgárnak munkásság által biztosítva lehessen anyagi, emberhez illő létele, és fejlődhetése — és egy polgárnak se lehessen annyi, és oly feleslege, melyet másnak anyagi, szellemi, és erkölcsi megrontására, lealacsonyítására, korlátozására, és ezáltal közvetve a haza kárára fordithasson: azon rendszere az egyéni tulajdonnak eyles lehetne; de ha az egyéni tulajdon hatásának káros következményét megakadályozni az állam nem képes: feléled kötelessége, a társadalmi életnek más, czélszerűbb rendszeréről gondoskodni.

A szív, és észnek ereje, melyet Isten áldásul adott a testben sok állatnál gyengébb embernek, találand utat, és módot az újabb rendszernek felderítésére, és elhárítandja századunk nemzedékétől azon szégyent, hogy az élet legközvetlenebb, legégetőbb, legfontosabb feladatának megoldásától visszariadjon azon szellem, mely csaknem minden irányban új utat törve, bámulatos eredményeket mutatott fel saját teremő erejével; és egyedül az anyagi életnek szervezésénél meghunyászkodják az ezer évek előtt élt korlátoltabb, nyers, sőt vad nemzedékeknek nem is szellemi, és erkölcsi alkotása — hanem a viszonyok vadságának befolyása, és nyomása alatt született társadalmi rendszere előtt, mely az ő világot boldogtalanná tette, a mait pedig azzá tehetné.

Ha immár az emberiség fogalmának szempontjából tekintünk vissza fejlődési mozzanataira, nem látszik lehetetlennek az egyes fejlődési alakulások értelmét, azoknak tevékenységi irányát, következményét, és értékét mérlegelni. Már történt hivatkozás azon hasonlatosságra, sőt ugyanazo-

nosságra, mely az emberiség, és emberi egyéniség természete között létezik; amaz a nagy világ, emez a kis világ, mely a nagy világnak tükre. Szabad tehát az egyénnek természetét előbb szemlélnünk, hogy jelenségeivel az emberiség életének jelenségeit egybehasonlíthassuk.

Az emberi erők közül az akarat nyilvánul először az egyénben, először választ tevékenységi ösztönének tárgyát, életcélát, pályát. Nem tökéletesen ugyan, mert választásának tárgyát tapasztalatlansága miatt nem ismérheti, — de természetesen, mert a pezsgő életerő ösztönéből folyólag, mely tette hajlandóbb, mint fontolásra. — Az akarat erjedése közepette ébred benne egy ismétlen váagnak sovárgó ösztöne, és a szilaj tetterő lankadásából fejlődik egy csendesebb tevékenység álma, melynek képeit már a szív erejének ébredése színezi, és idomítja a lezajlott akarat emlékeivel egyesülő életterv sejtett boldogságává; és a nemi egyesülés ösztöne, a szerelem bűvös bájos ereje alkotja meg a családot, hol a nő, és ivadék birtokában boldog férjnek keblét öröm, hála, és áldozatkészség töltik el, és ezzel megteremté a természet az emberiségi második erőt: a szeretet erejét. — Az új helyzet boldogságát, viszonyait, célját, köteleit, vágyait, és eszközeit egybevetvén saját erejével, az életfeladat megoldásának módja felett az egyén már a harmadik emberi erővel igazodik el, az észszel, melyet a természet ezen úton gyűjtött fel lelkében, és most élni kezd benne e három erőnek egyesült hatása, az emberiség kis világa; — most már az egyén tükre, képe az emberiség fogalmának — de csak természetes, közvetlen életet él, melyben egyelőre ösztönszerű, és nem öntudatos a három erő működése. Ez az egyéni élet nyilatkozásának első fejlődési szaka. Az értelem ereje rendszeren csak a célszerűség fogalmának magasságáig emelkedhetvén, nem egyhamar vergődik uralomra az érzelem,

és akarat felett; hajlong, szegődik hol chez, hol ahoz, és a férfiuság az érzelem, és akarat kölcsönös küzdelmének kora. — E küzdelmek, és a velük járó szenvedésnek eredménye a fontolás, a mélyebb elmélkedés, mérlegelése erőnknek, vágyainknak, az életnek, feladatának, a célúnak, melyben megnyugodhassunk, az eszközöknek, és módnak, melylyel elérhessük. Az indulat lezajlott, a cselekvés vágya függőben tartja célját, míg a megfontolás feltalálandja, megállapítandja. Ez leghoszabb, mert legnehezebb fejlődése az egyénnek; de eredménye legfőbb fontosságu, mert hátra lévő életfolyamának boldogságát ez határozza el. Szerencsés fejlődés útján az értelem az öntudat magasabb állásából a fogalom birtokában belátja, hogy az emberi élet boldogságát szeretet eszközli, mely az értelem által vezérelt akarat szabad tetteiben nyilvánul. — Az emberiség egyéni életkörében e három fejlődési szaknak megfelel a szellemi élet három képlete, az ifjúságban nyilvánuló akaratnak az éposz; a meglett korban nyilvánuló érzelem és akaratküzdecsnek a dráma, az érett korban nyilvánuló értelem uralmának az éthosz.

Az egyéni életben tehát az emberiségi erők nyilvánulásának sorrendje szerint első az akarat, második a szeretet, harmadik az értelem feltűnése, nyilatkozása, hatása.

A második létalak, képlet, melyben az emberiség nyilatkozik, az egyénnek egyesüléséből eredő állam; — ennek fejlődési szakaiiban ugyanazon sorrendet tapasztaljuk, mint az egyénében. Az ókorban legfeltűnőbb az államalkotási törekvés; a görög nemzetség, mint képviselője az ó kornak, különösen kitűnteté magát ezen, általánossága miatt ösztönszerűnek mondható törekvésben; ahány város, annyi állam, annyi anyaország, mely Ázsia, Afrika és Európa minden ismeretes tengereit, folyamait bejárta, felkeresve az

akkori világnak legszebb, még ma is feltűnő jelentőségű pontjait, hová gyarmatait szállíthassa, ismét új államokat alapítva azokban. Kétségkívül része volt az államalakítási tényekben úgy az érzelem, mint értelem erejének, mint melyek nélkül emberi tény nem is képzelhető; de túlnyomólag mégis az akarat nyilvánulásának tekintendő, a tetterő működésének mindazon dolgok lényege, melyeket a görög népnek történetében főjelenségekül láttunk.

Midőn a tetterő rohama, az akarat heve elég bajt halmozott össze, elég szívet sebzett, elég éltet tiprott el, vagy megfosztott békéjétől, szabadságától és méltóságától, rabszolgává nyomorítva nemcsak osztályokat, de népeket, államokat, nemzeteket: megjelent az emberiség Megváltója a szeretet malasztjával, mely a teremtetést Teremtőjéhez gyermeki, az embert emberhez testvéri viszonyba állítva, az emberiség telyes erejét más czél felé irányozta; a rabszolgaság megszűnése, az emberi méltóságnak feléledése, a szívemelő viszony, melybe a teremtetés Teremtőjével lépett a keresztény hit tana szerint, a testvéri egyesülés, melyként a keresztény egyház keletkezett, és működött, a szeretet erejének fellobbbanását jelezték, mely az ó kornak hanyatlása óta az egész középkor folyamán át túlnyomó nyilvánulása maradt az emberiségből fejlődő erőknek. Ezen általános eszményi szeretet hatása boldogító volt az emberiségre nézve, és befolyása hatalmát tanusítják a legfontosabb alkotások, melyek nagy részben még napjaink történetébe is átszövődnek. Itt a keresztény egyház, élén az emberiség megváltója utódával, képviselve azon erőt, mely az ó világban már-már elmerülő emberiséget új életre feltámasztá; itt szervezett országa, kormányja, hittana, apostolai, vitézei, munkásai, hivei, és mártýrjai azon erőnek, melynek egykori mindenhatóságát, és ellenállhatlanságát tanusítá a Megváltó sirjáért három világrészben évszázados tar-

tamban elontott vér, — tanusítják a középkor államai, és fejedelmei, kik onnan vették törvényüket, hatalmukat; tanusítják égbe nyuló tornyai azon bámulatos egyházaknak, miket a hódoló hivek a szeretet Istenének, a Megváltónak emeltek; — tanusítja művelődésünk jelen állapota, amelyben minden, mi szép, és nemes, a szeretet ihletének köszöni lételet.

De amint semmi életképlet oly tökélyben nem szülemlik, hogy idővel további fejlődés szüksége reá nézve be nem állhatna; ugy volt ez az egyházi élet szervezetével is. Érezhetővé vált hiányai szülték meg a Reformációt, mely ámbár a szeretetet képviselő vallás ügyének javítására látszik irányozva lenni: voltaképen mégis nem a szeretetnek, hanem az értelemnek kutforrásából eredett, és amint elsőbben a vallást, ugy utána az államot, az akarat képviselőjét vette vizsgálódása tárgyául. A Reformáció feltűnő jelzése azon korszaknak, melyben az egyház és állam, a szeretet és akarat között azoknak kölcsönös visszhatásából fejlődő jelenségek felébreszték az értelem működését, — megfelelőleg az egyéni élet férfiu korában beálló értelmi ébredésnek. — Az állami élet fejlődésének ezen korszaka áthat még napjaink szellemi forrongásába, és ugy látszik, mintha ma sebesebben törne vége felé ezen irányban is tevékenysége. Nem lehet abban kétség, miként a vallási élet régi szervezetének az értelem ereje általi heves, csaknem általános megtámadása világtörténelmi fontossággal bir, amit az egyház is az általános zsinat egybehívásának tényével felismerni látszott. — A genfi békegyülekezet, és a római zsinat napjainknak legkiválóbb mozzanatai világtörténelmi tekintetben, kézzel fogható jelei a mélyen ható ellentétnek, melyben az értelem ereje az egyház, és állam mai állapotával szemben létez. — Nemzedékünk törekvése az értelem világával áthatni a szeretet és aka-

rat erejének életkorét — és ha van következetesség az emberiség életének fejlődésében, e munka bevégeztéig megnyugvása nem leend. Az egyházi, helyesebben vallási élet szervezetének tervére, rendszerére vonatkozni e sorok czélján kívül esik, csak jeleznünk kell a vallás fogalmából folyó azon szükségét, hogy a vallási életnek jövője nem lehet fogyatkozás, inkább terjedés, erősödés, ha nem is azon körben, hol az állami hatalommal érintkezett, de annál inkább a társadalmi életben, melyet áthatnia kell, hogy abból sugározzék vissza a jövőnek állami életére, mely természetere szerint kell, hogy a jövő társadalmának tüköre, kifolyása legyen.

Az értelem ereje tehát napjainkban kettős harcztot viv az egyház — és állam ellen; de nem azoknak fogalma — csak mai szervezete ellen. Támadásának tárgyai amott az egyházi, emitt az állami szervezetnek hiányos leélt részei. Nagy foka az értelmi fejlődésnek kellett ahoz, hogy ily tusára keljen, és kétségtelen, hogy a német nemzet mély értelmi kifejlődésének meg kelle előzni a harcztot; de miután a német szellem az ó, és középkorbéli szellemi tevékenység összes eredményének birtokában a fogalom magaslatára jutott; e harcztot elkerülhetlenné lett; győzelme oly biztos, mint kívánatos, mert az emberiség jövőjének boldogsága tőle függ. De csak is az által biztos, mert kiindulási pontja az emberiség fogalma; iránya pedig nem megsemmisítése az érzelemnek, és akaratnak, az egyháznak, és államnak, a vallásnak, és társadalomnak: hanem áthatása a fogalom fényével, az igassággal, melyhez érzelemnek és akaratnak, ha emberi, simulnia kell.

Az emberiség fogalmából kiinduló értelem az állam tekintetéből szinte annak fogalmát fogja érvényre juttatni: csak az lehet törekvése; — a javítás tárgya pedig a mai társadalom átalakítása.

Beismérve tehát napjaink álladalmi viszonyainak hiányait, ha azok orvoslására a közösügyi törvény szellemében a szeretetnek áldozatkész, békitő, egyesítő ereje által hatni kívánunk: akkor a szükségeseknek mutatkozó feladatok sorrendje következő lenne:

A béke fentartása, kül államokkali szövetekezés által.

Nemzetünk politikai értelmének fejlesztése a szeretet, részvét, és türelem kitartó működtetése által.

A társadalom átalakítása az alsó osztály anyagi létének biztosítására társulás által.

E feladatok megoldása Magyarország európai hivatásának tárgya.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher due to the bleed-through effect.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher due to the bleed-through effect.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher due to the bleed-through effect.

DEÁK FERENCZ.

DEAR FRIENDS

A magán élet korlátai közzé szorítva vágyait, kerülve fényt, hatalmat, sőt elhárítva, ha özönlenének is; takarva az erény tetteit, ha el nem titkolhatók is; munkás, ha mások pihennek, nyugodt, ha zajlanak; szükségben bőkezű, bőségben takaros; hangos, ha egy ország elnémult, hallgatag, hol mindenki zajong; megvetve a kincset, melyet keres a világ, elfogadva gondot, és munkát, melyet más kerül; szerény a dicsőség, vezér a veszély pályáján; buzdító a lankadók közt, mérséklő a buzgók között; remete a nagyvilágban, egy világ a pusztaságban; különcz az egyenlők, egyenlő a változók közt; egymaga habozó, ha egy nemzet hevül, egyedül cselekvő, ha egy ország haboz: valója annyira elüt a világ fiaiól, hogy meg nem értetnie, félreértetnie, elhagyatnia, eltiportatnia sorsának megfogható csapásai lehetnének.

Mi az, mi őt a hatalom ereje, az élvek ingere, a kincsek csábja, az irigység mérge, a kajánság nyilai elől megvédte? — a bölcsesség, a tetterő, a szeretet malasztja, melylyel az egyénből polgárt, a polgárból embert, az országból világot, a világból édent alkotni törekszik a zaklatott, fáradt, kinzott emberiség részére. Nem a világ, hanem az emberiség, nem országok, de népek, nem magyar ország, de magyar haza, nem magyar polgár, de magyar ember, nem dicsőség és nagyság, de boldogság — voltak vágyának céljai, midőn a közösügyi törvényben bölcsesége, akarata, és szeretete sugallatát lehelte ki az emberiség előtt: **az emberiség nevében.**

Ha szellemének szövétnekével megvilágítottuk az emberiség szövetségét, melynek alapját vetette meg, eszközölvén az örök békét — az államot, mely e szövetség tagja lehet, szolgálván az emberiséget — az egyént, mely alkotója az államnak valósítva annak fogalmát: kell hogy lássuk a népet, a polgárt, az egyént, s ki mindennek valószínűsítője, az embert azon pályán, és helyzetben, mely hazánk bölcsének szíve szerint őtet megilleti, és részére óhajtván, sőt várva és kilátásba helyezve van.

Az alföldi pusztá, melyet a világtól sár, és fővény-tenger évente elszakítva tartott, a vasuthálózat országos rendszerével érintkező vonal által az ország testének tagjává lön. Határát, utait, dűlőit lombos fasorok szegélyzik; sűrű csoportokban árnyékolva a terület minden részein elszórt kutakat. Mosolygó külsejű majorok körben állnak területén, a barmok minden fajának külön tanyái, örömmel, gondnal és értelemmel tenyésztve, nemesítve. Mezőkön, réteken erdőkön, kerteken hű munkának gazdag látszata, mely művelve fokozza a földnek termő erejét. Idejében kezdett munkáját, rend és belátással, örömmel és könnyen végzi a művelő, eszközök és barmok, szerszámok és gépek bőven alkalmazva, a dolgot könnyítik, javítják; és a munkás nép vidor sürgése, vig dalai sejtetik, hogy nekik a munka nem teher, és szolgálat, de megkedvelt foglalkozás. A határ központja felé sugárzó utak, és ösvényeken gyümölcsfák árnya allatt szedődnek a munkások szétszórt csapatai dolguk végeztével a község felé, melyet pázsitos, virányos, illatos, és árnyas kerteknek kies öve környez. Házai sugarakként környezik központját, melyen mint köztéren a község alapítójának szobrát disznóvénnyek bájos csoportjai, óriási virágcsokrok koszorujaként vesznek körül. E

tért környező házak a körsugár minden irányában huzódva, teljes változatosságát nyújtják a fekvésnek világosság, árny, meleg, és hűvösség tekintetében, ahoz képest osztva be lakásnak, műhelynek, iskolának, gyüldének, csarnoknak, ápol-dának, terméknek, és egyéb helyiségnek, amint az élet foglalkozása, szüksége, szórakozása, szépítése, nemesítése, és egyéb igényei kívánják. Itt a csecsemőket gondos anyák serdült leánykák segélyével látják el, ott a gyermekek ovó-dájában zajos elevenség felett őrködnek atyák és anyák. Itt serdültek tornája, ott ifjak tanodája atyai mesterek szemei alatt. A kézművek csarnokában szakmesterek veze-tése mellett tanulók, s képzettek csoportjai egyszerű, de tisztos, izléses, de nem pazar, czélszerű, és szükséges tár-gyak készítésével foglalkoznak, fentartva a férfiak számára a nehezebb, átadva a nők haszonszervezetű műhelyeinek a könnyebb kézművek gyakorlatát. Minden iparágnak legjobb ismerője azon foglalkozás vezetője. — A munka eredménye közvagyon, melynek felosztását a szükség igénye vezérli; — az anyagi munka folyamát szellemi foglalkozás órái váltják fel, melyekben korkülönbség nélkül mindenki részt veszen. Kedve szerint választja, s felváltja a munkás fog-lalkozása nemét, tanulmánya tárgyát, oda czélozva, hogy minél több tudományt, iparágot, ügyességet, képességet sze-rezzen, átfutva a foglalkozás minden fokát, és minél több foglalkozást. A munka, a tanulmány szakait hajlam, izlés kedv szabadon választja, a dolog kötelessége, és tartama egyenlő lévén életkor szerint.

A nők munkája hasonló szervezettel bír. A gyakorlati munkával párhuzamosan, mint pilhenési időköz, elméleti okta-tás nyújtatik a munkásoknak, melynél ugyanazon szakmes-ter, ki a kézművekben vezető, a gyakorlatban létesülő tár-gyakat példakként fejtegeti az elméletből. Ily módszer mel-lett serdülő korától fejlődött koráig a kézművek egész rend-

szereit, sőt teljes összességét sajátjává tenni soknak sikerül és e kiképzettség eredménye egész sora a találmányoknak, és felfedezéseknek, melyek munkában, és művekben csak azoknak sikerülnek, kiknek láthatára sok iparág ismertetét egyesíti.

De az anyagi munka, és annak megfelelő műteni elmélet elsajátítása csak egy része foglalkozásuknak. Minden kornak megfelelő ismeretek külön iskolákban, férfiak, és nők számára párhuzamosan taníttatnak, az elvont tudományok csak meglett korban kezdődve, és folytatva mindenki tetszése szerint az egész életen át, úgy, hogy az érett kor az emberi tudományok legtöbbször birtokában találhatja azt, kinek tanulásra hajlama, s vágya volt. Nem kötelezettség, hanem az előny több képzettség mellett többször változtathatni foglalkozása tárgyát, és a nemes önértet, hivatva lehetni magasabb, fontosabb közszolgálatra — ébreszti, és tartja fen a folytonos képződés, tanulás, vágyát.

A testi ügyesség, s értelmi képződéssel egy időben nyeri a szív fejlődését, kezdve a kisedet kortól az érettség koráig. A vallás, és erkölcs, az illem, és udvariság szabályai az óvodától a házassági frigy oltáráig tettleges tapasztalásból háramolván a fejlődő egyénre, mint áldása a Teremtőnek, mint részvéte, gondossága, segélye, törekvése, és czélja a társaságnak: a legforróbb szeretet leghivebb hálájának érzetével lépend csak polgári pályája küszöbén át, azon egy kívánattal, hogy ennyi jóért jót viszsonozzon neki. — Itt a szülők karjai fogadják a társaság nevében, és egyesül velük az élet jövő pályájára, munkájára.

Az akarat ébresztése már a serdülő korban kezdődik, összekötve a testi gyakorlat, s mi ennek csak kifejtése, a hadi szolgálat tanításával. Hogy a lélek a testen, az akarat ébersége a kényelmi hajlam lomhaságán uralkodhassék; a testet zsenge korától erőfeszítéshez, kitartáshoz, nélkü-

lözéshez, s mi által ezek egyedül elérhetők, egyszerű, mérsékelt, és örökös gyakorlatban tartott életrendhez szoktatni — szabály. A hadi szolgálat tárgya, a haza függetlenségének fentartása, fogalmában oly magas, oly fenséges, hogy abból a sziv, az értelem, és az akarat egyenlően megható, lelkesítő, áldozatra serkentő indokokat meritni nem csak képes, de mintegy ingerelve van; s miután a közjónak a társadalmi élet czéljának, az emberiség szeretetének hatalmától érintett ifju sziv teljes odaadással hozza kifejtett, edzett, fegyelmezett, áldozatra kész életét a közakarat rendelkezésére polgári pályája elébe: a társaság a leendő polgárban mindazon nagyságnak magvát, erejét, életét birandja már, melyet a spártai ifjuságban bámulni szoktunk. Amire a testgyakorlat, és hadi szolgálat a férfi nemnél: arra alkalmaztatik a gyengék, tehát gyermekekek, sinlódók és aggok ápolásának gyakorlata a nőnemnél, a nemes akarat ébresztésére, serkentésére, edzésére, fokozására, egész az ön-feláldozásig. — Értelemmel párosult nemes szivnek nagylelkű tettei a női szivnek eszményképévé tétetnek, és ily lelkületű nővilág mellett a férfi nem lehet mássá, mint bajnokává a szépnek, igaznak és nemesnek.

E méltó bajnoka egy nemes célra törekvő emberi társaság megvalósításának, midőn munkaképesen, áldozatra készen, hevülve a sziv, és elme legszebb áradásaitól a község nagykoru tagjai közé lép: a polgári élet küszöbén aráját vezetik karjaiba szülői, rokonai, barátai, és azon társaság, mely az élet legfőbb boldogságát nyújtja neki kezeségül, hogy jövő éltének feladata nem leend egyéb, mint közre dolgoznia, hogy másokat is akként boldogítson, miként ő boldogítottatott.

A husz és harmincz év közti kor feladata három részből áll, és három egyenlő időszak szolgál teljesítésükre, anyagi munka, szellemi foglalkozás, és értelmi képződés;

mind a háromban még vezetés alatt áll. — Harmincz és negyven évek közt az anyagi, és szellemi foglalkozásban már rendező — az értelmiben oktató szerep jut. — Negyven és ötven évek között az anyagi, szellemi, és oktatási munkában egyaránt vezető szerep a hivatás. — Ötven és hatvan évek közt elmarad az anyagi munka, és annak időszaka teljesen felszabadul. — Hatvan évtől kezdve a szellemi munka is elhagyatik, és egyedül a kormányzat marad foglalkozásul, melyet csak e korbéliek gyakorolhatnak a társaság közügyeiben.

Hasonló ehhez a női foglalkozás beosztása, az anyagi munka könnyebb nemeinek választásával.

A községi élet minden foglalkozásán, és a foglalkozás minden szakán elméleti, és gyakorlati tekintetben több, mint egy emberélet rendes folyamát töltvén, lehetetlen, hogy a legéltesebb koruak tanácsa ne birjon azon értelemmel, mely a közügyek szerencsés vezetéséhez elég: és lehetetlen, hogy azon község iránt, melyben gyermekei, onokái, rokonai, barátai és saját magának üdve felett őrködik, ne birjon annyi szeretettel és akarattal, mely a sikert biztosítani elég. Őrködni fog a felett, hogy a növekvő nemzedék testben, lélekben ép, vidor, értelmes, erkölcsös, engedelmes, hálás, munkaképes, és áldozatkész lelkülettel lépjen a polgári élet pályájára; — hogy a polgár örömmel szentelje képességét, munkásságát, szeretetét a felértett, és méltányolt közügynek, melyben családja, szülői, rokonai, barátai háborítlan boldogságot élveznek, emberi méltóságukat figyelemben tartó kormányzat alatt; — őrködni a felett, hogy a társadalom életét soha tétlenség, hiúság, önzés, szeretetlenség, nyereség, tudatlanság, irigység, nagyravágyás el ne homályosítsa, — a felett, hogy a munka szolgassággá, a tudomány játékká, a szabadság korlátlanossággá, az öröm hivallgássá, a fájdalom elkeseredéssé soha se válhassék; — a

felett, hogy a testi és lelki egészség fentartásának gondja ne ott kezdődjék, hol mindegyik már elveszítve van, hanem őriztessék az ép emberben csecsemő korától agg koráig, lakást, tápot, ruházatot, munkát, mozgást, nyugodalmat orvosi belátás tanácsa által rendeztetve, — örködni a felett, hogy az emberi élet szükségéi, kincsei, fájdalmai, örömei, felől minden polgárban egyenlő fogalom éljen, egyenlő szeretet virasszon, egyenlő akarat védő kara lebegjen; — örködni afelett, hogy az ekként nevelt polgár, méltó tagja az emberi társadalomnak, méltó fia tudjon lenni a közhasznának, melynek földjén él, mely erős kézzel védi községe biztonságát, nyugalmát, és méltó tagja az emberiségnek, melynek szövetsége csak sajátjához hasonló községekből alakuló országok népei által fog képződhetni, fenállhatni, virágozni, létesítve e földön az édent, melyet az emberiség ifjúsági álma a világ azon korába helyezett, melyben a Teremtő keze nyugodott teremtésén.

Ily éber örködések, ily atyai kormányzat alatt a gyermekben felébred a határtalan tisztelet, és szeretet szülőihez, kikben az emberi tökély, és méltóság, a szülői szeretet, és jóság eszményképét látandja; fel a szülőkhöz az édes vonzódás gyermekeihez, kiket az önérdek utja tőlük soha sem választ el, — fel a tisztelet, és hála az aggodok iránt, kik egy egész élet áldozata után végnapjaikban sem szűnnek meg örködni a községi nagy család üdve felett; fel a barátság a polgárok közt, kiket egy nemes cél ösztönöz, egy munka egyesít, egy feladat nemesít; — feléled a nőben az öntudat, hogy az emberi társaságnak áldozata lenni megszűnt, egyenlő munkával, és egyenlő akaráttal gyarapítván a közboldogság összegét; — feléled a férj boldogsága, ki szive, és lelke eszményképét, nem nyomora nyugosét nyeregi hitvestársában; szive, és lelke mássát, ki szeretetét, gondolatát, örömét, munkáját, óhaját, akaratát, fáradt-

ságát, áldozatát érti, osztja, és jutalmazza; — feléled az ember életében azon szeretet, — mely értelem nélkül nem erő, csak indulat, azon értelem, mely szeretet nélkül nem ész, csak ravaszság; — azon akarat, mely a két első nélkül önkény, nem szabadság; — azon boldogság, mely férj és nő között az érzelem, értelem, és akarat egyenlősége nélkül csak pillanatnyi gyönyör lehet, de nem tartós megelégedés. Feléled végre a tisztelet, és hódolat a tiszta erkölcs, vallás és igazság, rend és fegyelem iránt, mely nélkül társaság nem lehet; a szerénység, mérséklet, és szemérem iránt, mely nélkül boldogság nem lehet; a testvériség, egyenlőség és szabadság iránt, mely nélkül emberiség nem lehet.

Álom, egy szebb jövőnek álma, Isten kezének érintése által valóvá válhat még. Ha megadta Teremtőnk hazánk bölcsének az önző állam rideg életében a szeretet szent tüzeit fellobbantani: megadhatja, megadandja hazánk nemes nemzedékének a feléledt szent tüzet őrizni, ápolni, éleszteni. Csak akarat ébredjen, az eszköznek anyaga bő. — Sok nemes honfi kebel buzog életét nemesebb czélnak szentelni napjaink önző, szivtelen, anyagi üzelméinél; soknak boldogságát tenné, tetterős életét a közjó, a haza, az emberiség javára használhatni fel; — de hol a pálya, mely mindezt egyesíti? a harc babérja? — ez csak elvérzett ezerek sirjából sarjadosz, és gyásznak, de nem dicsőségnek jelképe már; a polgári koszorú? ezt a társaság egy osztálya nyújtja, de a másiknak könnye elhomályosítja fényét; — az egyház? hiszen ezt az állam ellökte magától, mielőtt a társadalom elfogadta volna; — a tudomány? hiszen ez eddig csak vélemény, vagy önzés eszköze volt; az ipar és kereskedés? hiszen ez világpolgár, de hazát nem ismer; — bölcs törvénnyel akarod hazádat boldogítani? teremts előbb népet, mely azt felértse, szeresse, védje, őrizze, fen-

tartsa; itt a pálya, melyen hazádnak, és az emberiségnek egyaránt jótevője, teremtője lehetsz.

Ugy lehet még, hogy a gondviselés szándoka volt azért virágoztatni e hazában oly sok sarját a becsület, és dicsőség mezején elvérzett bajnokoknak, hogy kiknek ősei egy vándor népnek hazát szerzének, a megszerzett hazának méltó népet teremtsenek; — föld, kincs, értelem, szív és nemes akarat egyrészt — munkaedzett kéz, türelem, erő, bizalom tisztelet, szeretet, engedelmesség más részről; — az alig mult kor polgári életének családi viszonyai — kölcsönös bizalom, és vonzódás mindkét részről; a jelennek reménytelensége, jobb jövőnek sovár óhajta a leendő élet rendszerében mintegy új frigyre hívja fel hazánkban a multból származó két osztályt — szeretet, értelem, és akarat egy pillanatban egyesítheti, hogy megkössék ez új frigyét, az emberiségnek, a testvériségnek szent frigyét, mely hivatva lenni látszik a társadalmat igaz, és helyes alapon újra felépíteni. Sovár szívvel várja a föld népe, melyet polgári szabadság csak azért emelt ki szolgaságból, hogy a társadalmi harc által még leebb lökessék; várja az iparos, kit fejlődöttebb értelem képesebbé tett a pénzes versenytárs nyomását érzni; a tudós, kinek felfedezésétől ellopja a figyelmet a zajos szájhős; várja sok magánzó, kit a társadalmi élet ferdeségei rideg visszavonulásba riasztának; sok nemes hölgy, kinek erényeit a szegénység árnya elfedi; várja a tudomány, mely nem osztálynak, csak népnek tud használni; várja az igazság, mely csak egyenlőség, mellett élhet; várja a műveltség, mely nem kincsben, csak lélekben honol; a művészet, mely nem fényezés, de nemesítés eszköze; várja a vallás, mely majd csak nyomort, de embert nem talál; várja a szeretet, mely mindenütt kiüzve, kigunyolva van; várja a szabadság, melyet irt a féktelenség; várja az emberiség, melynek még fészke sincs.

Isten a világot nyomorra nem teremthető: minden század legnagyobb bajából egy új eszme, egy új erő vezette ki a szenvedőket; — hazánk bölcse a szeretet világával, melegével felolvasztá a jégfalat, mely államokat, nemzeteket választott el — és szabad hazát teremtett nemzetek társulása által; a társulás eszméje, mely napjainkban még az önzés körében is bámulatos eredményeket szül — a szeretet erejével párosulva ujja teremteni Magyarhon népét, s társadalmát, ujja népének szabadságát, boldogságát.

Dr. BALLAGI GÉZA.

SAJTÓHIBÁK.

- Oldal 5. sor 13. alól „tanusistják“ helyett „tanusitják“
„ 9. „ 4. felül „kegyelet“ helyett „kegyeletet“
„ 9. „ 17. alól „magyarben“ helyett „magyarban“
„ 9. „ 3. alól „elutasita“ helyett „elutasít“
„ 13. „ 1. felül „szollot“ helyett „szóllott“
„ 13. „ 11. alól „áltál“ helyett „által“
„ 27. „ 12. alól „állam“ helyett „állami“
„ 28. „ 2. alól „félreértve“ helyett „felértve“
„ 29. „ 1. felül „határa“ helyett „hatalma“
„ 36. „ 2. alól „hazafi okát“ helett „hazafi, okát“
„ 38. „ 7. felül „emelkedése“ helyett „elmélkedése“
„ 52. „ 1. felül „rendelhezés“ helyett „rendelkezés“
„ 56. „ 11. alól „léptetett el“ helyett „léptetett volna“
„ 57. „ 17. felül „menzetek“ helyett „nemzetek“
„ 59. „ 8. felül „hog az“ helyett „hog azt“
„ 60. „ 18. felül „népei egymással“ közé „úgy ezek, és a
Németnemzet“
„ 65. „ 15. alól „rajzoljon“ helyett „rajzoljam“
„ 68. „ 6. alól „biztosisás“ helyett „biztosítás“
„ 77. „ 16. felül „mellybe“ helyett „mellyben“
„ 78. „ 5. felül „jngosustsága“ helyett „jogosultsága“
„ 79. „ 2. alól „akkrat“ helyett „akarat“
„ 100. „ 7. felül „megfontolosa“ helyett „megfontolása“
„ 103. „ 7. alól „embriség“ helyett „emberiség“
„ 107. „ 5. alól „kezdet“ helyett „kezdetek“
„ 107. „ ugyanott „folytatott“ helyett „folytattak“
„ 107. „ 4. alól „látköréből“ helyett „látkörükből“
„ 117. „ 17. felül „szabadságtól“ helyett „szabadosságtól“
„ 117. „ 18. felül „szabadság“ helyett „szabadosság“

- Old. 120. sor 2. felül „kezelik“ helyett „keresik“
„ 126. „ 11. felül „értelme“ helyett „értelme“
„ 126. „ 13. alól „nyilakzoatával“ helyett „nyilatkozatával“
„ 135. „ 3. alól „iránybai“ helyett „iránybani“
„ 160. „ 5. alól „uraikot“ helyett „uraikat“
-